
THE THRACIAN BESSI

PETER DELEV

There is an isolated mention of the name of the Bessi in the seventh book of Herodotus, in the passage devoted to the Satrae which itself is part of the description of the march of Xerxes' army through Thrace in 480 BC.¹ The text is enigmatic and has often been the object of deliberation; there are two main views about its interpretation, the one more often sustained being that *Bessi from the Satrae were priests (or rather seers) in the sanctuary (of Dionysos)*; the alternative one – that *the priests in the sanctuary which belonged to the Satrae were Bessi*. Besides all other problems there is some uncertainty in the transmission of the name, some of the codices giving Βησσοί and others Βισσοί; the second variant has no known analogies and has been definitely discounted by all editors of the text. After Herodotus the name of the Satrae disappears completely from all ancient texts (with the exception of the parallel instances in Herodianus and Stephanus Byzantinus who both quote from Hecataeus), while that of the Bessi will eventually reappear in a number of communications referring to the later Hellenistic Age (the second and first centuries BC), starting with Polybios and afterwards gradually becoming one of the most popular Thracian ethnonyms.²

---

¹ Hdt. 7.111.2: Βησσοί δὲ τῶν Σατρῶων εἰσὶ οἱ προφητεύοντες τοῦ ἱεροῦ.

² Cf. e.g. *Smith, W.* (ed.). Dictionary of Greek and Roman Geography. Vol. 1. London, 1854, p. 395; *Tomaschek, W.* Die alten Thraker (1). – SB Akad. Wien 128/4, 1893, 72–80; *Oberhammer, E.* Bessoi. – RE, 3, 1897, Sp. 329; *Кацаров, Г.* Тракийските беси. – Изв. Истор. дружество, 6, 1924, 31–47; *Detschew, D.* Die thrakischen Sprachreste. Wien, 1957, 57–59; *Danov, C.* Bessoi. – Der Kleine Pauly. Lexikon der Antike, 1, 1964, 872–873; *Данов, Х.* Древна Тракия. С., 1968, 118–124; *Сарафов, Т.* Тракийските сатри. Принос към етногенезиса на тракийските племена. – ГСУ, Фак. Западни филологии (ФЗФ), 67/1, 1974, 119–191; *Sarafov, T.* L'étymologie du nom de la tribu thrace Βησσοί, Bessi. – Thracia, 3, 1974, 135–138; *Maximov, E.* Der Erzbergbau der Bessen. – Thracia, 3, 1974, 397–408; *Σαμσάρη, Δ.* Ιστορική γεωγραφία της ανατολικής Μακεδονίας κατά

ТРАКИЙСКИТЕ БЕСИ

ПЕТЪР ДЕЛЕВ

Името на бесите се появява инцидентно у Херодот в посветения на сатрите пасаж в седма книга, включен в описанието на Ксерксовия поход през Тракия в 480 г. пр.Хр.¹ Текстът е енигматичен и многократно коментирани; от двете алтернативни становища за интерпретацията му по-често приеманото е, че *беси от сатрите били жреци (предсказатели) в светилището (на Дионис)*, другото – че *жреците в принадлежащото на сатрите светилище били беси*. Освен всички други проблеми, текстът съдържа и несигурност в предаването на името – Βηρσοί в някои кодекси или Βισσοί в други; второто няма никакви аналози и е пренебрегнато безапелационно от всички издатели на Херодот. След Херодот името на сатрите изчезва напълно от изворите (ако не броим късните и лишени от допълнителни подробности цитати на Хекатей у Херодиан и Стефан Византийски), а това на бесите ще се появи отново едва в сведения, отнасящи се към късната елинистическа епоха (II–I в. пр.Хр.), от Полибий насетне, за да се превърне постепенно в един от най-популярните тракийски етноними².

---

¹ Hdt. 7.111.2: Βηρσοί δὲ τῶν Σατρῴων εἰσὶ οἱ προφητεύοντες τοῦ ἰοῦθ.

² Вж. напр. Smith, W. (ed.). Dictionary of Greek and Roman Geography. Vol. 1. London, 1854, p. 395; Tomasczek, W. Die alten Thraker (1). – SB Akad. Wien 128/4, 1893, 72–80; Oberhummer, E. Bessoi. – RE, 3, 1897, Sp. 329; Кацаров, Г. Тракийските беси. – Изв. Истор. дружество, 6, 1924, 31–47; Detschew, D. Die thrakischen Sprachreste. Wien, 1957, 57–59; Данов, С. Bessoi. – Der Kleine Pauly. Lexikon der Antike, 1, 1964, 872–873; Данов, Х. Древна Тракия. С., 1968, 118–124; Сарафов, Т. Тракийските сатри. Принос към етногенезиса на тракийските племена. – ГСУ, Фак. Западни филологии (ФЗФ), 67/1, 1974, 119–191; Sarafov, T. L'étymologie du nom de la tribu thrace Βηρσοί, Bessi. – Thracia, 3, 1974, 135–138; Maximov, E. Der Erzbergbau der Bessen. – Thracia 3, 1974, 397–408; Σαμσάρη, Δ. Ιστορική γεωγραφία τῆς ἀνατολικῆς Μακεδονίας κατὰ τὴν ἀρχαιότητα. Θεσσαλονίκη, 1976, 66–67; Фол, А., Т. Спиридонов. Историческа география на тракийските племена до III в. пр. н. е. С., 1983, 85–87, 116;

The Satrae are the last mentioned in Herodotus' enumeration of the Thracian tribes along the North Aegean coast whose lands were traversed from east to west by the Persian land army during the invasion of Xerxes (7.110); they are placed after the Edonians and before the subsequent account of the advance of Xerxes between the seaward fortresses of the Pierians and the Pangaion Mountain (7.112.1), which gives Herodotus the opportunity to add the information that the silver mines on the mountain were exploited by the Pierians, the Odomanti and mostly by the Satrae themselves. Although the text of Herodotus associates the Satrae explicitly only with Mount Pangaion, his brief digression (7.111) leaves the impression that they were a large and powerful tribe, inhabiting mainly the mountains to the north, in the interior of Thrace. Herodotus mentions their bellicosity and insists that they had never yet been conquered by anybody and were the only ones to reject the order to join the army of Xerxes.³ Unfortunately the loose description of their territories (*they live in high mountains covered with varied forests and snow*) does not permit to establish their geographical location with any degree of certainty.

The interpretation of Herodotus' phrase in 7.111.2 discussed above as *Bessi from the Satrae* gives rise to the conjecture that in the early fifth century BC the Bessi were a constituent tribe in the wider tribal community of the Satrae. The text of Herodotus states explicitly that the Satrae were a tribe: they are listed among the Thracian tribes (ἔθνεα δὲ Θρηίκων) whose lands were traversed by the army of Xerxes. The lack of any similar assertion about the Bessi who are only mentioned in the text of Herodotus as the priests in the sanctuary of Dionysos has opened the way for their alternative interpretation as a priestly clan or caste or estate of the Satrae,⁴ with the necessary further supposition that their name was established only in a later age as an ethnonym. Both of these two variant suggestions (the Bessi as a *clan/estate* or as a *tribe* of the Satrae) presuppose that with time their name gained in popularity and eventually not only replaced that of the

---

τιὴν ἀρχαιότητα. Θεσσαλονίκη, 1976, 66–67; Фол, А., Спиридонов, Т. Историческа география на тракийските племена до III в. пр. н. е. С., 1983, 85–87, 116; Спиридонов, Т. Историческа география на тракийските племена до III в. пр. н. е. Атлас. С., 1983, карти 34–40; Кратка енциклопедия „Тракийска древност“. С., 1993, 38–40 (Орачев); Тачева, М. За бесите и техните племенни територии. – Минало, 1995, № 1, 9–15; Ботева, Д. Етрополският свети Атанас, Сабазий и прорицалището на бесите. – Минало, 1996, № 2, 18–28; eadem. Проблеми на тракийската история и култура. С., 2000, 150–159.

³ Only among those mentioned so far. Herodotus himself recounts in a subsequent passage (8.116) that the king of the Bisaltae and Crestonians withdrew into „the Rhodope“, also refusing to follow the Persians. As Bisaltia is rather far-removed from the Rhodope Mountains, it could eventually be suggested that Herodotus might have made a mistake, substituting the Satrae with the Bisaltae in this second instance (?), but the factual details in both passages decrease the probability of this conjecture. It should be added that in the Bisaltian story the sons of the king disobeyed their father's orders and nonetheless went with Xerxes, and afterwards when all six returned safe home they were severely punished by their father.

⁴ *Sarafov*, T. Op. cit., p. 137; *Sarafov*, T. Op. cit., p. 187. A long time ago Wilhelm Tomaschek suggested on the contrary that the Satrae represented a sort of aristocratic élite and the Bessi – the mass of regular subordinate population, admitting also the possibility of ethnic distinction between them (*Tomaschek*, W. Op. cit., p. 73).

Сатрите са споменати в Херодотовия разказ за похода на Ксеркс в края на изброяването на тракийските племена по Егейското крайбрежие, през територията на които се движела от изток на запад персийската армия (7.110), след едонците и преди отделно отбелязаното преминаване между крайбрежните крепости на пиерите и планината Пангей (7.112.1); Херодот добавя, че сребърните рудници в планината били разработвани от пиерите, одомантите и най-вече от въпросните сатри. Въпреки изричното им свързване у Херодот единствено с планината Пангей, неговият кратък логос (7.111) допуска представата за сатрите като голямо и силно племе, обитаващо основно планински райони на север, във вътрешността на Тракия. Херодот отбелязва тяхната войнственост и изрично подчертава, че те никога не били подчинявани от никого, а и тогава единствени отказали да се присъединят към Ксеркс³. За съжаление, общото описание на техните територии (*живеят във високи планини, покрити с разнообразни гори и сняг*) не позволява последните да бъдат географски определени с някаква степен на сигурност.

От интерпретацията на Херодотовата фраза в смисъл *беси от сатрите* може да се изведе представата, че бесите са били в началото на V в. пр.Хр. съставно племе в по-широката племенна общност на сатрите. Текстът на Херодот впрочем изрично твърди, че сатрите са племе, поставяйки ги в изброяването на тракийските племена (*ἔθνεα δὲ Θρηίκων*), през земите на които преминала армията на Ксеркс. Нищо подобно обаче не е казано за еднократно споменатите като жреци в светилището на Дионис беси, и това отваря пътя за алтернативната им интерпретация като жречески род, каста или съсловие у сатрите⁴, с необходимото допълнително предположение, че едва по-късно тяхното име се е наложило и като етноним. Впрочем и двата варианта (бесите като род/съсловие или като племе от сатрите) предполагат, че с времето значението на тяхното име е нараствало и не само е изместило това на сатрите, но се е наложило като популярен и широко разпространен етноним, който в някои случаи изглежда е бил използван изобщо като синоним на *тракийци*⁵.

Спиридонов, Т. Историческа география на тракийските племена до III в. пр. н. е. Атлас. С., 1983, карти 34–40; Кратка енциклопедия „Тракийска древност“. С., 1993, 38–40 (Орачев); Тачева, М. За бесите и техните племенни територии. – Минало, 1995, № 1, 9–15; Ботева, Д. Етрополският свети Атанас, Сабазий и прорицалището на бесите. – Минало, 1996, № 2, 18–28; *същата*. Проблеми на тракийската история и култура. С., 2000, 150–159.

³ Единствени само от изброените дотук племена. Самият Херодот разказва на друго място (8.116) за оттеглянето „в Родопите“ на царя на бисалтите и крестонците, който също отказал да последва персийците. Тъй като Бисалтия е доста отдалечена от Родопите, може евентуално да се мисли и за някаква грешка на Херодот, който да е объркал сатри и бисалти(?), макар конкретните детайли на двата пасажа да правят подобно предположение малко вероятно. Впрочем според Херодот синовете на бисалтския цар все пак последвали Ксеркс, нарушавайки заповедта на баща си, за което по-късно били жестоко наказани от него.

⁴ *Sarajov, T.* Цит. съч., с. 137; *Sarajov, T.* Цит. съч., с. 187. Навремето Вилхелм Томашек предполагаше обратно, че сатрите са представлявали аристократическа върхушка, а бесите редово подвластно население, допускайки и етническо разграничение между едните и другите (*Tomaschek, W.* Цит. съч., с. 73).

⁵ Вж.: *Sarajov, T.* Les Besses et Rome. – In: Actes du Ier congrès international des études balkaniques, 2, Sofia, 1970, 141–150; *Sarajov, T.* Цит. съч., 186–187.

Satrae, but was imposed as a familiar and widely recognized ethnonym which would sometimes even be used loosely as a general synonym for *Thracians*.⁵

The alternative interpretation of the same phrase as meaning that *the priests in the sanctuary which belonged to the Satrae were Bessi* differentiates between the Bessi and Satrae as presumably distinct tribal groups, although the distinction could as well be of a social, territorial, economic, or other order. Insofar as the Satrae are definitely attested in the statement of Herodotus in the area of the Pangaion Mountain (but with the further implication that their main territories lay in the high snow-covered mountains in the north), while the Bessi are conspicuously absent from the relatively detailed and comprehensive information in the “Histories” about the population of the coastal region of Aegean Thrace, this interpretation of the text would lead to the general assumption that their territories should be searched for in the even deeper interior of the Thracian lands compared to those of the Satrae. And although the famous sanctuary of Dionysos where the Bessic priests were serving was situated somewhere in the *highest mountains* of the Satrae, Herodotus does not explicitly refer to the Bessi as another group of mountain dwellers; on the contrary, his assertion that the said sanctuary was in the territory of the Satrae would rather dissociate the Bessi as a population from its region.

As already mentioned, the name of the Satrae disappears from the ancient sources after Herodotus, while that of the Bessi would make a reappearance only in and after Polybios. There is however an isolated piece of information related to events of the fourth century BC which could be connected to them, if only indirectly and somewhat hypothetically. This is in a stratagem of Polyaeus referring to military activities of the Macedonian general Antipater in the lands of the *Tetrachoritae*.⁶ A papyrus fragment also mentions the actions of Antipater and Parmenion against the Tetrachoritae during the siege of Perinthus and Byzantion by Philip of Macedon; the quotation from the forty-seventh book of Theopompus confirms the date of the event either in the second half of 340 or (less probably) in the early months of 339 BC.⁷ The fragment mentions in the same context a letter by Philip, and it is possible to at least consider the possibility that this could imply the device by which Philip evacuated his fleet blocked in the Bosphorus.⁸ In any case the stratagem of Polyaeus hints at some real military action in which Antipater was besieging and taking fortified places of the Tetrachoritae. The link to the Bessi is supplied by a quotation from the seventh book of Strabo in Stephanus

---

⁵ *Sarafov, T.* Les Besses et Rome. – In: Actes du Ier congrès international des études balkaniques, 2, Sofia, 1970, 141–150; *Сарафов, Т.* Op. cit., 186–187.

⁶ Polyaeus. *strat.* 4.4.1: *Antipater while leading a war in the lands of the Tetrachoritae ordered that the hay for the horses which was stacked around his tent should be set on fire. When it was ignited the trumpeter gave the signal and the Macedonians gathered around the tent with raised spears. On this sight the tetrachoritae were terrified and abandoned the fortress which they were holding and Antipater took it without a battle.*

⁷ Pap. Ryland 1.19 = Theopomp. fr. 217 Jacoby.

⁸ Frontin. *strat.* 1.4.13; срв. *Hammond, N. G. L., G. T. Griffith*, A History of Macedonia. Vol. 2, 550–336 B. C. Oxford, 1979, p. 580; *Делев, П.* Филип II и залезът на „голямото“ Одриско царство в Тракия. – Във: Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“. Трудове на катедрите по история и богословие, 1, 1997, с. 24.

Алтернативният прочит на Херодотовата фраза, според който *жреците в принадлежащото на сатрите светилище били беси*, разграничава беси и сатри, без да предопределя нивото на това разграничаване – племенно, социално, териториално, икономическо или друго. Доколкото сатрите са изрично засвидетелствани у Херодот в района на планината Пангей (макар и с ясно внушаваната от неговия текст представа, че основните им територии са във високите снежни планини на север), а бесите отсъстват осезаемо от неговите сравнително подробни и изчерпателни сведения за населението в района на приегейска Тракия, при такава интерпретация на Херодотовия текст би могло да се предположи, че техните територии следва да се търсят още по-навътре в тракийските земи в сравнение с тези на сатрите. И макар обслужваното от жреци-беси светилище на Дионис да се е намирало *в най-високите планини* на сатрите, Херодот не определя изрично и бесите като планинско население; напротив, фактът, че светилището се е намирало в територията на сатрите, по-скоро разграничава бесите от въпросната планинска област.

Както стана дума, след Херодот името на сатрите изчезва от античните извори, а това на бесите ще се появи отново едва от Полибий насетне. Едно откъслечно сведение за събития през IV в. обаче може да бъде свързано с тях, макар и косвено и донякъде хипотетично. Става дума за една стратегема на Полиен, в която се разказва за военни действия на македонца Антипатър в земите на *тетрахоритите*⁶. Един папирусов фрагмент също споменава действия на Антипатър и Парменион срещу тетрахоритите по време на обсадата на Перинт и Бизантион от Филип; позоваването на четиридесет и седмата книга на Теопомп потвърждава допълнително датировката на събитието през втората половина на 340 или (по-малко вероятно) в началото на 339 г. пр.Хр.⁷ Доколкото фрагментът споменава в същия контекст и писмо на Филип, възможно е да се мисли дали в него не е била визирана уловката, с която Филип измъкнал блокирания си в Босфора флот⁸. Във всеки случай Полиеновата стратегема подсказва съществуването на реални военни действия, в хода на които Антипатър е обсаждал и превземал укрепени места на тетрахоритите. Връзката с бесите е подсказана от един цитат от седмата книга на Страбон у Стефан Византийски, според който тетрахорити били именно бесите; те се наричали още и *тетракоми*⁹. Независимо от възможната интерпретация на названията тетрахорити и тетракоми (буквално

⁶ Polyæn. *strat.* 4.4.1: *Антипатър, когато воювал в земята на тетрахоритите, заповядал да подпалят сено на конете, което се намирало около палатката му. Като го запалили, тръбачът дал сигнал и македонците се събрали около палатката с издигнати копия. Като видели това, тетрахоритите се уплашили и изоставили крепостта, която заемали, а Антипатър я завзел без битка.*

⁷ Pap. Ryland 1.19 = Theopomp. fr. 217 Jacoby.

⁸ Frontin. *strat.* 1.4.13; срв. Hammond, N. G. L., G. T. Griffith. A History of Macedonia. Vol. 2, 550–336 B. C. Oxford, 1979, p. 580; Делев, П. Филип II и залезът на „голямото“ Одриско царство в Тракия. – Във: Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“. Трудове на катедрите по история и богословие, 1, 1997, с. 24.

⁹ Steph. Byz. s. v. Τετραχορίται, οἱ Βεσσοί, ὡς Στράβων ἐβδόμη. οὗτοι λέγονται καὶ Τετρακομοί.

Byzantinus according to which the Tetrachoritae were the Bessi who were also called *Tetrakomoi*.⁹ Notwithstanding the possible interpretations of the appellations Tetrachoritae and Tetrakomoi (literally they would mean something like *of the four forts or villages*),¹⁰ the identification suggested by this fragment points to the Bessi as the main adversaries of Antipater and Parmenion in this campaign, the remaining circumstances of which have not reached us. As far as both mentioned generals were left by Philip in Pella during the siege of Perinthus and Byzantion,¹¹ the episode would suggest a localization of the mentioned military activities somewhere not very far away from the main territory of the Macedonian Kingdom. It remains however absolutely enigmatic whether this campaign should eventually be placed in some sort of relation with the action of the young Alexander against the Maedi¹² or regarded as a separate and independent affair; in any case it seems to fit well in the general strategy of Philip aiming to establish a durable hegemony over the southern regions of Thrace and may have represented an attempt to create a direct link to the Odrysian territories in the upper Hebros Valley recently subjugated by the king.

The name of the Bessi makes an isolated reappearance in the early second century BC in the accounts of Polybios and Titus Livius of the Thracian campaign of Philip V in 183 BC.¹³ In the spring of the same year Philip had been constrained by the Romans to evacuate his garrisons from Maroneia, Aenus and the other coastal cities. Already disillusioned of the perspectives of the Roman peace imposed on him after the battle of Cynoscephalae and intent on preparation for a new decisive encounter which demanded both the internal stabilization of Macedonia and the provision of a stable rear and eventual Balkan allies from without the zone which had already fallen under Roman authority and which included Epirus, Thessaly, the whole of Greece and the southern Thracian littoral, in the summer of the same year Philip led his army into the interior of Thrace. According to the brief account of Polybios he invaded *through the middle of Thrace* (διὰ μέσης τῆς Θράκης) and fell on the territories of the Odrysians, the Bessi and the Dentheletae; having stormed and taken Philippopolis which had been evacuated by most of the citizens, he *traversed the whole plain, ravaging the territory of some, receiving oaths of allegiance from others*, and then withdrew, having left a garrison in Philippopolis; this however was soon evicted by the Odrysians who renounced

⁹ Steph. Byz. s. v. Τετραχωρίται, οἱ Βεσσοί, ὡς Στραβῶν ἐβδόμῃ. οὗτοι λέγονται καὶ Τετράκωμοι.

¹⁰ About the tetrachoritae cf. *Oberhammer*, *E. Op. cit.*, 329–330; *Kaivapov*, *F. Op. cit.*, p. 31; cf. also *Boschnakov*, *K. Die Thraker „Tetrachoritai“*. – *Talanta*, 22/23, 1990/1991, 7–13, whose hypothesis I do not accept. The name τετραχωρίται itself could be related to the ancient Greek χωρίον (fort, town, place) in a sense of *those of the four forts* or to χώρα (land, district, territory) eventually meaning *those of the four cantons*; the second seems less plausible for the alternative version Τετράκωμοι in Stephanus Byzantinus which certainly derives from κώμη (village, hamlet, settlement).

¹¹ *Hammond*, *N. G. L.*, *G. T. Griffith*, *Op. cit.*, p. 545.

¹² *Plut. Alex.* 9.1. Вж. *Hammond*, *N. G. L.*, *G. T. Griffith*, *Op. cit.*, p. 558.

¹³ *Polyb.* 23.8.3–7; *T. Liv.* 39.53.12–14. Срв. *Const. Porph. de legat.* p. 47. About the date cf. *Walbank*, *F. W. Philip V of Macedon*. London, 1967², p. 334; *Hammond*, *N. G. L.*, *F. W. Walbank. A History of Macedonia*. Vol. 3, 336–167 B. C. Oxford, 1988, p. 468.

четирикрепостни, четириселищни)¹⁰, подсказаната от този фрагмент идентификация насочва именно към бесите като основни противници на Антипатър и Парменион в тази останала без повече документирани подробности кампания. И доколкото и двамата Филипови военачалници са били оставени в Пела по време на обсадата на Перинт и Бизантион¹¹, епизодът насочва към локализация на територията, в която са се разигрвали въпросните военни действия, в относителна близост до основната територия на Македонското царство. Остава напълно неясно дали тази кампания е била в някаква връзка с действията на младия Александър срещу медите¹² или е била отделна и самостоятелна; във всеки случай тя се вписва в стратегията на Филипovia опит за установяване на трайна хегемония над южните райони на Тракия и може да е представлявала опит за осъществяване на пряка връзка със завладените от царя одриски територии в Горнотракийската низина.

Едва в началото на II в. пр.Хр. името на бесите изплува отново, макар и съвсем епизодично, в сведенията на Полибий и Тит Ливий за кампанията на македонския цар Филип V в Тракия през 183 г. пр.Хр.¹³ През пролетта на същата година Филип бил заставен от римляните да изтегли гарнизоните си от Маронея, Енос и други градове в крайбрежната зона. Отдавна разочарован от перспективите на наложения му след Киноскефале римски мир и тръгнал по пътя на подготовка за нов решителен сблъсък, която предполагала и вътрешно стабилизиране на Македония, и осигуряване на здрав тил и съюзници на Балканите извън зоната, поставена под римска опека и включваща Епир, Тесалия, цяла Елада и тракийското крайбрежие, през лятото на същата година Филип повел армията си към вътрешността на Тракия. Според лаконичния разказ на Полибий той нахлул *през средата на Тракия* (διὰ μέσης τῆς Θράκης) и нападнал териториите на одрисите, бесите и дентелетите; превзел с нападение напуснатия от мнозинство граждани Филипополис и *преминал през цялата равнина, като опустошил земите на едни, а от други взел клетва за вярност*, след което се оттеглил, оставяйки гарнизон във Филипополис; последният впрочем бил скоро прогонен от отметналите се от наложения им съюз одриси. Почти същото е повторено у Тит Ливий, където обаче редът на Филипovите противници е разместен (одриси, дентелети и беси). Хемънд реконструира движението на Филипovата армия през Родопите, по пътя на Александър от 335 г. на отиване, а след разгрома на одрисите и превземането на Филипо-

¹⁰ За тетраchorитите вж.: Oberhammer, E. Цит. съч., 329–330; Кацаров, Г. Цит. съч., с. 31; вж. и Boschnakov, K. Die Thraker „Tetrachoritai“. – Talanta, 22/23, 1990/1991, 7–13, с чиято хипотеза не съм съгласен. Самото име τετραχωριται може да се изведе от старогръцкото χωριον (крепост, укрепено място) в смисъл на *четирикрепостни, четириградни*, или пък от χωρα (земя, област, територия, но също и пак укрепено място, крепост) в смисъл на *четириобластни*; второто изглежда по-малко вероятно заради дадения у Стефан Византийски алтернативен вариант Τετρακωδιοι, което със сигурност възхожда към κωμη (село, селище, населено място).

¹¹ Hammond, N. G. L., G. T. Griffith. Цит. съч., с. 545.

¹² Plut. Alex. 9.1. Вж. Hammond, N. G. L., G. T. Griffith. Цит. съч., с. 558.

¹³ Polyb. 23.8.3–7; T. Liv. 39.53.12–14. Срв. Const. Porph. *de legat.* p. 47. За датата вж.: Walbank, F. W. Philip V of Macedon. London, 1967², p. 334; Hammond, N. G. L., F. W. Walbank. A History of Macedonia. Vol. 3, 336–167 B. C. Oxford, 1988, p. 468.

the imposed alliance. The same story is repeated by Livius, but with a partly reversed order of Philip's enemies (Odrysiens, Dentheletae and Bessi). Hammond has suggested that Philip's army advanced through the Rhodope Mountains, along the same road which Alexander used for his advance to the north in 335 BC, and then after the defeat of the Odrysiens and the capture of Philippopolis retreated to the west through the lands of the Bessi (placed by him in the western part of the Thracian Plain and along the upper Hebros) and those of the Dentheletae (located rather arbitrarily around Sofia), who were in turn defeated and reduced to submission.¹⁴ Such a reconstruction of the events is not impossible, but it puts too much confidence in the order of Philip's adversaries in the text of Polybios; the alternative suggestion that Philip's army went both ways along the same road seems also perfectly plausible, and this could be presumed to coincide at least partly with the road taken by the army of Sitalces in 429 BC, a stretch of it maybe also with that of Alexander the Great on his return from the Danube in 335 BC – from the valley of Axios through the Kjustendil plain (more probable as the core of the territory of the Dentheletae than Hammond's localization around Sofia) and then to the east along what was to become the Roman road from Pautalia to Philippopolis, along which in this case should be placed the ravaged lands of the Bessi who are characteristically placed by Polybios between the Odrysiens and the Dentheletae. Another characteristic detail which should not be overlooked is that both Polybios and Livius explicitly attribute Philippopolis to the Odrysiens who regained the city soon after Philip's withdrawal; it is evident that in the east the territory of the Bessi would not have reached the region around Philippopolis and the wide central part of the Thracian plain.

The brief passages of Polybios and Livius, besides their significance for the eventual solution of the entangled problem with the localization of the Bessi and their territories, have the value of being the earliest explicit historical testimonies presenting the Bessi as an individualized and important Thracian tribal group. They are mentioned alongside the Odrysiens and Dentheletae among the enemies of Philip V and as one of the objectives of his aggression in 183 BC which implies that in that age they possessed at least a certain amount of political independence and organization (on a tribal or early state level?), otherwise they would not have been noticed as an adversary to the mighty Macedonian king. The identification of the tetrachoritae whom Antipater and Parmenion fought in 340 BC as the Bessi would of course project that suggestion back in time, implying that they should eventually be recognized as a sovereign ethno-political entity throughout the earlier phases of the Hellenistic Age, from the second half of the fourth till the early second century BC. Unfortunately beyond the brief notices on the Macedonian military expeditions which reached on those two occasions their territories, the history of the Bessi in this period remains completely unknown.

The name of the Bessi starts to appear more often in the preserved ancient historical tradition on the period after the institution of the Roman province of Macedonia in the middle of the second century BC; together with the Maedi and

---

¹⁴ Hammond, N. G. L., *F. W. Walbank*. Loc. cit.

полис оттеглянето било на запад през земите на бесите (в западната част на Горнотракийската низина и около горното течение на Хеброс) и дентелетите (поставени не съвсем прецизно около София), които също били последователно разгромени и подчинени¹⁴. Подобна реконструкция не е невъзможна, но отдава прекалено голямо значение на реда на изброяването на тракийските противници на Филип у Полибий; напълно допустимо изглежда и предположението македонската армия да е преминала и в двете посоки по един и същи път, и то по всяка вероятност този на Ситалковата армия от 429 г. и на оттеглянето на Александър Велики в 335 г. пр.Хр., т.е. от долината на Аксиос през Кюстендилско (по-вероятно като основна територия на дентелетите от посочената от Хемънд локализация в Софийско) и оттам на изток по трасето на бъдещия римски път Пауталия – Филипополис, около който следва да бъдат разположени и разорените от него земи на бесите, характерно поставени у Полибий между одрисите и дентелетите. Важен за отбелязване детайл е, че и Полибий, и Тит Ливий изрично свързват Филипополис с одрисите, които си върнали града след оттеглянето на Филип V; очевидно на изток територията на бесите не е достигала до района на днешния Пловдив и обширната централна част на Горнотракийската низина.

Освен значението им за изясняване на заплетения проблем с локализацията на бесите и техните територии, лаконичните свидетелства на Полибий и Тит Ливий са важни и като най-ранното изрично историческо свидетелство, представящо бесите като значителна група тракийско население. Посочени, наред с одрисите и дентелетите, като противници на Филип V и обект на неговата агресия през 183 г., те освен това по всяка вероятност са притежавали в тази епоха някаква степен на политическа самостоятелност и организация (на племенно или раннодържавно ниво?), иначе едва ли биха забелязани като противници на могъщия македонски цар. Разбира се, разпознаването именно на бесите зад посочените като противници на Антипатър и Парменион в 340 г. тетрахорити прави по-скоро вероятно твърдението, че през цялата ранноелинистическа епоха, от втората половина на IV чак до началото на II в. пр.Хр., бесите са представлявали самостоятелен етно-политически субект. За съжаление извън двете кратки съобщения за достигнали до земите им македонски военни експедиции тяхната история в този период остава напълно непозната.

След превръщането на Македония в римска провинция в средата на II в. пр.Хр. бесите постепенно започват да се появяват все по-често в сведенията на античната историческа традиция, изявявайки се, наред с медите и скордиските, като особено активни римски противници, позиция, която ще ги вкара в продължителен конфликт и с конформистки настроените спрямо римляните одриси. Тази дълга борба, оставила бледа и далеч непълна следа в историческите извори¹⁵, има две страни: войнствените варварски племена

¹⁴ *Hammond, N. G. L., F. W. Walbank.* Цит. място.

¹⁵ Главно поради загубването на оригиналната историческа традиция у автори като Понтий, Салустий, Тит Ливий и Страбон. До нас са достигнали основно по-късни цитати и

Scordisci they are listed systematically among the most active Roman adversaries in the Balkans, a position which would also entangle them in a prolonged conflict with the Odrysians who had on their part taken a conformist attitude towards the Romans. This long strife has left a faint and incomplete trace in the extant historical sources¹⁵ with events of two alternating types: the rapacious Barbaric tribes (among them the Bessi) would periodically raid Macedonian territory, looking for booty in the prosperous Roman province, while the retaliatory expeditions of the Roman legions had the purpose of pacifying the frontier and preventing similar raids in future, a goal which remained unattainable during a long period of time despite the considerable military resources invested towards this end.¹⁶ The prolonged discord with the Romans would have influenced the stereotyped image of the Bessi as an especially wild, belligerent and villainous tribe which prevails in the testimonies from that age.¹⁷

The earliest known important event in this sequence is connected with the name of Marcus Minucius Rufus¹⁸ who came to Macedonia as a Roman consul in 110 BC and remained in the province as its governor in the following years until 106 BC when he returned to Rome and was awarded a triumph; the name of his adversaries has not however survived in the *Fasti triumphales*.¹⁹ A number of epitomized accounts in later authors which all seem to ultimately derive from Titus Livius speak consistently of large-scale military operations lead by Minucius in the deep interior of the Balkan Peninsula; a recurring detail is a large winter battle fought near the frozen river Hebros.²⁰ The adversaries of Minucius are described in these texts either generally as “Thracians” or more specifically as Scordisci, Triballi and even Dacians. In this case however priority should be given to the

¹⁵ The main reason for this sad state of the sources is the unfortunate loss of the original historical tradition represented by authors like Posidonius, Sallust, Titus Livius and Strabo. What has survived are mainly much later quotations and epitomized accounts which are not only brief but also quite often imprecise and uncertain in the transmission of concrete details.

¹⁶ Cf. e.g. *Walbank, F. W.* *Prelude to Spartacus: The Romans in Southern Thrace, 150–70 B.C.* – In: *Spartacus. Symposium rebus Spartaci gestis dedicatum 2050 a.*, Sofia, 1981, 14–27; *Тачева, М.* *История на българските земи в древността през елинистическата и римската епоха.* С., 1997², 61–83.

¹⁷ Cf. e.g. Strabo 7.5.12: *All these tribes are very much addicted to robbery, especially the Bessi who ... are called robbers even by the other brigands; they live in huts and lead a hard life* (πάντα μὲν οὖν ταῦτα ληστρικάτατα ἔθνη, Βέσσοι δέ ... ὑπὸ τῶν ληστῶν ληστὰι προσαγορεύονται, καλυβίται τινες καὶ λυπρόβιοι); 7 fr. 48: *All these tribes are addicted to plunder, particularly the Bessi* (ἅπαντα δὲ τὰ ἔθνη ληστρικά ταῦτα, μάλιστα δ’ οἱ Βέσσοι).

¹⁸ On Minucius cf.: *Münzer, F.* *Minucius* (No 54). – RE, 15, 1932, 1962–1963; *Broughton, T. R. S.* *The Magistrates of the Roman Republic 1*, New York, 1951, 543–544; *Σαδικάκης, Θ. Χ.* *Ρωμαῖοι ἄρχοντες τῆς ἐπαρχίας Μακεδονίας.* Θεσσαλονίκη, 1971, 60–62; *Papazoglou, F.* *Quelques aspects de l’histoire de la province de Macédoine.* – *Aufstieg und Niedergang der Roemischen Welt 2.7.1*, 1979, S. 314.

¹⁹ *Degrassi, A.* *Fasti Capitolini.* Roma, 1954, p. 107, fills the lacuna with *de Scordisteis et Thraecibus*; older editions of the *Fasti* usually suggest *de Scordisteis et Triballeis*, based on Euthropius. In any case the empty space on the stone seems to suggest two ethnic names. The information gleaned from the inscriptions mentioned below would authorize a possible reconstruction of the text as *de Scordisteis et Besseis*.

²⁰ T. Liv. *per.* 65: *M. Minucius proconsul adversus Thracas prospere pugnavit*; Frontin. 2.4.3; Amm. Marc. 27.4.10; Eutrop. 4.27; Fest. 9; Flor. 1.39; Iord. *Rom.* 219.

(сред които и бесите) са нахлували периодично на македонска територия, търсейки плячка в богатата римска провинция, докато ответните походи на римските легиони са имали за цел да умиротворят границата и да предотвратят за в бъдеще подобни нахлувания, цел, която дълго време, въпреки вложените мащабни военни ресурси, остава непостигната¹⁶. Дългото противопоставяне срещу римляните вероятно е повлияло и на наложения в сведенията от тази епоха стереотип бесите да се разглеждат като особено диво, войнствено и разбойническо племе¹⁷.

Първото значимо събитие в тази поредица е свързано с името на Марк Минуций Руф¹⁸, който дошъл в Македония като римски консул в 110 г. и останал в провинцията като неин управител не само през следващата година, но чак до 106 г. пр.Хр., когато се прибрал в Рим и отпразнувал триумф; името на противниците му обаче не е запазено в триумфалните фасти¹⁹. В една поредица от възходящи към Тит Ливий сведения на по-късни автори се говори за мащабни военни действия на Минуций във вътрешността на Балканския полуостров; постоянно споменаваният детайл в тях е голямо зимно сражение край замръзналата река Хеброс²⁰. Освен изобщо като „тракийци“, противниците на Минуций са отбелязани в тези текстове като скордиски, трибали и дори дакийци. В случая обаче приоритет има конкретната информация, запазена в два оригинални почетни надписа, посветени на победите на Минуций – единият от Делфи (с гръцки и латински вариант), другият от македонския град Еуроπος в долината на Аксиос²¹. В тях се споменават по-

---

епитомирани извлечения, не само кратки, но и често непрецизни и несигурни в предаването на конкретни детайли.

¹⁶ Вж. напр.: *Walbank, F. W.* Prelude to Spartacus: The Romans in Southern Thrace, 150–70 B.C. – In: *Spartacus. Symposium rebus Spartaci gestis dedicatum 2050 a.*, Sofia, 1981, 14–27; *Тачева, М.* История на българските земи в древността през елинистическата и римската епоха. С., 1997², 61–83.

¹⁷ Срв. напр.: *Strabo* 7.5.12: *Всички тези племена са много разбойнически; особено бесите, които ... са наричани разбойници от самите разбойници; те обитават колиби и живеят бедно* (πάντα μὲν οὖν ταῦτα ληστικώτατα ἔθνη, Βέσσοι δὲ ... ὑπὸ τῶν ληστῶν ληστὰί προσαγορεύονται, καλυβίται τινες καὶ λυτρόβιοι); 7 fr. 48: *Всички тези племена са разбойнически, но най-вече бесите* (ἅπαντα δὲ τὰ ἔθνη ληστικὰ ταῦτα, μάλιστα δ' οἱ Βέσσοι).

¹⁸ За него вж.: *Münzer, F.* Minucius (No 54). – *RE*, 15, 1932, 1962–1963; *Broughton, T. R. S.* The Magistrates of the Roman Republic 1, New York, 1951, 543–544; *Σαρκάκης, Θ. Χ.* Ρωμαῖοι ἄρχοντες τῆς ἐπαρχίας Μακεδονίας. Θεσσαλονίκη, 1971, 60–62; *Papazoglou, F.* Quelques aspects de l'histoire de la province de Macédoine. – *Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt* 2.7.1, 1979, S. 314.

¹⁹ *Degrassi, A.* Fasti Capitolini. Roma, 1954, p. 107, допълва лакуната с *de Scordisteis et Thracibus*; в по-стари издания на фастите допълването е до *de Scordisteis et Triballeis*, на базата на Евтропий. Във всеки случай празното място на надписа предполага две имена. В светлината на информацията от разгледаните по-долу надписи впрочем изглежда напълно възможно и допълването с *de Scordisteis et Besseis*.

²⁰ *T. Liv. per.* 65: *M. Minucius proconsul adversus Thracas prospere pugnavit*; *Frontin.* 2.4.3; *Amm. Marc.* 27.4.10; *Eutrop.* 4.27; *Fest.* 9; *Flor.* 1.39; *Iord. Rom.* 219.

²¹ *Vatin, C.* Les monuments de M. Minucius à Delphes. – *BCH*, 91, 1967, 401–407; *Bousquet, J.* Inscriptions de Delphes. – *BCH*, 115, 1991, 177–179. Надписът от Делфи е бил издълбан върху базата на конна статуя и гласи в гръцкия си вариант:

more precise information preserved in two original honorific inscriptions dedicated to the victories of Minucius, one from Delphi (with Greek and Latin versions) and another from the Macedonian city Europos in the valley of the Axios.²¹ These texts mention the victories of Marcus Minucius Rufus over the Scordisci and over the Bessi and other Thracians; the text of the Delphic inscription suggest explicitly two separate campaigns (νικήσαντα τὸν πρὸς Γαλάτας Σκορδίστας καὶ τὸν πρὸς Βέσσους καὶ τοὺς λοιποὺς Θραϊκας πόλεμον).²² Jean Bousquet even feels authorized to suggest that Minucius must have lead his campaign against the Scordisci in his consular year (110 BC) and the other one, against the Bessi and other Thracians, in the following years as a proconsul and together with his brother Quintus.²³

These laconic testimonies carry the reflection of what seems to have been events on a great scale, and in which the Bessi evidently played a preeminent role. It is to be regretted that the scanty information does not permit a fuller reconstruction and the situation remains to a considerable degree elusive not only in regard to the separate military campaigns of Minucius but also to the preceding events and the ensuing results and after-effects. It could easily be suggested for example that the arrival of the Roman consul and his following resolute actions were occasioned by preceding raids on the territory of the province of Macedonia in which the Scordisci and the Bessi would have played a preeminent role. It could also be remarked that however impressive they might seem, the victories of the consul Minucius evidently did not bring about a lasting debilitation of his adversaries as both the Scordisci and the Bessi would remain throughout the following century among the most conspicuous Roman enemies on the Balkan Peninsula.

²¹ *Vatin, C.* Les monuments de M. Minucius à Delphes. – BCH, 91, 1967, 401–407; *Bousquet, J.* Inscriptions de Delphes. – BCH, 115, 1991, 177–179. The Delphic inscription was engraved on the basis of an equestrian statue and reads in the Greek version:

Μάαρκον Μινύκιον Κοίντου υἱὸν Ποῦφον στρα-
[τ]ηγὸν ὑπάτην Ῥωμαίων νικήσαντα τὸν πρὸς
[Γ]αλάτας Σκορδίστας [καὶ τὸν πρὸς Βέσσους
[κ]αὶ τοὺς λοιποὺς Θραϊκας πόλεμον ἅ πόλις
[τ]ῶν Δελφῶν ἀρετᾶς ἔνε[κεν] καὶ εὐεργεσίας τᾶς
[εἰ]ς αὐτὰ τὴν Ἀπόλλωνι.

and in the Latin version:

M. Minucium Q. f. Rufum
Imperatorem Galleis
Scordisteis et Besseis
[devicte]i[s] [ob me]rita [Apolline]i de[di]-
cavit Populus Delphius.

The inscription from Europos is of almost identical content with insignificant textual deviations:

[Μάαρκον Μινύκιον] Κοίντου υἱὸν [Ποῦφ]ον στρατηγὸν
[ὑπάτη]ον Ῥωμαίων νικήσαντα τὸ[ν] πρὸς Γαλάτας Σκορδί-
[στας] καὶ Βέσσους καὶ τοὺς λοιποὺς Θραϊκας πόλεμον
[τὸν αὐτῶν] εὐεργέτην ἀρετῆς ἔνεκεν καὶ εὐνοίας
Εὐρωπαϊῶν ἢ πόλις.

²² Cf. *Papazoglu, F.* The Central Balkan Tribes in Pre-Roman Times. Triballi, Autariatae, Dardanians, Scordisci and Moesians. Amsterdam, 1978, 299–300.

²³ *Bousquet, J.* Op. cit., p. 178.

бедите на Марк Минуций Руф над галатите скордиски и над бесите и други тракийци; текстът на делфийския надпис изрично предполага две отделни кампании (νικήσαντα τὸν πρὸς Γαλάτας Σκορδίοντας καὶ τὸν πρὸς Βέσσους καὶ τοὺς λοιποὺς Θραϊκᾶς πόλεμον)²². Жан Буске дори смята за възможно да се уточни, че Минуций бил водил войната срещу скордиските като консул през 110 г., а тази срещу бесите и другите тракийци в следващите години вече като проконсул и заедно с брат си Квинт²³.

Достигналите до нас лаконични сведения носят отгласа на мащабни събития, в които бесите очевидно са играли първостепенна роля. За съжаление те не са достатъчни за пълнокръвна реконструкция и ситуацията остава в много отношения неизяснима не само с оглед на конкретните военни кампании на Минуций, но и на предисторията им и на техните резултати и последици. Може лесно да се предположи например, че появата на римския консул и неговите решителни действия са били отговор на предшестваци нашествия на територията на провинция Македония, в които скордиските и бесите вероятно са играли първостепенна роля. Може също да се отбележи, че, колкото и впечатляващи да са били, победите на консула Минуций очевидно не са довели до трайно обезсилване на неговите противници; скордиските и бесите ще останат сред най-значимите римски противници на Балканския полуостров през целия следващ век.

Фрагментарните сведения за походите на Марк Минуций Руф са важни и с повтарящото се съобщение за голямото зимно сражение край замръзналата река Хеброс, очевидно по време на войната срещу бесите; то със сигурност следва да се вземе предвид, наред с останалите антични сведения, при разглеждането на трудния въпрос за локализацията на беските територии.

Μάρκων Μινύκιον Κοίντου υἱὸν Ροῦφον στρα-
[τ]ηγὸν ὑπα[ ]τον Ῥωμαίων νικήσαντα τὸν πρὸς
[Γ]αλάτας Σκορδίοντας [καὶ τὸν πρὸς Βέσσους
[καὶ τοὺς λοιποὺς Θραϊκᾶς πόλεμον ἃ πόλις
[τ]ῶν Δελφίων ἀρετᾶς ἔνεκεν] καὶ εὐεργεσίας τὰς
[εἰς] ἐαυτὰ ἰν Ἀπόλλωνι.

и в латинския вариант:

M. Minucium Q. f. Rufum
Imperatorem Galleis
Scordisteis et Besseis
[devicte]s [ob me]rita [Apolline]i de[di]-
cavit Populus Delphius.

Надписът от Еуроπος има почти същото съдържание с незначителни разлики:

[Μάρκων Μινύκιον] Κοίντου υἱὸν [Ρ]οῦ[φ]ον στρατηγὸν
[ὑπατ]ῶν Ῥωμαίων νικήσαντα τὸν πρὸς Γαλάτας Σκορδί-
[στας] καὶ Βέσσους καὶ τοὺς λοιποὺς Θραϊκᾶς πόλεμον
[τὸν αὐτῶν εὐεργέτην ἀρετῆς ἔνεκεν καὶ εὐνοίας
Εὐρωπαίων ἢ πόλις.

²² Вж. *Papazoglu, F.* The Central Balkan Tribes in Pre-Roman Times. Triballi, Autariatae, Dardanians, Scordisci and Moesians. Amsterdam, 1978, 299–300.

²³ *Bousquet, J.* Цит. съч., с. 178.

The fragmentary pieces of evidence on the expeditions of Marcus Minucius Rufus contain the repeated detail of a large winter battle by the frozen river He-bros; as this seems to fit feasibly in the context of the war against the Bessi, it should evidently be added to the remaining ancient testimonies when trying to solve the difficult problem posed by the localization of their territories.

There is no explicit mention of the Bessi in the extant evidence on the Thra-co-Roman conflicts of the following three decades which were almost incessant, exacerbated and often on a considerable scale.²⁴ The Roman enemies most often mentioned in this period are the Maedi together with the Dardanians and the Scordisci among others; but the fragmentary accounts often speak more generally of *the Thracian tribes*, as the Roman military expeditions reached further and further in the Thracian interior: in 76 BC Appius Claudius Pulcher fought in the Rhodopae, and in 75–73 BC Gaius Scribonius Curio reached the Thracian section of the Danube. Thus it seems easy to suggest that the Bessi would also have played some role in the events of this period, but this was probably not of such an outstanding character as to make their name noticed in the scanty summaries extracted from the original historical tradition which have come down to us.

The next explicit mention of the name of the Bessi is on the occasion of the large military campaign in Thrace of Marcus Terentius Varro Lucullus, consul for 73 BC and brother of Lucius Licinius Lucullus, the commander in charge of the war against Mithridates in Asia. Marcus Lucullus was proconsul of Macedonia in 72 and 71 BC; his campaigns in Thrace were described in detail in the 97th book of Titus Livius from which only the perioche containing the laconic notice *M. Lucullus procos. Thracas subegit* has remained.²⁵ Several short excerpts deriving from the lost text of Livius have been preserved in Eutropius, Ammianus Marcellinus, Rufus Festus, Jordanes, Florus and Orosius;²⁶ they mention military actions of Lucullus in different parts of Thrace, including the taking of the cities of Eumolpias or Pulpudeva (Philippopolis), Uscudama (the future Hadrianopolis) and Cabyle in the interior and Apollonia, Callatis, Parthenopolis, Tomoi and Histria along the Black Sea coast. The more detailed accounts explicitly mention in the first place the Bessi, *the most valiant nation of the Bessi* in Ammianus, *surpassing all the rest in valiance and glory* in Jordanes, *the chief tribe of Thrace* in Rufus Festus;²⁷ they evidently suffered a decisive defeat from the Roman proconsul in the very first campaign of his Thracian war. In spite of the textual variants most texts affirm that Lucullus was *the first* to defeat the Bessi (*Bessis primus Romanorum intulit bellum* in Eutropius; *πρῶτος ἐπήγαγε Βέσσοις πόλεμον* in the Greek translation of Paeanius; *cum Bessis primus conflixit* in Rufus Festus), and this affirmation needs an explanation in view of the not less significant Bessic campaign of Marcus Minucius Rufus which was earlier by almost forty years. As already

---

²⁴ Cf. Walbank, *F. W. Prelude...*, p. 16; Тачева, М. История..., 66–69.

²⁵ T. Liv. *perioch.* 97.

²⁶ Eutrop. 6.10; Amm. Marc. 27.4.11; Rufus Fest. 9; Jordan. *Romana* 221; Flor. 1.39; Oros. 6.3.4.

²⁷ Amm. Marc. 27.4.11: *durissima gente Bessorum*; Jordan. *Romana* 221: *qui in fortitudine fama praeibant*; Rufus Fest. 9: *caput gentis Tratiam*.

Бесите не се споменават изрично в сведенията за трако-римските конфликти в следващите три десетилетия, които са били почти непрестанни, ожесточени и нерядко твърде мащабни²⁴. Най-често като римски противници в тях фигурират медите, наред с дарданци, скордиски и др., но в откъслечните сведения често се говори общо за тракийските племена, а и римските военни експедиции проникват все по-дълбоко във вътрешността на Тракия: Апий Клавдий Пулхер воювал през 76 г. в Родопите, Гай Скрибоний Курион достигнал през 75–73 г. пр.Хр. до тракийския участък на реката Дунав. Така че не е невъзможно да се предположи, че бесите са били нееднократно замесени и в събитията на този период, но вероятно не са играли в тях толкова първостепенна роля, че да бъдат изрично отбелязани в достигналите до нас постни извлечения от оригиналната историческа традиция.

Следващото конкретно споменаване на бесите е във връзка с голямата военна кампания в Тракия на консула за 73 г. Марк Теренций Варон Лукул, брат на командващия по същото време военните действия срещу Митридат в Азия Луций Лициний Лукул. Марк Лукул бил проконсул на Македония през 72 и 71 г. Действията му в Тракия са били описани подробно в 97-та книга на Тит Ливий, от която до нас е достигнало също съдържанието с лаконичното съобщение: *M. Lucullus procos. Thracas subegit*²⁵. Към загубения текст на Ливий възхождат няколко запазени кратки извлечения у Евтропий, Амиан Марцелин, Руфус Фестус, Йорданес, Флор и Орозий²⁶. В тях се споменават военни действия на Лукул в различни райони на Тракия, в частност превземането на градовете Евмолпиада или Пулпудева (Филипополис), Ускудама (бъдещият Хадрианополис) и Кабиле във вътрешността и Аполония, Калатис, Партенополис, Томи и Хистрия на Черноморското крайбрежие. В по-подробните варианти на първо място изрично фигурират бесите, *най-храбрият народ на бесите* у Амиан, *превъзхождащи всички останали по храброст и слава* у Йорданес, *главното племе на Тракия* у Руфус Фестус²⁷; те очевидно са били победени безапелационно от римския проконсул още в първата кампания на неговата тракийска война. Независимо от текстуралните варианти, на повечето места изрично се твърди, че Лукул „пръв“ победил бесите (*Bessis primus Romanorum intulit bellum* у Евтропий; *πρώτος ἐπήγαγε Βέσσοις πόλεμον* в гръцкия превод на Пеаний; *cum Bessis primus conflixit* у Руфус Фестус), и това твърдение изисква обяснение, предвид описания по-горе очевидно също твърде мащабен поход на Марк Минуций Руф срещу бесите почти четири десетилетия по-рано. Както вече стана дума, в историческите свидетелства за похода на Минуций (представени от все същите епитоматори на Ливий) бесите не се споменават изрично и битката при Хеброс се свързва с тях на базата на двата почетни декрета от Делфи и Еуроπος.

²⁴ Вж. *Walbank, F. W. Prelude...*, p. 16; *Тачева, М. История...*, 66–69.

²⁵ *T. Liv. perioch.* 97.

²⁶ *Eutrop.* 6.10; *Amm. Marc.* 27.4.11; *Rufus Fest.* 9; *Jordan. Romana* 221; *Flor.* 1.39; *Oros.* 6.3.4.

²⁷ *Amm. Marc.* 27.4.11: *durissima gente Bessorum*; *Jordan. Romana* 221: *qui in fortitudine famaue praeibant*; *Rufus Fest.* 9: *caput gentis Tratiam*.

stated the historical narratives about the expedition of Minucius (preserved in the same late epitomists of Livius) do not mention the Bessi by name and the great battle at the Hebros is linked with them only on the evidence of the two honorific decrees from Delphi and Europos. It could be presumed that this common reticence reflects the phraseology of the lost primary source, Titus Livius, who could have described the enemies of Minucius generally as Thracians; it is difficult to decide whether it was Livius himself who then made the mistake of qualifying the campaign of Lucullus as *the first* Roman war against the Bessi, or this assumption was made in the later excerpts from his work on which the remaining texts are based, but most probably the alleged priority of Lucullus stems from a similar misunderstanding.

Another detail deserves special attention: Eutropius mentions explicitly that the city of Uscudama (the future Hadrianopolis) which Lucullus took on the first day of his assault was inhabited by Bessi.²⁸ Could this single, but seemingly definitive assertion be accepted as a reliable proof that in the first century BC the region around the confluence of the rivers Maritsa (Hebros), Arda and Tundja (Tonzos) had a Bessic population? Two texts transmitting in somewhat greater detail the lost original account of Livius discredit this supposition. These are the versions of Rufus Festus and Jordanes which seem fuller of detail and have roughly the same substance; both mention separate actions of Lucullus first against the Bessi, then against the *Haemimontani* (in the course of the latter were taken the cities of Eumolpiada/Pulpudeva, Uscudama and Cabyle), and in the third place against the coastal Pontic cities from Apollonia to Histria.²⁹ Viewed against the background of these somewhat more detailed accounts, the text of Eutropius seems spuriously condensed, combining two separate campaigns in one: the first of these was against the Bessi, while the taking of Uscudama was part of the second one, against the “Haemomontani”, with whom the inhabitants of the city should be linked, notwithstanding what stood in reality behind that appellation.³⁰

---

²⁸ Eutrop. 6.10: *oppidum Uscudamam, quod Bessi habitabant, eodem die, quo adgressus est, vicit.*

²⁹ Rufus Fest. 9: *M. Lucullus per Thracias cum Bessis primus conflictit. Ipsam caput gentis Thraciam vicit: Haemimontanos subegit: Eumolpiadem, quae nunc Philippopolis dicitur; Uscudamam, quae modo Hadrianopolis nominatur; in ditionem, nostram redegit: Cabylem cepit. Supra Pontum positas civitates occupavit, Apolloniam, Calatin, Parthenopolin, Tomos, Histrum; ad Danubium usque perveniens, Romana Scythia arma monstravit. Jordan. Romana 221: Lucullus si quidem primus in Thracia contra Bessos pugnans eos qui in fortitudine famaue praeibant devicit Emimontiosque debellans, Pulpudeva, quae nunc Philippopolis, et Uscudama, quae Adrianopolis vocitantur, in Romanorum redegit dominio. similiterque capiens et civitates, quae litori Pontico inherebant, id est Apollonia Galato Parthenopolim Thomos Istro, omniaque loca usque ad Danubium subdens Scythia ostendit Romanorum virtutem.*

³⁰ Haemimons was one of the new provinces created by Diocletian at the end of the third century AD; it comprised the lands delimited by the Hebros and Tonzos in the west, by the Haemus in the north (whence the name), by the Pontic coast in the east, and bordering in the south on the small province of Europa situated on the Propontic coast. Two of the three mentioned cities (Hadrianopolis and Cabyle) belonged to the Haemimons, while the third, Philippopolis, remained in the territorially reduced province of Thracia. The name “Haemimontani” could have been drawn from the name of the province by the late epitomists of Livius.

По всяка вероятност това общо премълчаване отразява фразеологията на загубения първоизточник – Тит Ливий, у когото походът на Минуций изглежда да е бил описан общо като насочен срещу тракийците; дали още Ливий се е заблудил и е посочил след това похода на Лукул като първата римска война срещу бесите, или това е било направено в извлеченията от неговия труд, залегнали в основата на достигналите до нас текстове, е трудно да се каже, но вероятно приписаното на Лукул първенство се дължи именно на подобно недоразумение.

Още един детайл заслужава изрично внимание: у Евтропий превзетият от Лукул още в първия ден на нападението срещу него град Ускудама (бъдещият Хадрианополис) е посочен изрично като населен с беси²⁸. Може ли това единично, но на пръв поглед дефинитивно твърдение да се приеме като надеждно свидетелство, че в първата половина на I в. пр.Хр. районът около водослива на Марица, Арда и Тунджа е бил населен с беси? Два текста, които преразказват с малко повече подробности загубения оригинал на Ливий, отхвърлят тази възможност. Става дума за вариантите на Руфус Фестус и Йорданес, които изглеждат по-пълни и имат приблизително еднакво съдържание; и двамата споменават отделно първо действията на Лукул срещу бесите, после тези срещу „хемимонтанците“, в хода на които били превзети Евмолпиада/Пулпудева, Ускудама и Кабиле, и на трето място тези срещу черноморските градове от Аполония до Хистрия²⁹. На фона на тези малко по-подробни разкази текстът на Евтропий изглежда механично сбит, свързвайки в едно две отделни кампании: тази срещу бесите и тази срещу „хемимонтанците“; превземането на Ускудама е част от втората и следователно следва да се свърже именно с въпросните „хемимонтанци“, каквото и да се крие зад това име³⁰.

При завръщането си в Рим през 71 г. пр.Хр. Марк Лукул отпразнувал триумф за победата над бесите³¹; вероятно именно тогава той е посветил на

---

²⁸ Eutrop. 6.10: *oppidum Uscudamam, quod Bessi habitabant, eodem die, quo adgressus est, vicit.*

²⁹ Rufus Fest. 9: *M. Lucullus per Thracias cum Bessis primus conflixit. Ipsam caput gentis Thraciam vicit: Haemimontanos subegit: Eumolpiadem, quae nunc Philippopolis dicitur; Uscudamam, quae modo Hadrianopolis nominatur; in ditionem, nostram redegit: Cabylen cepit. Supra Pontum positas civitates occupavit, Apolloniam, Calatin, Parthenopolin, Tomos, Histrum; ad Danubium usque perveniens, Romana Scythias arma monstravit. Iordan. Romana 221: Lucullus si quidem primus in Thracia contra Bessos pugnans eos qui in fortitudine famaue praeibant devicit Emimontosque debellans, Pulpudeva, quae nunc Philippopolis, et Vscudama, quae Adrianopolis vocitantur, in Romanorum redegit dominio. similiterque capiens et civitates, quae litori Pontico inherebant, id est Apollonia Galato Parthenopolim Thomos Istro, omniaque loca usque ad Danubium subdens Scythias ostendit Romanorum virtutem.*

³⁰ В края на III в. името Хемимонт получава новосъздадената Диоклетианова провинция, обхващаща земите между Хеброс и Тонзос на запад, Хемус на север и Понтийския бряг на изток, без крайбрежието на Пропонтида, включено в малката провинция Европа. От трите споменати града два (Хадрианополис и Кабиле) попадат именно в тази провинция, докато Филипополис остава в намалената като територия провинция Тракия. Името „хемимонтанци“ може би е извлечено от името на провинцията от късните епитоматори на Ливий.

³¹ Hieronym. *chron.* p. 152: *M. Lucullus de Bessis triumphavit, capta Cabylen, et Tomis, et caeteris vicinis urbibus.* Срв. Papazoglou, F. *Quelques aspects...*, p. 319; *The Cambridge Ancient History*, 9,

On his return to Rome in 71 BC Marcus Lucullus was awarded a triumph for his victory over the Bessi;³¹ this would also have been the occasion of his consecration on the Capitolium of the colossal statue of Apollo made by Calamis he had looted from Apollonia Pontica.³² As harsh as it seems to have been, even the victory of Lucullus over the Bessi however did not bring about a final annihilation of their forces of resistance; the accounts of events in Thrace in the following decades continue mentioning their name among the conspicuous Roman adversaries.

Only a decade after the Thracian war of Marcus Lucullus, in 60 BC the praetor of Macedonia Octavius, father of the future emperor Augustus, was again engaged in military actions against the Bessi; Suetonius mentions *a large battle*.³³ In another passage Suetonius relates that while heading his army *in remote parts of Thrace* Octavius visited the sanctuary of Dionysos and received a fiery prophecy about the future greatness of his son, similar to the one Alexander the Great had once upon a time received personally in the same sanctuary.³⁴

Lucius Calpurnius Piso Caesoninus, proconsul of Macedonia from 57 to 55 BC, has left behind a gruesome memory, mainly through the orations of his personal enemy Cicero which abound in awful incriminations.³⁵ Among the other allegations is the murder of the Bessic prince Rabocentus (*Rabocentus, Bessicae gentis princeps*) who was killed despite being an ambassador.³⁶ From the curt phrases of Cicero it can be assumed that Rabocentus had come to the camp of Piso to negotiate, offering a treaty and considerable military aid of Bessic foot and horse soldiers (*magna praesidia et auxilia a Bessis peditum equitumque polliceretur*). Piso however had him slain together with his whole train being bribed by the Odrysian king Cotys to whom he afterwards sent their heads as a proof of the deed; Cicero even mentions the substantial sum of the bribe, three hundred talents. Rabocentus is one of the few Bessic notables personally mentioned in the literary tradition; we remain unfortunately ignorant not only of his personality and his mission in the Roman camp, but also of the general situation and the particular events with which his ill-fated embassy was connected. The only fact that can be inferred from the Ciceronian passage is the evident deep hostility which existed between the Bessi and the Odrysians and which would be substantiated again later in the first century BC; the mission of Rabocentus might thus have represented an attempt to change the traditional pro-Odrysian orientation of the Romans. The

---

³¹ Hieronym. *chron.* p. 152: *M. Lucullus de Bessis triumphavit, capta Cabyle, et Tomis, et caeteris vicinis urbibus.* Cf. Papazoglou, F. *Quelques aspects...*, p. 319; *The Cambridge Ancient History*, 9, 1992², p. 791; Brennan, T. C. *The Praetorship in the Roman Republic.* Oxford, 2000, p. 531.

³² Cf. Strabo 7.6.1; Plin. *n. h.* 4.92; 34.39.

³³ Sueton. *Aug.* 3.2: *... namque Bessis ac Thracibus magno proelio fusis.*

³⁴ Sueton. *Aug.* 94.5: *Octauio postea, cum per secreta Thraciae exercitum duceret, in Liberi patris luco barbara caerimonia de filio consulenti, idem affirmatum est a sacerdotibus, quod infuso super altaria mero tantum flammae emicuisset, ut supergressa fastigium templi ad caelum usque ferretur, unigue omnino Magno Alexandro apud easdem aras sacrificanti simile prouenisset ostentum.*

³⁵ Cic. *de prov. cons.* 4–8; *in Pis.* passim.

³⁶ Cic. *in Pis.* 84.

Капитолия и отвлечената от Аполония колосална статуя на Аполон, дело на скулптора Каламис³². Колкото и сериозна обаче да е била победата на Лукул срещу бесите, и тя очевидно не е довела до окончателно сломяване на техните съпротивителни сили, защото те продължават да се споменават като сериозни римски противници и в сведения от следващите десетилетия.

Едва десетина години след тракийската война на Марк Лукул, в 60 г. пр.Хр. пропреторът на Македония Октавий, баща на бъдещия император Август, воювал отново срещу бесите; Светоний споменава за *голяма битка*³³. На друго място пък Светоний съобщава, че, докато предвождал войската си в *отдалечените части на Тракия*, Октавий посетил светилището на Дионис и получил там огнено предсказание за бъдещото величие на сина си, каквото някога в същото светилище бил получил и Александър Велики³⁴.

Проконсултът на Македония от 57 до 55 г. пр.Хр. Луций Калпурний Пизон е оставил мрачен спомен, главно заради изпълнените с тежки обвинения срещу него речи на Цицерон³⁵. Сред тях фигурира и обвинението в посичането на дошлия при него като пратеник бески династ Рабокент (*Rabocentus, Bessicae gentis princeps*)³⁶. От кратките фрази на Цицерон се разбира само, че Рабокент бил дошъл в лагера на Пизон да преговаря, предлагайки съюз и значителна помощ от беска пехота и конница (*magna praesidia et auxilia a Bessis peditum equitumque polliceretur*). Пизон обаче наредил да го убият заедно с всичките му придружители, защото бил подкупен от одриския цар Котис, комуто после изпратил като доказателство главите им; Цицерон дори споменава внушителната сума на въпросния подкуп – триста таланта. Рабокент е една от единичните мимолетно проблясващи в античната традиция личности на бески първенци; за съжаление не знаем нищо повече за него и мисията му, както впрочем и за общата ситуация и събитията, в които се вписва неговото злополучно пратеничество. Почти единственото съществено заключение от Цицероновото съобщение е очевидно остроото противопоставяне между беси и одриси, което отново ще се изяви и по-късно през I в. пр.Хр.; акцията на Рабокент изглежда по някакъв начин е представлявала опит да се промени традиционно проодриската позиция на римляните. Споменатото предложение за военна помощ с пехота и конница дава представа и за запазената военна мощ на бесите; за съжаление не знаем срещу какъв противник и по повод на какви събития е била предлагана тя.

В битката при Фарсала в 48 г. пр.Хр. в командваната от Гней Помпей сенатска армия, наред с дарданци, македонци и тесалийци, имало и бески кон-

1992³, p. 791; Brennan, T. C. The Praetorship in the Roman Republic. Oxford, 2000, p. 531.

³² Срв. Strabo 7.6.1; Plin. n. h. 4.92; 34.39.

³³ Sueton. Aug. 3.2: ... *namque Bessis ac Thracibus magno proelio fuisit*.

³⁴ Sueton. Aug. 94.5: *Octavio postea, cum per secreta Thraciae exercitum duceret, in Liberi patris luco barbara caerimonia de filio consulenti, idem affirmatum est a sacerdotibus, quod infuso super altaria mero tantum flammae emicuisset, ut supergressa fastigium templi ad caelum usque ferretur, unigue omnino Magno Alexandro apud easdem aras sacrificanti simile prouenisset ostentum*.

³⁵ Cic. de prov. cons. 4–8; in Pis. passim.

³⁶ Cic. in Pis. 84.

offer of military aid with foot soldiers and cavalry gives an idea of the preserved military potential of the Bessi; we remain however completely ignorant against which enemy and in connection with what predicament it was offered.

In the battle of Pharsalus in 48 BC there were, alongside the Dardanian, Macedonian and Thessalian allies in the senatorial army commanded by Gnaeus Pompeius, also some Bessic contingents consisting partly of mercenaries, partly mobilized by force or by free will (*Bessos partim mercennarios, partim imperio aut gratia comparatos*).³⁷ Five years later, in 43 BC, one of Caesar's assassins, Marcus Junius Brutus, fought against the Bessi, having beforehand laid hand on the Odrysian lands which were bequeathed by the late king Sadalas the son of Cotys to the Romans when he died childless; in both enterprises he was helped by the Sapaean prince Rascuporis. According to Cassius Dio the war against the Bessi was undertaken both as *a punishment for the evil deeds they had done*, and in order to permit Brutus to adorn himself with the title *imperator* which he thought opportune on the eve of the decisive encounter with the members of the second triumvirate.³⁸ Brutus had received by decree of the Senate the government of the provinces Macedonia and Illyria, and he could have undertaken his action against the Bessi in retaliation for another of their incursions into Roman controlled territory, the traditional occasion for punitive Roman raids against the recalcitrant Thracian tribes. A problematic notice by Appian of Alexandria suggests however another possibility. He mentions a Thracian queen, Polemocratia, the widow of a petty Thracian king (τινος τῶν βασιλισκῶν) who is not mentioned by name, and who was killed *by his enemies*. Afraid for the life of her son, Polemocratia entrusted him together with the royal treasures to Marcus Brutus; the treasures proved so abundant that Brutus was able to undertake the minting of coins in his own name.³⁹ The problem is in the conjecture that this queen Polemocratia was connected with the Odrysian ruling house; some authors have suggested the identification of her anonymous husband with the Odrysian king Sadalas II.⁴⁰ This assumption however contradicts the assertion of Cassius Dio that Sadalas died childless.⁴¹ In order to explain this evident contradiction, Margarita Tacheva has speculated that Polemocratia could have been a sister of king Sadalas and the wife of an inferior paradyast, whose under-age son was designated as the successor to the throne of the king when he died childless.⁴² The problem is further complicated by the existence of a long known inscription from Bizye containing a dedication by a βασιλεὺς Κότυς to the ancestral gods in honor of his parents,

---

³⁷ Caes. *bell. civ.* 3.4.5.

³⁸ Cass. Dio 47.25.1–2. Cp. also T. Liv. *perioch.* 122.

³⁹ App. *civ.* 4.10.75.

⁴⁰ Strazzulla, V. Θράκη. La serie dei re Odrisii dal 200 a.C. al 46 d.C. – Bessarione, 1902, serie II, vol. II, 31–32.

⁴¹ This assertion however could stem from the inaccurate paraphrase of an original statement that Sadalas did not have an *adult* heir, which would correspond with the story of the underage son of Polemocratia entrusted to the care of Brutus. If we should identify the king Cotys who ruled during the thirties and twenties of the first century BC as this son of Sadalas II and Polemocratia, then they probably also had at least two more sons who were active in the last decades of the century – Roemetalces (*uncle of the children of Cotys*) and Rascupolis.

⁴² Тачева, М. История..., с. 72, 82.

тингенти, които били съставени отчасти от наемници, отчасти от доброволци или насила мобилизирани (*Bessos partim mercennarios, partim imperio aut gratia comparatos*)³⁷. Пет години по-късно, през 43 г. срещу бесите воювал цезарубиецът Марк Юний Брут, след като още преди това сложил ръка и на земите на одрисите, завещани от умрелия бездетен Садалас, син на Котис, на римляните; и в двете начинания той бил подпомаган от сапейския династ Раскупорис. Според Дион Касий войната срещу бесите била предприета и като наказание за причиняваните от тях злини, и за да може Брут да се окичи с титлата *император*, като смятал, че това ще му е от полза в предстоящия сблъсък с членовете на втория триумвират³⁸. Брут, който с постановление на Сената получил управлението на Македония и Илирия, може да е предприел своите действия срещу бесите в отговор на техни нахлувания в контролираните от римляните територии, традиционният повод за наказателни римски експедиции срещу тракийските племена. Едно проблемно сведение на Апиан Александрийски обаче подсказва и друга възможност. Става дума за споменатата у него тракийска царица Полемократия, вдовица на неназован поименно тракийски династ (τινος τῶν βασιλείσκων), който бил убит от своите врагове. Опасявайки се за живота на сина си, Полемократия го предала заедно с царските съкровища на Марк Брут; въпросните съкровища се оказали толкова изобилни, че му позволили да предприеме отсичането на монети от свое име³⁹. Проблемът е в предполагащото свързване на Полемократия с Одриския династически дом; някои мнения идентифицират нейния анонимен съпруг с одриския цар Садалас II⁴⁰; това предположение обаче противоречи на сведението на Дион Касий, че той умрял бездетен⁴¹. За да обясни очевидното противоречие, Маргарита Тачева допуска Полемократия да е била сестра на Садалас и жена на второстепенен парадинаст, чийто малолетен син бил определен за наследник на престола на умрелия бездетен цар⁴². Проблемът допълнително се усложнява от съществуването на отдавна известен надпис от Бизия, посветен от един βασιλεὺς Κότις на отечествените богове в чест на родителите му, βασιλέα Σαδάλα καὶ βασίλισσαν Πολεμοκράτειαν; приетан от някои като доказателство, че Полемократия е била съпруга на умрелия в 43 или 42 г. Садалас II, но отнасян от други към управлявалия по време на Митридатовите войни Садалас I и неговия наследник Котис, със задължителната в такъв случай уговорка за съществуването на две ед-

³⁷ Caes. bell. civ. 3.4.5.

³⁸ Cass. Dio 47.25.1–2. Срв. и T. Liv. perioch. 122.

³⁹ App. civ. 4.10.75.

⁴⁰ Strazzulla, V. Θράκη. La serie dei re Odrisii dal 200 a.C. al 46 d.C. – Bessarione, 1902, serie II, vol. II, 31–32.

⁴¹ Въпросното твърдение обаче може да перифразира първично сведение в смисъл, че Садалас не е имал пълнолетен наследник, което съответства на историята с поверения на грижите на Брут невръстен син на Полемократия. Впрочем, ако се приеме, че управлявалият през тридесетте и двадесетте години цар Котис е син на Садалас II и Полемократия, те вероятно са имали поне още двама синове – изявилия се в последните две десетилетия на I в. Реметалк („чичо на децата на Котис“) и Раскупорис.

⁴² Тачева, М. История..., с. 72, 82.

βασιλέα Σαδάλα και βασίλισσαν Πολεμοκράτειαν; some authors have taken this as a direct proof that Polemocratia was the wife of king Sadalas II who died in 43 or 42 BC, while others have referred the dedication to Sadalas I who reigned during the Mithradatic wars and his son Cotys, a suggestion which necessitates the further stipulation that in such case there should have been two different queens bearing the name Polemocratia. Notwithstanding the eventual solution to this complicated dilemma, the eventual connection of Appian's Polemocratia with the Odrysian house seems more than probable, and this makes way for the supposition of some participation of the Bessi, traditional enemies of the Odrysians, in the events which lead to the death of her husband at the hands of *his enemies* (ἀναιρεθέντος [...] ὑπὸ ἐχθρῶν).⁴³ This supposition would also advance an alternative identification of the *evil deeds* for which Brutus punished the dissentious Bessi in some preceding actions they had undertaken against the Odrysian kingdom the authority over which he then assumed.

Marcus Licinius Crassus, grandson of the triumvir and consul in 30 BC, led as proconsul of Macedonia in 29 and 28 BC large scale military campaigns in Thrace; the Capitoline Fasti mark his triumph *ex Thraecia et Geteis* staged in Rome on the 4th of July 727 *a.u.c.* (= 27 BC). The main adversary of Crassus were the Bastarnae who had invaded Thrace as far as the Dentheletae who were Roman allies. Besides the overwhelming defeat of the Bastarnae who were vanquished in two successive campaigns and repulsed for good beyond the Danube Crassus also subjugated the tribes of the Moesi and Getae in the Danube plain as well as some of the turbulent tribes of the interior, notably the Maedi and the Serdi who were repressed with great brutality: the hands of all prisoners were amputated. Cassius Dio mentions as Roman allies in these campaigns a tribe of the Getae ruled by king Roles and the Odrysians who met Crassus unarmed and were remunerated with *the sacred land of the god* which was confiscated from the Bessi; the phrase evidently implies the famous sanctuary of Dionysos and this is confirmed by the ensuing conflicts between the Bessi and the Odrysians. The Bessi are not mentioned elsewhere in the account of the campaigns of Crassus, but in all probability they were among the generally mentioned *remaining tribes* of Thrace whose lands were razed by the Romans.⁴⁴ It is not exactly clear who were the Odrysians who received from Crassus the Bessic sanctuary of Dionysos as an award for having of their own accord submitted themselves to the Romans: the power struggle between the two rival houses of the Odrysians and the Sapaevi makes the political history of this period quite uncertain. Plutarch includes in his list of the allies of Marc Antony at Actium in 31 BC *the king of Thrace Sadalas*, which might be a mistake;⁴⁵ in two other instances he mentions *the Thracian king Roemetalces* who

⁴³ *Ibid.*, p. 72.

⁴⁴ Cass. Dio 51.23–27; the mention of the Bessi is in 51.25.5; the raiding of the lands of Thracians *except the Odrysians* in 51.25.4: τὰ δ' ἄλλα πλὴν τῆς τῶν Ὀδρυσῶν γῆς κατέδραμε.

⁴⁵ Plut. *Ant.* 61: βασιλεῖς δ' ὑπήκοοι συνεμάχουν ... Σαδάλας δὲ Θράκης. More than ten years have passed since the death of Sadalas II, and it is possible that Plutarch mistakes him for his son (?) Cotys; it is not however impossible that another prince with the same dynastic name could have appeared in the meantime.

ноименни царици с името Полемократия. Независимо от разрешаването на този заплетен и неясен казус, свързаността на Апиановата Полемократия с Одриската династия изглежда повече от вероятна, а това прави допустимо и предположението за някакво участие на бесите, традиционни противници на одрисите, в събитията, довели до смъртта на нейния *убит от враговете си* (ἀναίρεθέντος [...] ὑπὸ ἐχθρῶν) съпруг⁴³. Това предположение дава алтернативно обяснение на *злините*, за които Брут наказал непокорните беси, в някакви техни предшестваша действия, насочени срещу Одриското царство, което той поел тогава в свои ръце.

Марк Лициний Крас, внук на триумвира и консул през 30 г., водил мащабни военни кампании в Тракия като проконсул на Македония през 29 и 28 г. пр.Хр.; в Капитолийските фасти е вписан триумфът му, отпразнуван на 4 юли 727 г. *a.u.c.* (27 г. пр.Хр.), *ex Thraecia et Geteis*. Основен противник на Крас били бастарните, които нахлули дълбоко в Тракия и нападнали дентелетите, а те пък били римски съюзници. Но освен разгрома на бастарните, които в две последователни кампании били поголовно разбити и прогонени отвъд Дунава, Крас подчинил и мизийските и гетски племена в Подунавие, и някои от непокорните племена във вътрешността, в частност медите и сердите, които били обуздани с изключителна жестокост: отсечени били ръцете на всички пленници. Като съюзници на римския проконсул в тези кампании Дион Касий споменава едно гетско племе начело с царя му Ролес, както и одрисите, които го били посрещнали без оръжие и затова били възнаградени с отнетата от бесите земя, *в която честват бога*; очевидно става дума за прочутото светилище на Дионис, както става ясно и от сведенията за последвалите конфликти между одриси и беси. Бесите не се споменават изрично на друго място в разказа за кампаниите на Крас, но много вероятно и те са били сред общо упоменатите *останали* племена в Тракия, чиито земи били опустошени от римляните⁴⁴. Не е напълно ясно кои точно са *одрисите*, които получили от Крас в награда за доброволното си подчинение беското светилище на Дионис: борбите за власт между двете съперничащи династии, Одриската и Сапейската, правят политическата история на този период твърде дискуссионна. Плутарх включва в списъка на съюзниците на Марк Антоний при Аксиум в 31 г. *царя на Тракия Садалас*, което може да е грешка⁴⁵; на две други места пак той споменава *тракийския цар Реметалк*, за когото се отнасяла злобната забележка на Октавиан Август, че обича предателството, но мрази предателите, казана по повод на неговото преминаване от лагера на Антоний в неговия собствен, очевидно също при Аксиум⁴⁶.

⁴³ Пак там, с. 72.

⁴⁴ Cass. Dio 51.23–27; споменаването на бесите в 51.25.5; опустошаването на земите на останалите *освен одрисите* в 51.25.4: τὰ δ' ἄλλα πλὴν τῆς τῶν Οὐρουσῶν γῆς κατέδραμε.

⁴⁵ Plut. Ant. 61: βασιλεῖς δ' ὑπήκοοι συνεμάχουν ... Σαδάλας δὲ Θράκης. По това време са изминали над десет години от смъртта на Садалас II, и е възможно Плутарх да го бърка със сина му (?) Котис; впрочем не е невъзможно междуременно да се е появил нов владетел със същото династическо име.

⁴⁶ Plut. mor. 207a (*Regum et imp. apophth, August. 2.*): Ροιμητάλικης ὁ τῶν Θρακῶν

passed from the camp of Antony into that of Octavian, obviously also at Actium, occasioning the spiteful remark of the latter that he delighted in treason but hated traitors.⁴⁶ It is most often presumed however that in that period (from after 42 to before 16 BC) the Odrysian kingdom was ruled by a king Cotys whom some identify as the son of Sadalas II and Polemocratia who dedicated the inscription from Bizye, others – as a son of the Sapaeian king Rascuporis.⁴⁷

The campaigns of Marcus Licinius Crassus in 29 and 28 BC were of key significance for the durable subjugation of Thrace by the Romans. As already mentioned, we do not have any detailed information about the eventual actions of the Roman proconsul against the Bessi. But even if they did not suffer otherwise, the expropriation of the sanctuary of Dionysos and its handing over to the Odrysians was evidently a heavy blow for them, which prepared the way for the last dramatic pages of their independent political history. A brief notice in Cassius Dio placed among the account of other events in 16 BC mentions that some time *before* that year Marcus Lollius *had vanquished the Bessi*, having come to the aid of Roemetalces who was the uncle and guardian of the sons of Cotys.⁴⁸ Lollius was consul in 21 BC, and in 17 BC he was sent as provincial governor to Gallia Comata, so the chronological limits of his war against the Bessi fall between these two dates when he seems to have occupied for some time the office of proconsul of Macedonia. It has been suggested that the Roman intervention was provoked by a revolt of the Bessi, triggered by their dispossession of the sanctuary of Dionysos which Marcus Crassus had donated to the Odrysians.⁴⁹ This hypothesis seems acceptable, but cannot be proved beyond doubt on the basis of the meagre notice of Cassius Dio; if taken for true, it would warrant the additional suggestion of the possibility that this might have been the occasion for the institution of the *strategy Bessica* as an administrative unit of the Odrysian kingdom.

Instead of calming the situation, the victory of Lollius over the Bessi and the conjectured ensuing arrangement of their status provoked another and even more terrible rebellion on their part; this is dated differently between 15 and 11 BC and would have lasted for more than one year.⁵⁰ The main source of information is again Cassius Dio;⁵¹ he says that the rising was headed by a priest of Dionysos,

---

⁴⁶ Plut. *mor.* 207a (*Regum et imp. apophth.*, August. 2.): Τριμητάλικης ὁ τῶν Θρακῶν βασιλεὺς; idem. *Rom.* 17.3. Roemetalces is differently identified as either the son of Sadalas II (*Strazzulla*, *V. Op. cit.*, p. 157), or of the Sapaeian king Rascuporis (*Тачева*, *М. История...*, с. 73); in both cases he would be a brother of Cotys and after his death the guardian of his underage sons, and then from about 11 BC to AD 12 himself king of the Odrysian kingdom.

⁴⁷ *Strazzulla*, *V. Op. cit.*, p. 33, 157–161; *Wiesner*, *J. Die Thraker. Studien zu einem versunkenen Volk des Balkanraumes.* Stuttgart, 1963, S. 160; *Тачева*, *М. История...*, с. 85.

⁴⁸ Cass. Dio 54.20.3: ἐν τε τῇ Θράκῃ πρότερον μὲν Μάρκος Λόλλιος Ῥυμητάλικη θείῳ τε τῶν τοῦ Κότυος παιδῶν καὶ ἐπιτρόπῳ ὄντι βοηθῶν Βηρσοῦς κατεστρέψατο.

⁴⁹ *Καυαροφ*, *Γ. Op. cit.*, p. 37.

⁵⁰ About the great Bessic uprising cf. *Καυαροφ*, *Γ. Op. cit.*, 37–38; *Danov*, *C. Die Thraker auf dem Ostbalkan von der hellenistischen Zeit bis zur Gründung Konstantinopels. – Aufstieg und Niedergang der Roemischen Welt* 2.7.1, 1979, 127–129; *История на България. Т. 1. Първобитно-общинен и робовладелски строй. Траки. С.*, 1979, с. 284; *Тачева*, *М. История...*, 86–87.

⁵¹ Cass. Dio 54.34.5–7. The original source of the information about the Bessic uprising is in all probability Titus Livius, the periocha of whose 140th book preserves the brief notice: *Thracēs domiti a L. Pisone* (T. Liv. *perioch.* 140).

Най-често се предполага, че по това време (от след 42 до преди 16 г. пр.Хр.) Одриското царство е било управлявано от цар Котис, в когото някои виждат сина на Садалас II и Полемократия от Бизийския надпис в тяхна чест, други – син на сапейския цар Раскупорис⁴⁷.

Кампаниите на Марк Лициний Крас през 29 и 28 г. пр.Хр. имат ключово значение за трайното покоряване на Тракия от римляните. Що се касае конкретно до бесите, както вече стана дума, нямаме изрични сведения доколко и те са били засегнати пряко от действията на римския проконсул. Но дори да не са пострадали другояче, предаването на светилището на Дионис в ръцете на одрисите е било очевидно тежък удар за тях, и именно то става прелюдия към последните драматични страници от самостоятелната им политическа история. Едно лаконично съобщение на Дион Касий, поместено в описание на събитията от 16 г. пр.Хр., ни информира, че още *преди това* Марк Лолий, помагайки на Реметалк, който бил чичо и настойник на синовете на Котис, *покорил бесите*⁴⁸. Лолий е бил консул през 21 г., а в 17 г. става управител на Галия Комата, така че хронологическите граници на тази поредна война срещу бесите са между 20 и 17 г. пр.Хр., когато той изглежда е бил за известно време проконсул на Македония. Отдавна е предположено, че действията на римляните са били предизвикани от въстание на бесите, провокирано от своя страна от отнемането на светилището на Дионис, предадено от Марк Крас на одрисите; след като били победени от Лолий, самите беси вероятно са били поставени под властта на одрисите⁴⁹. Хипотезата изглежда приемлива, макар и да не може да се докаже със сигурност на базата на лаконичното споменаване на събитието у Дион Касий; ако е вярна, то към останалите предположения може да се добави и вероятното основаване именно тогава на *стратегията Бесика* като административна единица в рамките на Одриското царство.

Вместо да успокоят положението, победата на Лолий над бесите и предположеното последвало уреждане на статута им провокирали ново и още по-мощно тяхно въстание; то се датира различно между 15 и 11 г. и вероятно е продължило повече от една година⁵⁰. Основният извор отново е Дион Касий⁵¹; той разказва, че въстанието било оглавно от жреца на Дионис Во-

---

βασιλεύς; *същият*. *Rom.* 17.3. Реметалк е идентифициран различно като син било на Садалас II (*Strazzulla, V.* Цит. съч., 157), било на сапеца Раскупорис (*Тачева, М.* История..., с. 73), и в двата случая брат на Котис и след смъртта му настойник на малолетните му синове, а приблизително от 11 г. пр.Хр. до 12 г. сл.Хр. и сам цар на Одриското царство.

⁴⁷ *Strazzulla, V.* Цит. съч., с. 33, 157–161; *Wiesner, J.* Die Thraker. Studien zu einem versunkenen Volk des Balkanraumes. Stuttgart, 1963, S. 160; *Тачева, М.* История..., с. 85.

⁴⁸ Cass. Dio 54.20.3: ἐν τε τῇ Θράκῃ πρότερον μὲν Μάρκος Λόλλιος Ρωμαῖτᾶκι θεῖόν τε τῶν τοῦ Κότυρος παίδων καὶ ἐπιτρόφῳ ὄντι βοηθῶν Βησσοὺς κατεστρέψατο.

⁴⁹ *Кацаров, Г.* Цит. съч., с. 37.

⁵⁰ За голямото въстание на бесите вж.: *Кацаров, Г.* Цит. съч., 37–38; *Danov, C.* Die Thraker auf dem Ostbalkan von der hellenistischen Zeit bis zur Gründung Konstantinopels. – Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt 2.7.1, 1979, 127–129; История на България. Том първи. Първобитнообщинен и робовладелски строй. Траки. С., 1979, с. 284; *Тачева, М.* История..., 86–87.

⁵¹ Cass. Dio 54.34.5–7. Първоизточник на сведенията за въстанието на бесите по всяка

Vologaesus, who won over many followers with his prophesies and aroused them to revolt. The young Odrysian king Rascuporis, the son of Cotys, was defeated and killed in battle by the insurgents; the army of his uncle Roemetalces was swayed to believe in the miraculous powers of Vologaesus and disarmed, and Roemetalces had to run away for his life and was pursued as far as the Thracian Chersonesus which was laid waste by the Bessi. The grand dimensions which the Bessic insurgency had taken and the concurrent invasion of Macedonia by the Sialetae (?) forced the Romans to react with haste. Caesar's brother-in-law Lucius Calpurnius Piso who had been consul in 15 BC and was at the time of the uprising (probably 13–11 BC) proconsul of Paphlagonia and Galatia in Asia Minor, was sent to Macedonia as an imperatorial legatus. In the words of an epigram, Piso *put on the Macedonian hat* and set to work.⁵² Learning of his arrival, the Bessi retreated to their own territory. Piso invaded their country and was at first defeated, but then gained the upper hand and razed their lands as well as those of their neighbours who had taken part in the rebellion. In the end he subdued them all, attracting some to his side by their own will, others through force and terror, and defeating the rest in open battles. Some had to be disciplined again when they refused to accept the order imposed by him. A curious detail of probably no more than purely belletristic value is added by Florus, according to whom the Thracian captives of Piso were biting at their fetters and thus punishing themselves their own ferocity.⁵³ For the successful suppression of the Bessic uprising Piso was awarded a regular triumph.⁵⁴ Roemetalces was installed as king of the Odrysian kingdom, in which the lands of the Bessi were incorporated, this time for good; several years later together with another brother of his, Rascuporis, he was offering precious help to the Romans in their war in Dalmatia.⁵⁵ It can be taken as absolutely certain that the defeated Bessi were severely punished; it could be suggested tentatively that it might have been on this occasion that some of them were deported in the far north-east, in the lands of the Getae, where the poet Ovidius banished in Tomi would notice their presence two decades later.⁵⁶

The suppression of the great uprising of the Bessi marks the end of their history as an independent ethno-political formation. Through the strategy Bessica presumably created at about this same time their main ethnic body would however retain in some degree its identity if only as an administrative unit during the last period of existence of the Odrysian kingdom which swelled its territory with

⁵² *Anth. Gr.* 6.335 (Antipater).

⁵³ Flor. 4.12.17; cp. Jordan. *Rom.*

⁵⁴ Besides Cassios Dio the triumph of Piso is also mentioned by Tacitus (Tac. *ann.* 6.10.3: *L. Piso pontifex ... decus triumphale in Thraecia meruerat*).

⁵⁵ Cass. Dio 55.30.3, 6.

⁵⁶ Ovid. *trist.* 3.10.5; 4.1.67. About the deportation of the Bessi to Dobrudja cf. *Casson, S.* Thracian Tribes in Scythia Minor. – *JRS*, 17, 1927, 97–101; *Mihailov, G.* Inscriptiones Graecae in Bulgaria repertae (IGBulg) 1², Serdicae, 1970, p. 305; *Тачева, М.* За бесите през I–VI в. и за техния език. – *Минало*, 1997, № 2, 28–34. That this migration was a forced deportation remains however conjectural; a spontaneous exodus (probably induced by the regime imposed by the Romans and Odrysians?) seems however less probable in this age, when Roman control practically reached all along the right bank of the Lower Danube.

логез, който спечелил привърженици с различни предсказания и ги подбудил да въстанат. Младият одриски цар Раскупорис, син на Котис, бил победен и убит в сражение от въстаналите беси; войската на чичо му Реметалк повярвала в чудодейните сили на Вологез и се разоръжила, а самият той бил принуден да бяга и бил преследван чак в Тракийския Херсонес, който бил подложен на опустошение от бесите. Размерите, които добило беското въстание, както и съвпадналите по време нахлувания на сиалетите(?) в Македония принудили римляните да вземат спешни мерки. В Македония бил изпратен като императорски легат шуреят на Цезар *Луций Калтурний Пизон*, консул в 15 г. пр.Хр. и по това време (вероятно 13–11 г. пр.Хр.) проконсул на Пафлагония и Галатия в Мала Азия. По думите на една епиграма Пизон *нахлутил македонската шапка* и се захванал за работа⁵². Когато бесите узнали за неговото пристигане, се оттеглили обратно в собствената си територия. Пизон навлязъл в земята им и отначало бил победен от тях, но после успял да им нанесе поражение и опустошил и тяхната страна, и земите на съседите им, които били въстанали заедно с тях. В края на краищата подчинил всички, като едни привлякъл на своя страна доброволно, други – със страх и против волята им, а трети разбил в открито сражение. После се наложило повторно да подчинява някои от бунтовниците, които се противопоставяли на въведения от него ред. Един любопитен детайл, вероятно само с белетристична стойност, добавя Флор: според него пленените от Пизон тракийци се опитвали със зъби да прегризат веригите, в които били оковани, и така наказвали сами своята свирепост⁵³. За успешното потушаване на въстанието на бесите Пизон получил редовен триумф⁵⁴. Начело на Одриското царство, към което този път трайно били присъединени земите на бесите, бил утвърден Реметалк; няколко години по-късно заедно с друг свой брат – Раскупорис, той оказал съдействие на римляните във военни действия в Далмация⁵⁵. Не буди никакво съмнение, че победените беси са били наказани сурово; може да се предположи, че именно по това време част от тях са били принудително преселени далеч на североизток, в земите на гетите, където две десетилетия по-късно ще отбележи присъствието им осъденият на изгнание в Томи поет Овидий⁵⁶.

вероятност е Тит Ливий, в съдържанието на чиято 140-та книга е запазено лаконичното изречение: *Thracas domiti a L. Pisone* (T. Liv. *perioch.* 140).

⁵² *Anth. Gr.* 6.335 (Антипатър).

⁵³ Flor. 4.12.17; срв. Jordan. *Rom.*

⁵⁴ Освен у Дион Касий триумфът на Пизон се споменава и от Тацит (Tac. *ann.* 6.10.3: *L. Piso pontifex ... decus triumphale in Thraecia meruerat*).

⁵⁵ Cass. Dio 55.30.3, 6.

⁵⁶ Ovid. *trist.* 3.10.5; 4.1.67. За преселването на бесите в Добруджа вж.: Casson, S. Thracian Tribes in Scythia Minor. – JRS, 17, 1927, 97–101; Mihailov, G. *Inscriptiones Graecae in Bulgaria repertae* (IGBulg) 1², Serdicae, 1970, p. 305; Тачева, М. За бесите през I–VI в. и за техния език. – Минало, 1997, № 2, 28–34. Принудителността на това преселение е хипотетична; доброволното преселване (бягство от наложения от римляните и одрисите режим?) изглежда по-малко вероятно в тази епоха, когато римският контрол вече практически се е простирал чак до Долния Дунав.

Roman help, and also later after the institution of the Roman province of Thracia in AD 46. The various passages in authors from the age of the early Roman Empire concerning either the Bessi or the Bessic strategy are especially interesting with the information they offer about the whereabouts of the Bessic territories.

The Bessi are mentioned several times both in the intact part and in the preserved fragments of the seventh book of Strabo's *Geography*. In one of the clearest passages Strabo lists the tribes inhabiting the valley of the Hebros: the Corpili, upstream from them the Breni and furthestmost the Bessi, up to whom the river was navigable.⁵⁷ The same fragment, preserved in the *Vatican epitome* (Vat. 482), continues with the assertion that the mentioned tribes were brigandish, and especially the Bessi who were neighbours of the Odrysians and Sapaeans.⁵⁸ While the first sentence clearly places the Bessi in the western part of the upper Hebros valley, the second sends them in the Rhodope mountain, between the Odrysians who held the Hebros valley and the Sapaei in the southern branches of the Rhodope and the hinterland of the Aegean coast. In another passage from the preserved part of the seventh book Strabo however relocates the Bessi to the Haemus: [...] *Next are the people about Mount Haemus and those who live at its foot, extending as far as the Pontus, the Coralli and the Bessi, and some of the Maedi and of the Dentheletae. All these nations are very much addicted to robbery. The Bessi possess by far the greatest part of Mount Haemus, and are called robbers from their way of life as free-booters. Some of them live in huts and lead a life of hardship.*⁵⁹ And again, in the continuation of the very same passage, a radically shifted localization: *The Bessi border on the Rhodope, on the Paeonians and on the Illyrian tribes of the Autariatae and Dardanians.*⁶⁰ The Paeonians inhabited the lands about the upper course of the Axios, the Dardanians and Autariatae were located to the north of them, in Kosovo and the Morava region, and placing the Bessi between them and the Rhodope would locate them around Rila and the upper Strymon, possibly also in the plain of Sofia and to the north-west eventually as far as Dragoman. The previous text placing the Bessi in the Haemus contains evident contradictions; leaving aside the Coralli who are not known from other sources and the Bessi themselves, the other two mentioned tribes, the Maedi and the Dentheletae, are both known to have inhabited territories in the basin of the Strymon. A possible explanation of the problem could come from the suggestion that Strabo was transmitting inaccurately an earlier text which described the tribes *in the Strymon valley*; the name *Haemus* (Αἷμος) would then have been used either as a general denomination for the mountains of the Thracian

---

⁵⁷ Strabo 7 fr. 48: παροικοῦσι δὲ τὸν Ἑβρον Κορπίλοι καὶ Βρέναι ἔτι ἀνωτέρω, εἴτ' ἔσχατοι Βέσσοι· μέχρι γὰρ δεῦρο ὁ ἀνάπλους.

⁵⁸ Ἀπαντα δὲ τὰ ἔθνη ληστρικά ταῦτα, μάλιστα δ' οἱ Βέσσοι, οὓς λέγει γειτονεῦειν Ὀδρυσίαις καὶ Σαπαίοις.

⁵⁹ Strabo 7.5.12: ... εἰθ' οἱ περὶ τὸ Αἷμον καὶ οἱ ὑπὲρ αὐτοῦ οἰκοῦντες μέχρι τοῦ Πόντου Κόραλλοι καὶ Βέσσοι καὶ Μαίδων τινὲς καὶ Δανθηλητῶν. πάντα μὲν οὖν ταῦτα ληστρικάτα ἔθνη, Βέσσοι δέ, οἵπερ τὸ πλεόν τοῦ ὄρους νέμονται τοῦ Αἷμου, καὶ ὑπὸ τῶν ληστῶν ληστὰι προσαγορεύονται, καλυβίται τινες καὶ λυπρόβιοι.

⁶⁰ Συνάπτοντες τῆ τε Ῥοδόπῃ καὶ τοῖς Παίοις καὶ τῶν Ἰλλυριῶν τοῖς τε Αὐταριάταις καὶ τοῖς Δαρδανίοις.

Потушаването на голямото въстание на бесите бележи края на тяхната история като самостоятелна етно-политическа формация. В някаква степен тяхното хомогенно ядро обаче ще запази своята идентичност чрез създадената вероятно по това време стратегия Бесика като административна единица в рамките не само на последния период от съществуването на нарасналото териториално с римска подкрепа Одриско царство, но и на римската провинция Тракия в началния период на нейното съществуване след създаването ѝ в 46 г. сл.Хр. Сведенията на автори от периода на Ранната империя за бесите и стратегия Бесика са особено интересни с податките, които предлагат за локализация на териториите на бесите.

Бесите се споменават неколкократно в запазената част и фрагментите от седмата книга на Страбоновата „География“. В едно от най-ясните сведения Страбон изброява племената, обитаващи долината на Хеброс: корпили, понагоре от тях брени, а най-накрая беси, до които реката била плавателна⁵⁷. В продължението на същия фрагмент, запазен в т.нар. *Ватиканско епитоме* (Vat. 482), се твърди, че изброените племена били разбойнически, и най-вече бесите, които били съседи на одрисите и сапаите⁵⁸. Докато първото твърдение ясно поставя бесите в западната част на Горнотракийската низина, второто ги отправя предположително в Родопите, между владещите долината на Хеброс одриси и обитаващите южните разклонения на Родопите и хинтерланда на Егейското крайбрежие сапаи. В един друг пасаж пък, този път от запазената част на седма книга, Страбон праща бесите в Хемус: [...] *После идват живеещите около Хемус и отвъд него чак до Понта, а именно коралите, бесите, някои от медите и дентелетите. Всички тези племена са много разбойнически; особено бесите, които заемат по-голямата част от Хемус и са наричани разбойници и от самите разбойници; те обитават колиби и живеят бедно*⁵⁹. И отново, в продължението на същия пасаж, е предложена коренно различна локализация: *Бесите граничат с Родопите, с пеонците и с илирийските племена автариати и дарданци*⁶⁰. Пеонците се разполагат около горното течение на Аксиос, дарданците и автариатите – северно от тях, съответно в Косово и Поморавието; разполагането на бесите между тях и Родопите ги праща около Рила и горното течение на Стримон, възможно и в Софийското поле и на северозапад примерно до Драгман. Що се касае до пасажа, поставящ бесите в Хемус, то той съдържа очевидни недоразумения; оставяйки настрана незасвидетелстваните другаде корали и бесите, следват имената на меди и дентелети, чиито територии се разполагат

⁵⁷ Strabo 7 fr. 48: παροικοῦσι δὲ τὸν Ἑβρον Κορπίλοι καὶ Βρέναι ἔτι ἀνωτέρω, εἴτ' ἔσχατοι Βέσσοι· μέχρι γὰρ δεῦρο ὁ ἀνάπλους.

⁵⁸ Ἀπαντα δὲ τὰ ἔθνη ληστικὰ ταῦτα, μάλιστα δ' οἱ Βέσσοι, οὓς λέγει γειτονεῦειν Ὀδρυσιαῖς καὶ Σαπαίοις.

⁵⁹ Strabo 7.5.12: ... εἴθ' οἱ περὶ τὸ Αἴμον καὶ οἱ ὑπὲρ αὐτοῦ οἰκοῦντες μέχρι τοῦ Πόντου Κόραλλοι καὶ Βέσσοι καὶ Μαίδων τινὲς καὶ Δανθηλητῶν. πάντα μὲν οὖν ταῦτα ληστικώτατα ἔθνη, Βέσσοι δέ, οἵπερ τὸ πλεόν τοῦ ὄρους νέμονται τοῦ Αἴμου, καὶ ὑπὸ τῶν ληστῶν ληστὰί προσαγορεύονται, καλυβίται τινὲς καὶ λυφρόβιοι.

⁶⁰ Συνάπτοντες τῇ τε Ῥοδόπῃ καὶ τοῖς Παίοσι καὶ τῶν Ἰλλυριῶν τοῖς τε Αὐταριάταις καὶ τοῖς Δαρδανίοις.

interior or, more specifically, to denote the Rila Mountain, a mistaken or variant usage of the name which also appears elsewhere in the Geography, while *Pontus* would stand, not for the Pontus Euxinus (the Black Sea), but for *the river Pontus*, known also from other sources and usually identified with the Strumeshnitsa (or Strumitsa).⁶¹ Following the order of the enumeration, this supposition would send the Coralli and the Bessi around the upper course of the Strymon and the Rila Mountain, to the north and north-east of the Maedi and Denteletae, which is rather consistent with their placing between the Rhodope and the territories of the Paeonians, Dardanians and Autariatae in the very next sentence.

On its own the evidence of Strabo with its internal controversies seems inadequate for a clear and definite solution of the problem with the localization of the Bessi. Its comparison with the statements of other earlier or later ancient authors is the only way to differentiate between the rational pieces of information and those transmitting a random or distorted tradition. We shall therefore postpone the further discussion of the ensuing implications and present first briefly several other ancient texts relevant to this problem.

Pliny the Elder mentions the Bessi only once in his Natural History, placing them to the east of the river Strymon and as far as the Nestos: *Next comes Thrace, one of the most powerful nations in Europe, divided into fifty strategies. Of its peoples whom we ought not to omit to name are the Denteletae and the Maedi who live on the right bank of the river Strymon as far as the Bisaltae above mentioned, and on the left bank the Digerrri and the Bessi known under many names as far as the river Nestos which winds round the foot of Mount Pangaeum, passing through the Haleti, Diobessi and Carbilesi, and then the Brysae, Sapaei and Odomanti.*⁶² The text contains some ambiguous points; it is not clear whether the phrases *known under many names* and *as far as the river Nestos* refer only to the Bessi or also to the previously mentioned Digerrri. The latter are not known from other sources; it seems plausible (but is also unprovable) that they might be connected with the Bessi as a side branch or constituent tribe.

The Bessic strategy is mentioned in the list of Thracian strategies in Claudius Ptolemy which adds a further interesting topographic nuance.⁶³ The

⁶¹ Cf. Делев, П. Плиний Стари (N. H. 4. 40) и тракийските племена в района на средна Места. – Във: Питю. Изследвания в чест на проф. Иван Маразов. С., 2002, с. 275; *idem*. За някои проблеми в оронимията на Югозападна Тракия. – Изв. Истор. музей – Благоевград, 3, 2003, 34–35. On the river Pontus cf. Detschew, D. Op. cit., p. 374.

⁶² Plin. n. h. 4.40: *Thracia sequitur, inter validissimas Europae gentes, in strategias L divisa. populorum eius, quos nominare non pigeat, amnem Strymonem accolunt dextro latere Denteletae et Maedi ad Bisaltas usque supra dictos, laevo Digerrri Bessorumque multa nomina ad Mestum amnem Pangaei montis ambientem inter Haletos, Diobessos, Carbilesos, inde Bri<g>as, Sapaeos, <O>domantos.* In another passage (n. h. 6.217) Pliny also mentions Bessica in a list of cities and regions of the Roman Empire, alongside with Thracia, Maedica, Paonia and Illyria.

⁶³ Ptol. *geogr.* 3.11.6: *Στρατηγίαί δὲ εἰσὶν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ πρὸς μὲν ταῖς Μυσιάς καὶ περὶ τὸν Αἴμιον τὸ ὄρος ἀρχομένους ἀπὸ δυσμῶν Δανθλητικῆ, Σαρδικῆ, Οὐσδικησικῆ, Σελληντικῆ· πρὸς δὲ τῇ Μακεδονίᾳ καὶ τῷ Αἰγαίῳ πελάγει ὁμοίως στρατηγίαί Μαϊδικῆ, Δροσικῆ, Κουλητικῆ, Σαπαϊκῆ, Κορπιλικῆ, Καυκικῆ· καὶ ὑπὲρ μὲν τὴν Μαϊδικὴν Βεσοικῆ, ὑφ' ἣν Βεννικῆ, εἶτα Σαμαϊκῆ· παρὰ δὲ τὴν ἀπὸ Περίνθου πόλεως μέχρις Ἀπολλωνίας παράλιον ἢ Ἀστικῆ στρατηγία.* On the list of Thracian strategies in Claudius Ptolemy cf. Димитров, Д. П. За стратегиите и за някои градски

със сигурност в басейна на Стримон. Едно възможно предположение, обясняващо това противоречие, допуска Страбон да е използвал невнимателно първоизточник, описващ племената в долината на Струма; името Хемус (Αἴμος) може да е използвано тук като общо наименование на вътрешно-тракийските планини или по-конкретно за обозначаване на планината Рила, една изглежда срещана и на други места у Страбон грешка или вариантна употреба на името, а Понтос да обозначава не Евксинския Понт (Черно море), а реката Понтос, известна и от други източници и обикновено идентифицирана със Струмешница⁶¹. В такъв случай редът на изброяване на племената би локализирал коралите и бесите около горното течение на Стримон и планината Рила, северно и североизточно от медите и дентелетите, което общо взето съвпада и с поставянето им между Родопите и териториите на пеонци, дарданци и автариати.

Взети сами по себе си, Страбоновите сведения за бесите поради вътрешната си противоречивост не биха могли да доведат до ясно и еднозначно решение на проблема с тяхната локализация. Съпоставянето им с информацията на други, по-ранни или по-късни антични автори, дава възможност да се отсее в тях рационалното от случайното и изопаченото в предаването. За това ще се върнем отново към въпроса за тяхната оценка и интерпретация, след като представим накратко още няколко антични свидетелства със съществено значение за разглеждането на този въпрос.

Плиний Стари споменава пряко бесите само веднъж в своята Естествена история, в изброяването на племената в Тракия, като ги поставя на изток от река Стримон и до реката Нестос: *Следва Тракия, чийто народ е сред най-храбрите в Европа; тя е разделена на 50 стратегии. От племената ѝ, които можем да споменем, живеят по дясната страна на Стримон денселетите (sic) и медите чак до споменатите по-горе бисалти; по лявата му страна – дигерите и бесите, които носят много имена и се простират до река Нестос; последната мие подножията на планината Пангей и тече между пределите на халетите, диобесите, карбилесите; после на бризите, сапеите и одомантите*⁶². Текстът съдържа известни неясноти, в частност не е сигурно дали фразата *носят много имена* и *се простират до река Нестос* се отнася само за бесите, или и за споменатите преди тях дигери. Последните не са известни от други източници; допустимо (но и недоказуемо) изглежда предположението да са свързани с бесите като техен клон или съставно племе.

⁶¹ Вж. Делев, П. Плиний Стари (N. H. 4. 40) и тракийските племена в района на средна Места. – Във: Πύθη. Изследвания в чест на проф. Иван Маразов. С., 2002, с. 275; същият. За някои проблеми в оронимията на Югозападна Тракия. – Изв. Истор. музей – Благоевград, 3, 2003, 34–35. За реката Понтос вж.: Detschew, D. Цит. съч., с. 374.

⁶² Plin. n. h. 4.40: *Thracia sequitur; inter validissimas Europae gentes, in strategias L divisa populorum eius, quos nominare non pigeat, amnem Strymonem accolunt dextro latere Denseletae et Maedi ad Bisaltas usque supra dictos, laevo Digerrumque multa nomina ad Mestum amnem ima Pangaei montis ambientem inter Haletos, Diobessos, Carbilesos, inde Bri<g>as, Sapaeos, <O>domantos*. На друго място (n. h. 6.217) Плиний споменава и Бесика в едно изреждане на градове и области на Римската империя, наред с Тракия, Медика, Пеония и Илирия.

strategies are arranged from west to east in each of three consecutive rows; the first and northernmost (*on the side of the two Moesiae and the Haemus*) features Denthetica, Serdica, Ousdicesica and Seletica; the southernmost one (*on the side of Macedonia and the Aegean sea*) – Maedica, Drosica, Coeletica, Sapaica, Corpilica and Caenica. Bessica is mentioned at the start of the third and geographically middle row which continues with Benica and Samaica and ends in the east with Astica; it is introduced with a peculiar turn of phrase *and above Maedica [is] Bessica* (καὶ ὑπὲρ μὲν τὴν Μαϊδικὴν Βεσσικὴ).

The names of most of the strategies mentioned by Ptolemy derive from the names of Thracian tribes, and it seems reasonable to suggest that their extent would have been more or less consistent with the territories of the respective tribes at the time when they passed under Roman control. It has usually been suggested that the list of strategies together with the whole description of Thrace in Ptolemy derive from official Roman geographical documentation from the time of the emperor Trajan.⁶⁴ The pertinent information about the Bessi and the strategy bearing their name is their declared contiguity with the strategy Maedica; the territory of the Maedi is usually placed around the valley of the middle Strymon and to the west of it (i.e. in the region of Blagoevgrad and the upper Bregalnitsa basin),⁶⁵ and therefore the list in Ptolemy could be added to the remaining arguments placing the western bounds of the Bessic territory in the Strymon basin.

Among the remaining data having any relation to the question of the localization of the Bessi we should not overlook the mention of *Bessapara*, a road station on the Diagonal Road between Serdica and Philippopolis known from the Roman itineraries.⁶⁶ Bessapara is the only toponym which could be linked directly

---

територии в Римска Тракия. – ГНМ, 6, 1932–1934, 123–146; Михайлов, Г. Към въпроса за стратегията в Тракия. – ГСУ, ФЗФ, 61/2, 1967, 31–48; Jones, A. H. M. *The Cities of the Eastern Roman Provinces*. Oxford, 1971², 10–23; Фол, А. Тракия и Балканите през ранноелинистическата епоха. С., 1975, 60–92; Тачева, М. Към историческата география на Древна Тракия. – Векове, 1983, № 6, 5–8; Delev, P. Once More on the Thracian Strategies of Claudius Ptolemy. – In: *Gedenkschrift für Professor Velizar Velkov*. Sofia, 2009, 245–253.

⁶⁴ Ptolemy's list of the cities in Thrace includes Nicopolis ad Istrum (Νικόπολις ἢ περὶ Αἰῖμον) which was established under Trajan, but still misses Marcianopolis, Augusta Trajana and Hadrianopolis.

⁶⁵ On the Maedi cf. *Tomaschek, W.* Op. cit., 61–62; *Lenk, B.* Maidoi. – RE, 14, 1928, Sp. 541; *Gerov, B.* Der thrakische Stamm der Mäden. Ethnographisch-historische Untersuchungen. – In: Omagiu lui C. Daicoviciu, București, 241–249; *idem.* À propos de la population et des localités de la vallée du cours moyen de la Struma dans l'Antiquité. – *Studia Balcanica*, 1, 1970, 7–23; *idem.* Die Epigraphischen und Archäologischen Forschungen im Mittelstrymontal. – In: *Studia in honorem G. Mihailov*, Sofia, 1995, 201–206; *Милчев, А.* Археологически разкопки и проучвания в долината на средна Струма. – ГСУ, Филос.-истор. фак., 53/1, 1960, 358–463; *Геров, Б.* Проучвания върху западнотракийските земи през римско време [ч. 1]. – ГСУ, Филол. фак. 54/3, 1961 [1959/1960], 159–214; *Фол, А.* Op. cit., 69–71; *Йорданов, К.* Медике, Македония и Рим. – *Thracia Antiqua*, 4, 1978, 17–33; *Čičikova, M.* Maedica à l'époque classique et hellénistique. – In: *Spartacus. Symposium rebus Spartaci gestis dedicatum 2050 a.*, Sofia, 1981, 56–59.

⁶⁶ *IA* 136.2 (Bessapara); *IH* 568.2 (mansio Basapara); *Proc. aed.* 4.11.20 (Βεσσούπαρον); *IG-Bulg* 947 (Βεσσοπαρῆνοι). Cf. *cod. Iust.* 3.39.3 (Bessi), 8.4.5 (Bessi), 10.32.21 (Bessae); *cod. Theod.* 2.26.1 (Bessi), 12.1.30 (Bessae). See also *Detschew, D.* Op. cit., p. 55; *Цончев, Д.* РИМСКИЯТ ПЪТ

Още един интересен топографски нюанс добавя споменаването на стратегия Бесика в списъка на тракийските стратегии у Клавдий Птолемей⁶³. Той изброява въпросните стратегии в три реда в последователност от запад към изток; в северния ред (*откъм двете Мизии и Хемус*) са споменати Дентелетика, Сердика, Удикесика и Селетика, а в южния (*откъм Македония и Егейско море*) Медика, Дросика, Койлетика, Сапаика, Корпилика и Кеника. Бесика е поместена в средния ред, преди Беника, Самаика и затварящата този ред на изток Астика; тя е въведена с характерната фраза *a над Медика [e] Бесика* (καὶ ὑπὲρ μὲν τὴν Μαϊδικὴν Βεσσικὴν).

Повечето от Птолемеевите стратегии носят имена, които са производни от имената на тракийски племена, и може с основание да се допусне, че територията им отговаря поне приблизително на племенните територии такива, каквито ги е заварило римското завоевание на Тракия. Смята се, че и списъкът, и изобщо Птолемеевото описание на Тракия са базирани на официална римска географска документация от времето на император Траян⁶⁴. По отношение на бесите и носещата им стратегия съществената информация е в заявеното съседство със стратегия Медика; обикновено територията на медите се локализира около и западно от средното течение на Стримон (т.е. в Благоевградско и около долината на Брегалница)⁶⁵, и списъкът на Птолемей може да се добави към останалите свидетелства, свързващи територията на бесите на запад с басейна на Струма.

⁶³ Ptol. *geogr.* 3.11.6: Στρατηγίαι δὲ εἰσὶν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ πρὸς μὲν ταῖς Μυσίαις καὶ περὶ τὸν Αἴμιον τὸ ὄρος ἀρχομένοις ἀπὸ δυσμῶν Δανθλητικῆ, Σαρδικῆ, Οὐσδικησικῆ, Σελλητικῆ· πρὸς δὲ τῇ Μακεδονίᾳ καὶ τῷ Αἰγαίῳ πελάγει ὁμοίως στρατηγίαι Μαϊδικῆ, Δροσικῆ, Κοιλητικῆ, Σαπαϊκῆ, Κορπιλικῆ, Καϊνικῆ· καὶ ὑπὲρ μὲν τὴν Μαϊδικὴν Βεσσικῆ, ὑφ' ἣν Βεννικῆ, εἶτα Σαμαϊκῆ· παρὰ δὲ τὴν ἀπὸ Περίθου πόλεως μέχρις Απολλωνίας παράλιον ἢ Ἀστικῆ στρατηγία. За списъка на тракийските стратегии у Клавдий Птолемей вж.: *Димитров, Д. П.* За стратегиите и за някои градски територии в Римска Тракия. – ГНМ, 6, 1932–1934, 123–146; *Михайлов, Г.* Към въпроса за стратегиите в Тракия. – ГСУ, ФЗФ, 61/2, 1967, 31–48; *Jones, A. H. M.* The Cities of the Eastern Roman Provinces. Oxford, 1971², 10–23; *Фол, А.* Тракия и Балканите през ранноелинистическата епоха. С., 1975, 60–92; *Тачева, М.* Към историческата география на Древна Тракия. – Векове, 1983, № 6, 5–8; *Delev, P.* Once More on the Thracian Strategies of Claudius Ptolemy. – Във: Сборник в памет на професор Велизар Велков. С., 2009, 245–253.

⁶⁴ Сред изброените у Птолемей градове в Тракия е споменат основаният по Траяново време Никополис ад Иструм (Νικόπολις ἢ περὶ Αἴμιον), но все още липсват Марцианополис, Август Траяна и Хадрианополис.

⁶⁵ За медите вж. *Tomaschek, W.* Цит. съч., 61–62; *Lenk, B.* Maidoi. – RE, 14, 1928, Sp. 541; *Gerov, B.* Der thrakische Stamm der Mäden. Ethnographisch-historische Untersuchungen. – In: Omagiu lui C. Daicoviciu, București, 241–249; *същият.* À propos de la population et des localités de la vallée du cours moyen de la Struma dans l'Antiquité. – Studia Balcanica, 1, 1970, 7–23; *същият.* Die Epigraphischen und Archäologischen Forschungen im Mittelstrymontal. – In: Studia in honorem G. Mihailov, Sofia, 1995, 201–206; *Милчев, А.* Археологически разкопки и проучвания в долината на средна Струма. – ГСУ, Филос. истор. фак., 53/1, 1960, 358–463; *Геров, Б.* Проучвания върху западнотракийските земи през римско време [ч. 1]. – ГСУ, Филол. фак., 54/3, 1961 [1959/1960], 159–214; *Фол, А.* Цит. съч., 69–71; *Йорданов, К.* Медике, Македония и Рим. – Thracia Antiqua, 4, 1978, 17–33; *Čičikova, M.* Maedica à l'époque classique et hellénistique. – In: Spartacus. Symposium rebus Spartaci gestis dedicatum 2050 a., Sofia, 1981, 56–59.

with the Bessi; the name is conventionally interpreted as *market, emporium of the Bessi*. A Greek inscription from Philippopolis attests the existence of an Upper and a Lower Bessapara;⁶⁷ various locations in the region of Pazardjik have been proposed for the road station which is supposedly identified with Lower Bessapara, but the one by the village of Sinitovo which has produced a number of Greek inscriptions offers the most plausible conjecture.⁶⁸

Among the Roman Imperial Age inscriptions in which individual persons bear the ethnonym of the Bessi, a Latin one from Naples mentioning the praetorian Aurelius Abitus, of Bessic nationality, born in the village Magari in the city territory of Serdica could be adduced as a definite piece of information bearing on the problem of the localization of Bessic territories.⁶⁹

This brief review of the scanty data relevant to the historical and geographical circumstances of the Bessi clearly shows what difficulties modern science faces in its attempts at their reconstruction; it is no wonder that the existing literature abounds in different and often incompatible and widely discrepant opinions. Even the nature of the social body hidden behind the name of the Bessi is a matter of dissent; some authors presume it had from the beginning a tribal character and accordingly should be territorially distinctive, while others prefer the idea that at least initially the name of the Bessi designated a group with either a specific social status or specialized religious and sacerdotal functions incorporated in a tribal formation bearing a different name and possibly even ethnically distinctive.⁷⁰ While this second hypothesis originates in the widely popular and yet totally enigmatic notice of Herodotus on the Bessic priests in the sanctuary of Dionysos and their unspecified relations with the Satrae, the collective evidence from the second and first centuries B.C. creates the clear and distinct impression that the Bessi were then a large and rather well attested tribal group with its particular territory and political physiognomy, and one that has left a more than casual trace in the history of this perturbed transitional age.

Existing attempts to draw from the historical sources a general idea about the territory occupied by the Bessi have led in two alternative directions. One widely popular opinion places them roughly in the Rila-Rhodope mountainous area or more specifically in the Western Rhodopes. This hypothesis was developed and expounded most fully and consistently by Todor Sarafov, but it has been favoured by many other scholars both before and especially after him.⁷¹ It is based mainly on the vague idea, drawn from the single mention of

---

Philippopolis – Tugugerum – Bessapara. – Год. на Народния археолог. музей в Пловдив 2, 1950, 76–81; IGBulg 3.1, p. 178–179.

⁶⁷ IGBulg 947: Βεσσοπαρηνοὶ οἱ ἄνωθεν καὶ οἱ κάτωθεν.

⁶⁸ IGBulg 1329–1337.

⁶⁹ CIL 10, 1754: Aur. Abitus mil. coh. X pr. — — nat. Bessus, natus reg. Serdica, vico Magari (quoted after *Detschew, D. Op. cit.*, p. 59). The frontier between the city territories of Serdica and Philippopolis went along the eastern ridge of Ihtimanska Sredna Gora (the Succi pass), and the village of Magari, unknown from other sources, should have been situated somewhere to the west of it.

⁷⁰ Cf. e.g. *Tomaschek, W. Op. cit.*, 72–73; *Сарафов, Т. Op. cit.*, p. 187; *Sarafov, T. L'étymologie...*, 136–137.

⁷¹ *Сарафов, Т. Op. cit.*, 174–175; cf. *Detschew, D. Op. cit.*, p. 57; *Понов, Д. Тракология.*

От останалите сведения, имащи отношение към въпроса за локализацията на бесите, следва да се добави споменаваната в римските итинерарии и в други текстове *Бесапара* (Bessapara), пътна станция на диагонален път между Сердика и Филипополис⁶⁶. Бесапара е единственият топоним, който може да бъде свързан изрично с бесите; името се интерпретира като *пазар, тържище на бесите*. Според един старогръцки надпис от Филипополис е имало Горна и Долна Бесапара⁶⁷; локализацията на пътната станция, която вероятно следва да се идентифицира с Долна Бесапара, е била търсена на различни места в района на Пазарджик, с най-сериозни основания при село Синитово, откъдето произлизат и няколко старогръцки надписа⁶⁸.

От известните надписи от римската императорска епоха, в които отделни лица са обозначени с етнонима беси, известно значение по въпроса за локализацията на беската племенна територия има един латински надпис от Неапол, в който се споменава преторианецът Аврелий Абитус, по рождение бес, роден в село Магари в градската територия на Сердика⁶⁹.

Прегледът на оскъдните сведения за историческата съдба и географското положение на бесите показва нагледно трудностите, пред които е изправена съвременната наука при разглеждането на свързаните с тях проблеми; не е чудно, че в литературата съществуват различни и често разнопосочни и противоречиви мнения по много от тях. Спорна е дори същността на криещата се зад името социална общност, която някои автори са склонни да приемат за племенна и съответно териториално обособена, докато други смятат, че името на бесите (поне първоначално) е обозначаващо съсловие с определен социален статус или религиозно-обредни функции в рамките на племенен масив, носещ друго име и може би дори етнически нееднороден⁷⁰. Докато втората хипотеза възхожда към разглежданото вече енигматично Херодотово сведение за бесите-жреци в светилището на Дионис и техните неизяснени взаимоотношения със сатрите, сведенията от II и I в. пр.Хр. определено създават съвсем ясното и конкретно впечатление за бесите като изявена и голяма племенна група със своя територия и самостоятелен политически облик, оставила съществен отпечатък върху събитията от тази епоха.

Досегашните опити за извличане от изворите на обща представа за географското положение на бесите водят в две алтернативни посоки.

⁶⁶ *IA* 136.2 (Bessapara); *IH* 568.2 (mansio Basapara); *Proc. aed.* 4.11.20 (Βεσοῦπαρον); *IG-Bulg* 947 (Βεσσοπαρηνοί). Срв. *cod. Iust.* 3.39.3 (Bessi), 8.4.5 (Bessi), 10.32.21 (Bessae); *cod. Theod.* 2.26.1 (Bessi), 12.1.30 (Bessae). Вж.: *Detschew, D.* Цит. съч., с. 55; *Цончев, Д.* Римският път Philippopolis – Tugugerum – Bessapara. – Год. на Народния археолог. музей в Пловдив, 2, 1950, 76–81; *IGBulg* 3.1, p. 178–179.

⁶⁷ *IGBulg* 947: Βεσσοπαρηνοί οἱ ἄνωθεν καὶ οἱ κάτωθεν.

⁶⁸ *IGBulg* 1329–1337.

⁶⁹ *CIL* 10, 1754: Aur. Abitus mil. coh. X pr. — — nat. Bessus, natus reg. Serdica, vico Magari (цит. по: *Detschew, D.* Цит. съч., с. 59). Границата между градските територии на Сердика и Филипополис е минавала по източния клон на Ихтиманска Средна гора (проходът Траянови врата), а неизвестното от други източници село Магари очевидно се е намирало западно от нея.

⁷⁰ Вж. напр.: *Tomaschek, W.* Цит. съч., 72–73; *Сарафов, Т.* Цит. съч., с. 187; *Sarafov, T.* L'étymologie..., 136–137.

the Bessi in Herodotus, of their eventual identification with the Satrae, and by analogy also with the Διοὶ αὐτονόμοι καὶ μαχαίροφόροι of Thucydides and with the *independent Thracians* of Arrian and other ancient authors. However there are comparatively few ancient testimonies which could be adduced in direct support of the Rhodopic localization of the Bessi; among these are Strabo's general statement that they were neighbours of both the Odrysians and Sapaeans, the placing of the sanctuary of Dionysos of which they were the priests in the high mountains of the Satrae by Herodotus, the *Diobessi* of Pliny the Elder somewhere in the Nestos valley, and the late remarks on Bessic metal and gold miners.⁷² The statement of Strabo that the Bessi inhabited *the greater part of the Haemus* should hardly be considered as an argument for their localization in the Rhodopes,⁷³ despite the suggested possibility to identify Strabo's Haemus with the Rila Mountain. Another argument in favour of the recognition of the Bessi as mountain dwellers which has not been exploited so far would come from the possibility to connect the etymology of their name with the Greek βῆσσα (a wooded place, mountain valley or ravine).⁷⁴

The alternative popular opinion sends the Bessi in the western part of the Hebros plain; the part of the plain which different opinions attribute to them however varies, reaching sometimes as far as the river Sazliyka in the east. Most authors who have expressed support for this localization however tend to append it to the

---

C., 1999, c. 61. Wiesner, J. Die Thraker. Studien zu einem versunkenen Volk des Balkanraumes. Stuttgart, 1963, 19–20 adds the Bessi to a group of mountain tribes (Bergvölker) together with the Satrae, Dii and Diobessi, suggesting that the term *Tetrachotitae* indicated a sort of cantonal division between the four tribes; in his map on p. 13 he has placed the Bessi between the upper course of the Hebros and the eastern part of the plain of Sofia, the Dii – in the north-western Rhodopes, and the Satrae – in the Pirin Mountain.

⁷² Hdt. 7.111.2; Strabo 7 fr. 48; Plin. *n. h.* 4.40. On the Bessic miners cf. *Tomaschek, W.* Op. cit., p. 76; *Καζαροβ, Γ.* Битът на старите траки според класическите писатели. – Сп. на БАН, кл. ист. фил. 1, кн. 1, 1913, 27–28; *Καζαροβ, G.* Beiträge zur Kulturgeschichte der Thraker. Sarajevo, 1916 (Zur Kunde der Balkanhalbinsel, 2. Quellen und Forschungen, Heft 5), 58–61; because of the frequent broad usage of the name Bessi in the Roman Imperial Age we cannot be certain that these texts refer to the real Bessi and not to the Thracians in general.

⁷³ Strabo 7.5.12.

⁷⁴ On the meaning of βῆσσα cf. Hesych. s. v. βῆσσα: κλίμακες, κοιλία. καὶ ὕδρηλοι τόποι. Κρημνοὶ. καὶ τὰ βάσιμα ὄρη. καὶ πόλις καὶ βάσιμοι τόποι τῶν ὀρέων; Herodian. *partit.* p. 6: βῆσσα, καὶ βησσηίεις, ὁ σύνδενδρος τόπος, ἡ ὁ ἐν τῷ ὄρει βάσιμος; p. 225: βῆσσα, ὁ βάσιμος τόπος τοῦ ὄρους; *de prosod. cathol.* 266: βῆσσα ... ὠνομάσθη δὲ ἀπὸ τῆς τοῦ τόπου φύσεως ναπῶδους οὔσης; Zonaras, *lex.* s. v. Βῆσσα. ὁ βάσιμος τόπος καὶ κοῖλος καὶ ὑψηλός; cf. also Strabo 9.4.5; Steph. Byz. s. v. Βῆσσα; Etymolog. genuin. s. v. Βῆσσα. Eusthatius in his comments on the usage of the toponym Βῆσσα in Homer (Eustath. *ad Hom. Il.* 2.532 = vol. 1, p. 426) adduces directly in addition to the definition of Herodianus a comparison with the name of the Bessi: Ἡ δὲ Βῆσσα ὅτι μὲν κατὰ τινὰς δι' ἑνὸς γράφεται σ, εἰρηται πρὸ βραχέων. Ἡρωδιανὸς δὲ διὰ δύο σ γράφει. ὠνομάσθη δέ, φασίν, ἀπὸ τῆς τοῦ τόπου φύσεως, ναπῶδους οὔσης. ἦν δὲ καὶ ἔθνος Θρακικὸν οἱ Βῆσσοι. The *Ethymologicum Magnum* links βῆσσα with the Thracian name of the Bacchantes, Bassarides (Etymol. Magn. s. v. Βασσαρίδες: Αἱ βάκχαι· παρὰ τὸ διάγειν ἐν βῆσσαις, ὃ ἐστὶν ὄρεινοὶς τόποις· ἢ παρὰ τὸ βασσᾶρη τὸ λεγόμενον ὑπόδημα, ὅπερ εἰρηται παρὰ τὸ τῆ βάσει ἀρηρένα. Λέγονται βασσᾶραι χιτῶνες οὗς ἐφόρουν αἱ Θράκισαι βάκχαι, ἀπὸ τοῦ βασσαρέως Διονύσου· ἢ ἀπὸ τῶν βησσῶν.). For other hypotheses on the etymology of the name Bessi cf. *Sarajev, T.* L'Étymologie ...

Едно широко разпространено мнение ги свързва с Рило-Родопската област като цяло или преимуществено със Западните Родопи. Тази хипотеза е изложена най-пълно и последователно от Тодор Сарафов, но се подкрепя и от други и преди, и особено след него⁷¹; тя е базирана основно на извлечената от Херодотовото споменаване на бесите несигурна идея за тяхната идентификация със сатрите, а по аналогия и с Тукидидовите дии-махайрофори, и с *независимите тракийци* у Ариан и други автори. В подкрепа на родопската локализация на бесите могат да се привлекат сравнително малко изворови сведения; сред тях са общото твърдение за разполагането им „*между одрисите и сапаите*“ у Страбон, неопределеното локализиране на обслужваното от тях светилище на Дионис на висок връх в планините на сатрите у Херодот, Плиниевите *диобеси* в долината на Места, късните сведения за бесите – рудари и златари⁷². Едва ли следва в подкрепа на родопската локализация на бесите да се привежда и Страбовото твърдение, че те обитавали *по-голямата част на Хемус*⁷³, въпреки предположената възможност Хемус в случая да се идентифицира с Рила. Към доводите за определянето на бесите изобщо като планинско население може да се добави и неотбелязваната досега възможност етимологията на името им да се свърже с гръцкото βήσσα (гористо място, планинска долина, клисура)⁷⁴.

⁷¹ Сарафов, Т. Цит. съч., 174–175; срв. Detschew, D. Цит. съч., с. 57; Попов, Д. Тракология. С., 1999, с. 61. Wiesner, J. Die Thraker. Studien zu einem versunkenen Volk des Balkanraumes. Stuttgart, 1963, 19–20 приписва бесите към групата на планинските племена (Bergvölker) заедно със сатрите, диите и диобесите, смятайки, че терминът *тетрахорупи* обозначава кантонално деление между тях; в картата на стр. 13 той е разположил бесите между горното течение на Марица и източната част на Софийското поле, диите – в северозападните Родопи, а сатрите – в Пирин.

⁷² Hdt. 7.111.2; Strabo 7 fr. 48; Plin. n. h. 4.40. За сведенията за бесите рудари вж.: Tomaschek, W. Цит. съч., с. 76; Кацаров, Г. Битът на старите траки според класическите писатели. – Сп. на БАН, кл. ист. фил. 1, кн. 1, 1913, 27–28; Kacarov, G. Beiträge zur Kulturgeschichte der Thraker. Sarajevo, 1916 (Zur Kunde der Balkanhalbinsel, 2. Quellen und Forschungen, Heft 5), 58–61; поради разширителната употреба на името *беси* в римската императорска епоха не може със сигурност да се твърди, че в тези сведения става дума за същински беси, а не изобщо за тракийци.

⁷³ Strabo 7.5.12.

⁷⁴ За значението на βήσσα вж.: Hesych. s. v. βήσσαι· κλίμακες, κοιλίαι. καὶ ὑδροῖ τοῖοι. Κορηνοί. καὶ τὰ βάσιμα ὄρη. καὶ πόλις καὶ βάσιμοι τόποι τῶν ὀρέων; Herodian. *partit.* p. 6: βήσσα, καὶ βησσηίς, ὁ σύνδενδρος τόπος, ἢ ὁ ἐν τῷ ὄρει βάσιμος; p. 225: βήσσα, ὁ βάσιμος τόπος τοῦ ὄρους; *de prosod. cathol.* 266: βήσσα ... ἠνομάσθη δὲ ἀπὸ τῆς τοῦ τόπου φύσεως ναπῶδους οὔσης; Zonaras, *lex.* s. v. Βήσσα. ὁ βάσιμος τόπος καὶ κοῖλος καὶ ὑψηλός; срв. и Strabo 9.4.5; Steph. Byz. s. v. Βήσσα; Etymolog. genuin. s. v. Βήσσα. Евстатий в коментара към топонима Βήσσα у Омир (Eustath. *ad Hom. Il.* 2.532 = vol. 1, p. 426) привежда директно в допълнение към определението на Херодот сравнение с името на бесите: Ἡ δὲ Βήσσα ὅτι μὲν κατὰ τινὰς δι' ἑνὸς γράφεται σ, εἰρηται πρὸ βραχέων. Ἡρωδιανὸς δὲ διὰ δύο σ γράφει. ἠνομάσθη δέ, φασί, ἀπὸ τῆς τοῦ τόπου φύσεως, ναπῶδους οὔσης. ἦν δὲ καὶ ἔθνος Θρακικὸν οἱ Βήσσοι. В Големия етимолог пък с βήσσα е свързано и тракийското название на вакханките, басариди (Etymol. Magn. s. v. Βασσαρίδες: Αἱ βάκχαι· παρὰ τὸ διάγειν ἐν βήσσαις, ὃ ἐστὶν ὄρεινοῖς τόποις· ἢ παρὰ τὸ βασσάρη τὸ λεγόμενον ὑπόδημα, ὅπερ εἰρηται παρὰ τὸ τῆ βάσει ἀρηρέναι. Λέγονται βασσάροι χιτῶνες οὓς ἐφόρουσ αἱ Θράκται βάκχαι, ἀπὸ τοῦ βασσαρέως Διονύσου· ἢ ἀπὸ τῶν βησσῶν.). Досегашните хипотези за етимологията на името *беси* вж.: Сарафов, Т. L'étymologie...

previous one, suggesting the parallel existence of *highland* and *lowland* Bessi.⁷⁵ Further on, various ideas have been expressed about the attribution (Bessic or Odrysian) of some important archaeological finds and sites like the Panagyurishte Treasure and especially the dynastic necropolis at Duvanli; recent finds have added more pieces to this puzzle, mainly in the foothills and southern slopes of the Sredna Gora – tombs and rich burials near Strelcha, Starosel and Chernozem, as well as a number of settlement sites (Koprivshtitsa, Krustevich, Kozi Gramadi etc.). The usual arguments adduced in support of placing the Bessi in the Hebros plain include the notice of Strabo that they lived on the river Hebros *which was navigable up to their lands*; the localization of the road station *Bessapara* (the name of which is usually interpreted as „marketplace, emporium of the Bessi”) by Sinitovo in the region of Pazardjik, and especially the association of the Bessi with the Haemus (again in Strabo) and the attempt to reunite this northern localization with that in the Rhodopes to the south in a compact territory.⁷⁶ More evidence could be brought forward to this end, like the victory of Marcus Minucius Rufus over the Bessi by the frozen Hebros or the presence of cavalry among the forces which the Bessic chief Rabocentus was offering to Lucius Calpurnius Piso in the first century B.C.⁷⁷

The existing attempts to define the territory of the Bessi have all underestimated an important part of the evidence which authorizes its extension in a western direction as far as the Upper Strymon basin. Thus, as already mentioned, Pliny definitely positions the Digerri and the Bessi „known under many names” along the left bank of the Strymon and from there to the Nestos in the east,⁷⁸ and Claudius Ptolemy places the Bessic strategy „above Maedica”.⁷⁹ In one of the most characteristic ancient descriptions Strabo places the Bessi between the Rhodopes on one side and the Paeonians, Dardanians and Autariatae on the other.⁸⁰ It has been suggested above that the preceding text in the same passage of Strabo placing the Coralli, the Bessi, the Maedi and the Denteletae „about Mount Haemus and at its

⁷⁵ *Кацаров, Г.* Тракийските беси, с. 31; *Венедиков, И.* Тайната на тракийските могили. С., 1968, 43–44; *Данов, Х.* Траки. С., 1969, 118–124; *Михайлов, Г.* Траките. С., 1972, с. 50 and the map on p. 295; *Фол, А.* Политическа история на траките. Края на второто хилядолетие до края на пети век преди новата ера. С., 1972, 73–75; *idem.* Тракия и Балканите..., 77–83 (but ср. also 75–76, 83–85 with a localization in the Rhodope); *Фол, А., Т. Спиридонов.* Op. cit., 116; Кратка енциклопедия..., с. 38; *Archibald, Z.* The Odrysian Kingdom of Thrace. Orpheus Unmasked. Oxford, 1998, 108–111 with the map on p. 108.

⁷⁶ Strabo 7 fr. 48; 7.5.12; about Bessapara see supra. On the suggested localization of the Bessi in the Haemus cf. *Тачева, М.* За бесите и техните..., 12–14, who spreads their territories over the whole of the Western Haemus (but restricts their presence in the Hebros plain). Cf. also *Ботева, Д.* Етрополският...; *Ботева, Д.* St. Athanase d’Etrapolé, Sabazios et l’oracle de Dionysos. – Dialogues d’histoire ancienne 23/1, 1997, 287–298, with a suggested location of the Bessic sanctuary of Dionysos on a mountain peak above Etrropole. Cf. supra my comments on Strabo 7.5.12.

⁷⁷ Cf. supra about these events.

⁷⁸ Plin. *n. h.* 4.40: ... *annem Strymonem accolunt ... laevo Digerri Bessorumque multa nomina ad Mestum annem.*

⁷⁹ Ptol. *geogr.* 3.11.6: ... *καὶ ὑπὲρ μὲν τὴν Μαϊδικὴν Βεσσοικῆ.*

⁸⁰ Strabo 7.5.12: ... *Συνάπτοντες τῆ τε Ῥοδόπῃ καὶ τοῖς Παίοσι καὶ τῶν Ἰλλυριῶν τοῖς τε Αὐταριάταις καὶ τοῖς Δαρδανίοις.*

Другото често срещано мнение праща бесите в западната част на Горнотракийската равнина, като обхващат на приписваната им равнинна територия е различен, в някои варианти чак до река Сазлийка на изток. Повечето автори, които поддържат тази локализация, я добавят към предходната, предполагайки съществуването на *планински* и *равнинни* беси⁷⁵. При това се предлагат различни решения на проблема за принадлежността (беска или одриска) на някои важни археологически находки като Панагюрското съкровище и особено династическия некропол при Дуванли; към тях в последните десетилетия се добавиха и ред други, главно в подножията и южните склонове на Средна гора – гробници и богати погребения около Стрелча, Старосел и Чернозем, както и ред селищни обекти (Копривщица, Кръстевич, Кози грамади и др.). Обичайните свидетелства, привездани в подкрепа на разполагането на бесите в равнинната част на Горнотракийската низина, са общото им споменаване (у Страбон) като население край реката Хеброс, *до района на които тя била плавателна*, локализацията на римската пътна станция *Бесапара* (обикновено интерпретирано като „пазар, тържище на бесите“) край Синитово, Пазарджишко, и най-вече свързването на бесите с планината Хемус (отново по Страбон) и желанието този най-северен район да се свърже с южната локализация на бесите (в Родопите) в компактна територия⁷⁶. Към тях могат да се добавят и други доводи, например победата на Марк Минуций Руф над бесите край замръзналия Хеброс или наличието на конница сред войските, които беският вожд Рабокент предлагал през I в. пр.Хр. на Луций Калпурний Пизон⁷⁷.

Досегашните опити за локализация на бесите почти без изключение пренебрегват част от античните свидетелства, които правят възможно разширяването на тяхната територия в западна посока до басейна на Горна Струма. Така Плиний изрично помества дигерите и бесите, „които носят много имена“, по левия бряг на Стримон и оттам чак до Нестос⁷⁸; Клавдий Птолемей пък разполага стратегията Бесика „над Медика“⁷⁹. В едно от най-характерните антични описания Страбон поставя бесите между Родопите, от

---

⁷⁵ *Кацаров, Г.* Тракийските беси, с. 31; *Венедиков, И.* Тайната на тракийските могили. С., 1968, 43–44; *Данов, Х.* Траки. С., 1969, 118–124; *Михайлов, Г.* Траките. С., 1972, с. 50 и карта на с. 295; *Фол, А.* Политическа история на траките. Края на второто хилядолетие до края на пети век преди новата ера. С., 1972, 73–75; Тракия и Балканите..., 77–83 (срв. и 75–76, 83–85 за локализация в Родопите); *Фол, А., Т. Спиридонов.* Цит. съч., с. 116; Кратка енциклопедия..., с. 38; *Archibald, Z.* The Odrysian Kingdom of Thrace. Orpheus Unmasked. Oxford, 1998, 108–111 с картата на стр. 108.

⁷⁶ Strabo 7 fr. 48; 7.5.12; за Бесапара вж. по-горе. За старопланинската локализация на бесите вж.: *Тачева, М.* За бесите и техните..., 12–14, която разпростира териториите им в цяла Западна Стара планина (макар и да ограничава присъствието им в Горнотракийската равнина). Вж. и: *Ботева, Д.* Етрополският ... с опит за локализация на беското светилище на Дионис в Етрополския Балкан. Срв. и моя коментар на Страбоновия пасаж 7.5.12 по-горе.

⁷⁷ За тези събития също вж. по-горе.

⁷⁸ Plin. n. h. 4.40: ... *annem Strymonem accolunt ... laevo Digerrri Bessorumque multa nomina ad Mestum annem.*

⁷⁹ Ptol. *geogr.* 3.11.6: ... καὶ ὑπὲρ μὲν τὴν Μαδικὴν Βεσσικῆ.

foot, extending as far as the Pontus⁸¹ might be interpreted as a list of the tribes inhabiting the Strymon valley, from the foothills of the Rila (= Haemus?) to *the river Pontus* (Strumeshnitsa?). Some further evidence could be adduced, like the placing of the Bessi between the Odrysae and the Dentheletae in the description of the Thracian expedition of Philip V in 183 B.C. by Polybios,⁸² or the mentioned inscription of the praetorian Aurelius Abitus „of Bessic nationality, born in the village Magari in the city territory of Serdica”.⁸³ The inclusion of the suggested territory in the realm of the tribal community of the Bessi would also offer an additional explanation of the reasons for the establishment exactly in this territory, at Germania (Sapareva Banya) of one of the very few Roman military camps in the interior of the province of Thracia.⁸⁴

The exact extent of this territory which presumably coincides also with *the Bessic strategy* of Ptolemy is elusive in its details. Its main axis would probably have been situated along the course of the Roman road between Pautalia and Philippopolis in its central part, roughly between modern Dupnitsa and Pazardjik, and comprising the valleys and basins enclosed between the slopes of the Rila and the North-Western Rhodopes in the south and those of Vitosha, Plana and Ihtimanska Sredna Gora in the north. The problem of the western limit of the territory of the Bessi is linked with the just as obscure problems of the fate of the Agrianians and the territory of the Dentheletae. Probably the latest mention of the Agrianians in Strabo (in the barely recognizable form „Hybrianes“) sends them far to the west, making them neighbours of the Dassaretae (around the lakes of Ohrid and Prespa) and of the Ardiaei (even further west, along the Adriatic coast), while the enormous domain enclosed between the Rhodopes and the territories of the Paeonians (in the upper Vardar valley), of the Dardanians (in Kosovo) and of the Autariatae (in the Morava basin) is assigned in the same passage to the Bessi.⁸⁵ The text of Strabo however contains some evident errors (like sending the Bessi, Maedi and Dentheletae in the Haemus in the previous sentence), looks rather general and arbitrary and should not be taken as the most dependable piece of evidence on the exact territorial demarcation between the tribal groups in this part of ancient Thrace in the second and first c. B.C. What could be put forward

⁸¹ Strabo 7.5.12: εἰθ' οἱ περὶ τὸ Αἶμον καὶ οἱ ὑπὲρ αὐτοῦ οἰκοῦντες μέχρι τοῦ Πόντου Κόραλλοι καὶ Βέσσοι καὶ Μαίδων τινὲς καὶ Δανθηλητῶν.

⁸² Polyb. 23.8.3–7; T. Liv. 39.53.12–14 offers however a different order of the same tribal groups. Cf. supra for more detailed analysis of these passages.

⁸³ CIL 10, 1754 (after *Detschew, D. Op. cit.*, p. 59).

⁸⁴ About the Roman military camp at Germania cf. *Гергов, Б. Op. cit.*, 303–304; *Иванов, Т. Към въпроса за лагеруването на cohors II Lucensium в град Германия. – Археология, 1964, № 1, 20–23; idem. Германия – римски кастел и ранновизантийски град. – Във: Поселищен живот в Тракия. Т. 1. Ямбол, 1982, с. 125; idem. Укрепителната система на римския кастел и ранновизантийския град Германия (Сапарева баня). – Военноисторически сборник, 1992, № 4, 5–26; idem. Фортификацията на Германия (Сапарева баня) през II–VI в. – Изв. НИМ, 11, 2000, 121–128; *Velkov, V. Cohors II Lucensium Equitata in Moesia and Thrace. – Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae, 41, 1989, 247–256. About other Roman military forts in the region cf. Кацарова, В. Пауталия и нейната територия през I–VI век. В. Търново, 2005, 208–210.**

⁸⁵ Strabo 7.5.12.

една страна, и пеонците, дарданците и автариатите, от друга.⁸⁰ По-горе вече стана дума и за възможността предходния текст в същия пасаж на Страбон, поставящ коралите, бесите, някои от медите и дентелетите „около и отгатак Хемус чак до Понта“⁸¹, да се интерпретира като описание на племената в басейна на Струма, от подножията на Рила (= Хемус?) до *реката Понтос* (Струмешница?). Могат да бъдат добавени и ред други свидетелства; например разполагането у Полибий в описанието на похода на Филип V в Тракия през 183 г. пр.Хр. на бесите между одрисите и дентелетите⁸², или споменатият по-горе надпис на преторианеца Аврелий Абитус, „по рождение бес, роден в село Магари в градската територия на Сердика“⁸³. Включването на въпросните земи в обхвата на племенната общност на бесите би дало и допълнително обяснение за причините за установяването именно тук, при Германия (Сапарева баня) на един от малобройните римски военни лагери във вътрешността на провинция Тракия⁸⁴.

Обхватът на тази територия, очевидно съпадаща и с Птолемеевата *стра-тегия Бесика*, трудно може да се определи в детайли. Нейният гръбнак вероятно лежи около трасето на римския път Пауталия – Филипополис в неговата централна част, приблизително между днешните Дупница и Пазарджик, обхващайки долините и полетата, заключени между склоновете на Рила и Северозападните Родопи на юг и тези на Витоша, Плана и Ихтиманска Средна гора на север. Проблемът за западната граница на територията на бесите е свързан със също толкова неясните проблеми за съдбата на агрианите и териториалното разположение на дентелетите. Вероятно най-късното споменаване на агрианите у Страбон (под формата „хюбриани“) ги праща далеч на запад, правейки ги съседи на дасаретите (около Охридското и Преспанското езеро) и ардиите (още по-на запад, край Адриатическото крайбрежие), докато огромното пространство между Родопите и териториите на пеонците (по горния Вардар), дарданците (в Косово) и автариатите (в Поморавието) е отредено в същия пасаж на бесите⁸⁵. Страбоновото описание обаче съдържа явни обърк-

⁸⁰ Strabo 7.5.12: ... Συνάπτοντες τῇ τε Ροδόπῃ καὶ τοῖς Παίοσι καὶ τῶν Ἰλλυριῶν τοῖς τε Αὐταριάταις καὶ τοῖς Δαρδανίοις.

⁸¹ Strabo 7.5.12: εἶθ' οἱ περὶ τὸ Αἶμον καὶ οἱ ὑπὲρ αὐτοῦ οἰκοῦντες μέχρι τοῦ Πόντου Κόραλλοι καὶ Βέσσοι καὶ Μαίδων τινὲς καὶ Δανθηλητῶν.

⁸² Polyb. 23.8.3–7; T. Liv. 39.53.12–14 с различно подреждане на изброените племенни групи. Вж. по-горе за по-подробен анализ на тези сведения.

⁸³ CIL 10, 1754 (цит. по: *Detschew, D.* Цит. съч., с. 59).

⁸⁴ За римския военен лагер в Германия вж.: *Геров, Б.* Цит. съч., 303–304; *Иванов, Т.* Към въпроса за лагеруването на *cohors II Lucensium* в град Германия. – Археология, 1964, VI, № 1, 20–23; *същият.* Германия – римски кастил и ранновизантийски град. – Във: Поселищен живот в Тракия. Т. 1. Ямбол, 1982, с. 125; *същият.* Укрепителната система на римския кастил и ранновизантийския град Германия (Сапарева баня). – Военноисторически сборник, 1992, № 4, 5–26; *същият.* Фортификацията на Германия (Сапарева баня) през II–VI в. – Изв. Нац. истор. музей, 11, 2000, 121–128; *Velkov, V.* *Cohors II Lucensium Equitata in Moesia and Thrace.* – Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungarica, 41, 1989, 247–256. За други римски военни крепости в района вж.: *Кайцарова, В.* Пауталия и нейната територия през I–VI век. В. Търново, 2005, 208–210.

⁸⁵ Strabo 7.5.12.

as a cautious inference is that the minimum western limit of the Bessi fitting acceptably the discussed evidence would stretch their territory at least to the region of Dupnitsa, while the region known as Razmetanitsa between Bobov Dol and Boboshevo and the flatlands around Radomir and Pernik to the north-west should rather remain uncertain between the Bessi, the Dentheletae or eventually the remains of the once mighty Agrianians. It seems appropriate to bring up here the continuation of the discussed passage of Strabo which contains the assertion that the settlements of the Dassaretae, of the Hybrianes (Agrianes?) in question and of other minor tribes in a territory which the text does not permit to define with any precision were for a long time devastated by the Celtic Scordisci, until in the end the whole country was depopulated and was covered on a distance of many days travel with impenetrable woods.⁸⁶

The northern frontier of the territory occupied by the Bessi seems just as uncertain; its above-mentioned hypothetical location along the ridges of the Vitosha, the Plana and the Ihtimanska Sredna Gora is based on the assumption that *the Serdi* were present about the same time in and around the plain of Sofia as the main population of the future strategy Serdica (or Sardica).⁸⁷ Christo Danov however has suggested (presumably more or less arbitrarily since his opinion is not based on any reliable information in the sources) that the river Oescus (Oskios, Iskar) marked the frontier between the Serdi who occupied only the western part of the Sofia plain and the Bessi, whose territories receive thus the addition of ample territories to the east of the river – the area around Elin Pelin at least to the Galabets ridge, and maybe also the Pirdop basin to the east of it.⁸⁸ The insecurity surrounding the origin of the Serdi and the time of their establishment would however authorize the hypothetical assumption that during the Hellenistic age the whole of the plain of Sofia, and maybe even areas further west and north-west as far as Dragoman might have been inhabited by Bessic tribes.

In the east, the location of *Bessapara* near Pazardjik seems to pinpoint the minimum extension of the Bessic territory in this direction. But reservations and objections are possible here too: *the emporium of the Bessi* could have been situated out of their proper territory, a place reached by the navigation along the Hebros to which they would descend from their lands to trade their produce (to Greek merchants?). And yet the affirmation of Strabo that the river was navigable up to the lands of the Bessi⁸⁹ makes the assumption that these reached the area of Pazardjik in the east a very probable one. Somewhat more to the east however Pholippopolis was definitely out of the Bessic realm, as the double statement in Polybios and Titus Livius describes the surrounding population at the time of the

---

⁸⁶ Strabo 7.5.12.

⁸⁷ The name of the Serdi appears quite late, being mentioned for the first time by Cassius Dio on the occasion of the Thracian expeditions of Marcus Licinius Crassus (Cass. Dio 51.25.4). See also *Detschew, D. Op. cit.*, 430–432.

⁸⁸ *Данов, Х. Древна Тракия*, с. 108. Danov however contradicts his own opinion further down, attributing the archaeological finds from Chelopechene and Bailovo to the Serdi and not the Bessi (*ibid.* p. 109, note 23).

⁸⁹ Strabo 7 fr. 48.

вания (като пращането на беси, меди и дентелети в Хемус в предходното изречение), изглежда доста общо и произволно и едва ли следва да се възприеме като меродавно свидетелство за детайлното териториално разположение на племенните масиви в тази част на тракийските земи през II–I в. пр.Хр. Това, което изглежда възможно като едно предпазливо предположение, е, че минималното вероятно разпространение на запад на бесите, което би отговаряло на разгледаните по-горе изворови податки, би било до района на Дупница, докато областта Разметаница между Бобов дол и Бобошево и полетата около Радомир и Перник на северозапад остават несигурни в обхвата било на бесите, било на дентелетите, било на останките от могъщите някога агриани. Може би именно тук е уместно да се припомни, че в продължението на същия пасаж Страбон твърди, че селищата на дасаретите, на въпросните хюбриани (агриани?) и други незначителни племена в територия, която текстът не позволява да се определи със сигурност, били дълго време опустошавани от келтските скордиски, докато накрая страната се обезлюдява и покрила с непроходими гори на разстояние от много дни път⁸⁶.

Северната граница на заетата от бесите територия е също толкова несигурна; нейното хипотетично поставяне по-горе по хребетите на Витоша, Плана и Ихтиманска Средна гора се основава на предположението за присъствието във и около Софийското поле на *сердите* като основно население на бъдещата стратегия Сердика (или Сардика)⁸⁷. Христо Данов обаче предполага (повече или по-малко произволно, доколкото мнението не е обосновано с никакви извори), че реката Ойскос (Искър) служела за граница между обитаващите западната част на Софийското поле серди и бесите, към чиито територии по този начин се придават обширни територии на изток от реката – районът около Елин Пелин поне до хребета Гълъбец, а може би и Пирдопското поле на изток от него⁸⁸. Несигурността около произхода и времето на поява на сердите впрочем позволява поне хипотетично да се допусне възможността и цялото Софийско поле, а евентуално дори и територии на запад и северозапад може би чак до Драгоман да са били обитавани през елинистическата епоха от бески племена.

На изток местоположението на *Бесанара* при Пазарджик сякаш дава една сигурна минимална граница на територията на беските племена. Но и тук може да се направят възражения и уговорки: *тържището на бесите* може да се е намирало извън собствената им територия, от която те да са се спускали до най-близкия достиган от речния транспорт по реката Хеброс пункт, за да обменят там своята продукция (с гръцки търговци?). И все пак, твърдението на Страбон, че реката била плавателна чак до територията на бесите⁸⁹, прави твърде вероятно предположението, че територията на бесите

⁸⁶ Strabo 7.5.12.

⁸⁷ Името на сердите се появява късно, за пръв път у Дион Касий във връзка с походите на Марк Лициний Красс (Cass. Dio 51.25.4). Вж. и: *Detschew, D.* Цит. съч., 430–432.

⁸⁸ *Данов, Х.* Древна Тракия, с. 108. Самият Данов обаче си противоречи малко по-долу, приписвайки на сердите, а не на бесите находките от Челопечене и Байлово (Пак там, с. 109, бел. № 23).

⁸⁹ Strabo 7 fr. 48.

expedition of Philip V as Odrysian.⁹⁰ It could be added that the imposing archaeological finds dating between the fifth and the first half of the third century B.C. from the north-western periphery of the Hebros plain and the adjoining slopes of Sashtinska Sredna Gora in the region around Panagyurishte, Strelcha, Starosel and Hisar (including the necropoleis around Duvanli) make very probable its attribution to the Odrysians; the frontier between the Bessi and the Odrysians could then have run along the valley of the river Topolnitsa dividing (together with its tributary river Smolska) Ihtimanska from Sashtinska Sredna Gora and joining the Hebros (Maritsa) near Pazardjik.

During the second and third centuries A.D. the city territory of Pautalia seems to have embraced in the east a considerable part of the valley of the river German (the region of Dupnitsa and Sapareva Banya) as well as the valley of the Palakaria, a tributary of the Iskar, enclosed between the slopes of the mountains Verila, Plana and Vitosha. To the east of this area the region of Samokov, Kostenets and Ihtiman constituted in the same period a part of the city territory of Serdica, and even more to the east the Trayanovi Vrata (Suci) pass divided this from the territory of Philippopolis.⁹¹ It seems thus that the territory of the Bessi was split by the Roman administrative division into three separate parts, probably with the intention of overcoming the resistive powers of its rebellious population.

Despite the evident uncertainty of its frontiers, the territory thus delimited seems reliably defined by the extant source data as the territory of the Bessi in the second and first centuries B.C. It is relevant however to formulate the question whether these were also the original Bessic territories, or their population by Bessic tribes was only a late phenomenon, eventually dating only from Hellenistic times. A similar idea has been expressed in the existing literature both for the lowlands of the Hebros plain⁹² and for the penetration of the Bessi to the Strymon valley in the west.⁹³ In both cases the initial territory of the Bessi has been sought in the Rhodope Mountain, from where it has been suggested that their migration started. The ambiguity of the data about the eventual presence of the Bessi in the Rhodope area however makes this whole hypothesis very conjectural and problematic.

The eventual early relations between the Bessi and the Odrysians constitute another aspect of the same problem. It is probable that already Teres spread the domination of the Odrysians over the whole Hebros plain including its westernmost reaches; in the third quarter of the fifth century B.C. his son Sitalces further

---

⁹⁰ Polyb. 23.8.3–7; T. Liv. 39.53.12–14. However some modern authors still add to the Bessic part of the Hebros plain the region around Philippopolis and even territories further east; cf. e.g. Данов, Х. Древна Тракия, с. 122; Фол, А. Тракия и Балканите..., с. 77; Archibald, Z. Op. cit., p. 111 leaves the question open.

⁹¹ See the map in IGBulg 4, 1966.

⁹² Данов, Х. Древна Тракия, с. 122 speaks about a *slow and gradual descent* [of the Bessi] *from the mountain to the valley of the Hebros and the surrounding flatlands and their even slower gradual establishment in the plain. Thus they spread much further to the east from their initial settlement area.*

⁹³ Papazoglu, F. The Central Balkan Tribes..., p. 101, n. 33, admits the possibility that the Denteletae could have been a Bessic tribal group which had made its way further to the west during the early Hellenistic age. The suggested Bessic origin of the Denteletae does not seem convincing, but the possibility of a migration of the Bessi in a westward direction should not be dismissed outright.

е достигала на изток до района на Пазарджик. Още по̀ на изток Филипополис е оставал със сигурност извън техните територии заради двойното сведение у Полибий и Тит Ливий, което определя околното население по време на похода на Филип V като одриско⁹⁰. Към това може да се добави, че представителните археологически находки от V до първата половина на III в. пр.Хр. в северозападните покрайнини на Горнотракийската низина, в подножията и по склоновете на Същинска Средна гора (районът на Панагюрище, Стрелча, Старосел и Хисар, вкл. некрополите около Дуванли), правят твърде вероятно приписването и на този район на одрисите; границата между беси и одриси в такъв случай може да е минавала приблизително по долината на Тополница, която заедно с притока си Смолска река разделя Ихтиманска от Същинска Средна гора и се влива в Марица близо до Пазарджик.

През II и III в. градската територия на Пауталия изглежда е обхващала на изток значителна част от долината на р. Джерман (районът на Дупница и Сапарева баня), както и разположената между Верила, Плана и Витоша долина на р. Палакария (приток на Искър). На изток районът на Самоков, Костенец и Ихтиман е бил по това време част от територията на Сердика, а още по̀ на изток, от прохода Траянови врата (Суки), е започвала територията на Филипополис⁹¹. По този начин територията на Бесика е била административно разчленена на три части, вероятно с цел да бъдат сломени съпротивителните сили на непокорното ѝ население.

Така очертаната територия, въпреки значителната несигурност на нейните граници, е относително стабилно изявена като територия на бесите в писмените свидетелства от II и I в. пр.Хр. Логично се поражда въпросът дали това са изконни бески земи, или заселването им от племената на бесите е сравнително късен феномен, датиращ евентуално едва от елинистическата епоха. Подобна идея е допускана в литературата както по отношение на Горнотракийската низина⁹², така и на проникването на бесите на запад, към долината на Струма⁹³. При това като първична територия на бесите обикновено се разглежда Родопската област, откъдето се предполага и тяхното евентуално разселване. Несигурността на свидетелствата за присъствие на бесите в Родопите обаче прави цялата хипотеза твърде условна и проблематична.

---

⁹⁰ Polyb. 23.8.3–7; T. Liv. 39.53.12–14. Въпреки това, някои автори придават към териториите на бесите в Горнотракийската низина и района на Филипополис, и дори още по-източни територии; вж. напр.: Данов, X. Древна Тракия, с. 122; Фол, А. Тракия и Балканите..., с. 77; Archibald, Z. Цит. съч., с. 111 оставя въпроса открит.

⁹¹ Вж. картата в IGBulg 4, 1966.

⁹² Данов, X. Древна Тракия, с. 122 говори за *едно бавно и постепенно спускане* [на бесите] *от планината по течението на Хеброс и неговото поречие и още по-бавно и постепенно усядане в равнината. Така те се разпрострели значително по̀ на изток от първоначалните си заселища.*

⁹³ Papazoglu, F. The Central Balkan Tribes..., p. 101, n. 33, допуска дентелетите да представляват проникнала на запад през ранноелинистическата епоха беска племенна група. Идеята за бески произход на дентелетите едва ли може да бъде поддържана, но самата възможност за беско преселение на запад не следва да бъде отхвърлена с лека ръка.

enlarged the Odrysian territory to the west reaching the basin of the upper Strymon. Thus all the lands which would constitute in the second and first century the kernel of the Bessic territory as reflected in the historical sources, were included in the late fifth century in the territory of the Odrysian kingdom. The western part of the Hebros plain remained in Odrysian hands at least until the middle of the fourth century, as the Vetren inscription clearly testifies.⁹⁴ Two outlying monumental tombs, the one by Vetren and the other even more to the west near Belovo,⁹⁵ may be relics of the same situation, although their probable date in the second half of the fourth or in the first half of the third century B.C. makes their suggested Odrysian affiliation more unreliable.

The relevant question is evidently whether in this age the territory discussed was already permanently settled by Bessic tribes, at least some of which would in such a case have been placed for a considerable period of time under Odrysian rule, or the Bessi were then still somewhere else (in the Rhodopes?), while the territory between the eastern reaches of the Upper Strymon region and the western part of the Hebros plain would have had some other (what?) population, subordinate to the Odrysians. Unfortunately the only contemporary source which offers some information on the interior of the Thracian lands – Thucydides in his „History”, does not mention the Bessi at all, nor for that matter any of the other tribal groups of the interior subject to the Odrysians with the exception of the Getae in the north-east and the Agrianians and Laeaei on the Upper Strymon valley. Thus the population of the Odrysian territories including the area in which the Bessi would be preeminent in the second and first centuries B.C. remains anonymous. The few archaeological finds from this area do not offer the possibility of any serious further deductions, although, as accurately noted by Zosia Archibald, future archaeological fieldwork „should throw some light on the relative importance and development of different communities within these regions”.⁹⁶

Another nuance is added to the same problem by the discussion on the idea to eventually link with the Bessi a group of coins minted from the end of the 6th or the beginning of the 5th to the first half of the 4th c. B.C. and attested with numerous finds. This comprises two different coin types: silver staters and fractions (tritrae) as well as bronze coins with an obverse representation of a Satyr carrying off a Maenad, and smaller silver fractions (hemihectae) with an obverse representation of a Satyr running (or kneeling) to the right. All these coins are anepigraphic (some in rare cases have single letter signs) and all have the same reverse type usual for the early coins of the region: a quadripartite incuse square, often re-

---

⁹⁴ Known also as the „Pistiros inscription“; cf. *Velkov, V., L. Domaradzka*. Kotys I (382/1–359) et l’emporion de Pistiros en Thrace. – BCH, 118, 1994, 1–15; *Chankowski, V., L. Domaradzka*. Réédition de l’inscription de Pistiros et problèmes d’interprétation. – BCH, 123, 1999, 247–258; *Archibald, Z. H.* The Odrysian River Port near Vetren, Bulgaria, and the Pistiros Inscription. – *Talanta*, 32–33, 2000–2001, 253–275.

⁹⁵ On the tomb near Vetren cf. *Венедиков, И.* Тракийска гробница при с. Ветрен, Пазарджишко. – ИБАИ, 15, 1946, 194–196; on the one near Belovo: *Велков, И.* Новооткрита куполна гробница при с. Малко Белово. – ГНМ, 7, 1942, 37–44.

⁹⁶ *Archibald, Z.* The Odrysian Kingdom..., 110–111.

Друг аспект на същия проблем представляват евентуалните ранни взаимоотношения между бесите и одрисите. Вероятно още Терес подчинява под одриска власт цялата Горнотракийска низина, вкл. западните ѝ покрайнини; през третата четвърт на V в. пр.Хр. неговият син Ситалк разширява одриската територия на запад до басейна на Горна Струма. Така земите, които през II–I в. ще представляват основната документирана в изворите територия на бесите, попадат през V в. изцяло в границите на Одриското царство. Поне до средата на IV в. западната част на Горнотракийската низина остава под одриска власт, както свидетелства надписът от Ветрен⁹⁴. Може би за същото говорят по свой начин и две усамотени монументални гробници, едната край Ветрен, другата още по на запад, край Белово⁹⁵; техните паралели са в земите на одрисите, но вероятната им дата, във втората половина на IV или първата на III в. пр.Хр., прави предположената връзка по-несигурна.

Очевидно принципният проблем е дали в тази епоха разглежданата територия е била вече трайно населена с бески племена, поне част от които за един продължителен период от време са били поставени под одриска власт, или бесите все още са били тогава някъде другаде (в Родопите?), а въпросните територии между източните покрайнини на Горнострумската област и западните – на Горнотракийската низина, са имали все още някакво друго (какво?) население, което е било подчинено от одрисите. За съжаление единственият извор от епохата, който дава някакви сведения за вътрешността на древнотракийските земи – Тукидид в неговата „История“, изобщо не споменава нито бесите, нито някоя друга подчинена от одрисите вътрешнотракийска племенна общност с изключение на гетите на североизток и агрианите и лееите в долината на Горна Струма. Така подвластното на одрисите население в основната част от техните територии, вкл. разглежданата област, в която през II–I в. пр.Хр. ще се изявяват бесите, остава анонимно. Немногобройните археологически паметници от тази област не позволяват никакви заслужаващи доверие заключения, въпреки че, както с основание отбелязва Зофя Арчибалд⁹⁶, може би в бъдеще по-детайлните наблюдения върху археологическата действителност ще позволят и по-сериозно осмисляне на засега твърде хипотетичните реконструкции, базирани на недостатъчните данни в писмената традиция по този въпрос.

Още един нюанс към същия проблем добавя и идеята за евентуално свързване с бесите на една добре представена с многобройни находки група сечени от края на VI/началото на V до първата половина на IV в. пр.Хр. монети,

---

⁹⁴ Известен още като „надпис от Пистирос“; за него вж.: *Velkov, V., L. Domaradzka. Kotys I (382/1–359) et l'emporion de Pistiros en Thrace.* – BCH, 118, 1994, 1–15; *Chankowski, V., L. Domaradzka. Réédition de l'inscription de Pistiros et problèmes d'interprétation.* – BCH, 123, 1999, 247–258; *Archibald, Z. H. The Odrysian River Port near Vetren, Bulgaria, and the Pistiros Inscription.* – *Talanta*, 32–33, 2000–2001, 253–275.

⁹⁵ За гробницата при Ветрен вж.: *Венедиков, И.* Тракийска гробница при с. Ветрен, Парзджишко. – ИБАИ, 15, 1946, 194–196; за тази при Белово: *Velkov, И.* Новооткрита куполна гробница при с. Малко Белово. – ГНМ, 7, 1942, 37–44.

⁹⁶ *Archibald, Z. The Odrysian Kingdom...*, 110–111.

sembling a swastika. These coin types have been traditionally linked with the coin production of the island of Thasos,⁹⁷ but doubts in this attribution have also been voiced for a long time.⁹⁸ At the present stage of knowledge and notwithstanding the partial question of the eventual Thasian origin of a part of these coins, it seems impossible to deny the existence of another part which was certainly minted in the Thracian interior; this statement is corroborated not only by stylistic and metrological considerations which could not have a conclusive value, but also by the existence of such coins evidently minted after Thasos changed its coin types at the turn of the 5th and 4th centuries and of bronze coins of the same types.⁹⁹

In his time Todor Gerasimov attributed the Satyr and Maenad coins to an *anonymous Thracian tribe*.¹⁰⁰ Later Yordanka Youroukova noticed the distribution of a series of collective coin finds in the area of the Upper Hebros and associated them categorically with the Bessi.¹⁰¹ Stavri Topalov on his part has recently attributed all the coins of these types to the Odrysians.¹⁰² What are the arguments behind these opinions? They are based mostly on the distribution of a large series of coin hoards found in the region between the upper courses of the Strymon and

---

⁹⁷ Head, B. V., P. Gardner. *A Catalogue of the Greek Coins in the British Museum. The Tauric Chersonese, Sarmatia, Dacia, Moesia, Thrace, etc.* London, 1879, 216–219; *Babelon, E. Traité des monnaies grecques et romaines. Partie II, tome 1.* Paris, 1907, 1195–1200; *Kraay, C. M. Archaic and Classical Greek Coins.* Berkeley – Los Angeles, 1976, 148–149; *Picard, O. Le monnayage de Thasos aux époques grecque et romaine.* – In: Y. Grandjean, F. Salviat (eds.). *Guide de Thasos.* Paris, 2000², 303–314.

⁹⁸ Head, B. V. *Historia Numorum. A Manual of Greek Numismatics.* Oxford, 1911², 263–264; *Price, M., N. Waggoner. Archaic Greek Coinage. The Asyut Hoard.* London, 1975, p. 36.

⁹⁹ Cf. e.g. the concession on this question of Olivier Picard (*Picard, O. Monnayage thasien du Ve s. av. J.-Chr.* – In: *Comtes rendus des séances de l'académie des inscriptions et belles-lettres* 126/3, 1982, 418–422). The existence of bronze coins with Satyr and Maenad types was first signalled by Stavri Topalov: *Топалов, С. Племена и владетели от земите на Одриското царство и граничните му югозападни територии от края на VI до средата на IV в. пр. н. е. Приноси към проучване монетосеченето и историята на древна Тракия.* [С.], 1998, 93–100.

¹⁰⁰ *Герасимов, Т. Тракийски монети – подражания на тасоски тетрадрахми.* – *Нумизматика*, IV, 1972, № 2, 9–13; *idem. Антични и средновековни монети в България.* С., 1975, 22–24 (№ 15–17), 31–35.

¹⁰¹ *Юрукова, Й. Монетите на тракийските племена и владетели.* С., 1992, 28–33.

¹⁰² *Топалов, С. Одриското царство от края на V до средата на IV в. пр. н. е. Приноси към проучване на монетосеченето и историята му.* [С.], 1994, 73–74; *idem. Племена и владетели...*, 119–162, 318–319; *idem. Одриското царство и монетосеченето на градовете от югоизточните крайбрежия на Тракия в края на V и първата половина на IV в. пр. н. е.* [С.], 2000, 13–14, 122–123; *idem. Нови приноси към проучване монетосеченето и историята на ранното Одриско царство в земите на древна Тракия.* [С.], 2004, 18–21, 34, 230–235; *Topalov, S. Ancient Thrace. Contributions to the Study of the Early Thracian Tribal Coinage and Its Relations to the Coinage of the Odrysians and the Odrysian Kingdom during 6th – 4th C. BC.* [Sofia], 2003, 15–16, 99–106, 129–178, 225–230; *idem. Urban Bronze Coins of Small Denomination from the Propontis Area with Images of a Conical Vessel with two Handles, Dynastic Symbol of the Coinage of the Early Odrysian Kings of the 5th–4th Centuries B.C. Genealogy of the Odrysian Dynasty from the End of the 6th to the 3rd Quarter of the 4th Century B.C. Catalogue of Early Thracian Tribal Coins of 6th–5th Century B.C., Anepigraphic Types of Coins Minted on the Territory of the Early Odrysian Kingdom and Early Odrysian Regal Coins of 5th–4th Century B.C.* Sofia, 2005, 64–68.

включваща два основни монетни типа: сребърни статери и фракции (третета) и бронзови монети с лицево изображение на сатир, отличаваш менада, и по-дребни сребърни фракции (хемихектета) с лицево изображение на тичаш (или коленичещ) надясно сатир; всичките са анепиграфни (в някои случаи с еднобуквени обозначения) и имат на реверса си обичайния за ранното монетосечене в региона разделен на четири части вдлъбнат квадрат, често с вид на свастика. Тези монетни типове са свързвани традиционно с монетосеченето на остров Тасос⁹⁷, но отдавна са изказвани и съмнения в тази атрибуция⁹⁸. При съвременното ниво на познания и независимо от въпроса за тасоския произход на част от въпросните монети, изглежда невъзможно да се отрече съществуването на друга част, която със сигурност е сечена във вътрешността на Тракия; това се потвърждава не само от стилови и метрологични съображения, които не могат да имат дефинитивна сила в случая, но и от наличието на подобни монети, видимо сечени след смяната на монетните типове на Тасос около границата на V и IV в. пр.Хр., както и на бронзови монети със същите типове⁹⁹.

Още Тодор Герасимов приписва монетите със силен и нимфа на *анонимно тракийско племе*¹⁰⁰. Йорданка Юрукова, опирайки се на разпространението на серия колективни находки с подобни монети в района около горното течение на Хеброс, ги свързва еднозначно с бесите¹⁰¹. Ставри Топалов пък приписва всички монети с тези типове на одрисите¹⁰². Какво може да се каже

---

⁹⁷ Head, B. V., P. Gardner. A Catalogue of the Greek Coins in the British Museum. The Tauric Chersonese, Sarmatia, Dacia, Moesia, Thrace, etc. London, 1879, 216–219; Babelon, E. Traité des monnaies grecques et romaines. Partie II, tome 1. Paris, 1907, 1195–1200; Kraay, C. M. Archaic and Classical Greek Coins. Berkeley – Los Angeles, 1976, 148–149; Picard, O. Le monnayage de Thasos aux époques grecque et romaine. – In: Y. Grandjean, F. Salviat (eds.). Guide de Thasos. Paris, 2000², 303–314.

⁹⁸ Head, B. V. Historia Numorum. A Manual of Greek Numismatics. Oxford, 1911², 263–264; Price, M., N. Waggoner. Archaic Greek Coinage. The Asyut Hoard. London, 1975, p. 36.

⁹⁹ Вж. напр. концесията по този въпрос на Оливие Пикар (Picard, O. Monnayage thasien du Ve s. av. J.-Chr. – In: Comptes rendus des séances de l'académie des inscriptions et belles-lettres 126/3, 1982, 418–422). На съществуването на емисии от бронзови монети със сатир и менада пръв обърна внимание Топалов, С. Племена и владетели от земите на Одриското царство и граничните му югозападни територии от края на VI до средата на IV в. пр. н. е. Приноси към проучване монетосеченето и историята на древна Тракия. [С.], 1998, 93–100.

¹⁰⁰ Герасимов, Т. Тракийски монети – подражания на тасоски тетрадрахми. – Нумизматика IV, 1972, № 2, 9–13; *същият*. Антични и средновековни монети в България. С., 1975, 22–24 (№ 15–17), 31–35.

¹⁰¹ Юрукова, Й. Монетите на тракийските племена и владетели. С., 1992, 28–33.

¹⁰² Топалов, С. Одриското царство от края на V до средата на IV в. пр. н. е. Приноси към проучване на монетосеченето и историята му. [С.], 1994, 73–74; *същият*. Племена и владетели..., 119–162, 318–319; *същият*. Одриското царство и монетосеченето на градовете от югоизточните крайбрежия на Тракия в края на V и първата половина на IV в. пр. н. е. [С.], 2000, 13–14, 122–123; *същият*. Нови приноси към проучване монетосеченето и историята на ранното Одриско царство в земите на древна Тракия. [С.], 2004, 18–21, 34, 230–235; Topalov, S. Ancient Thrace. Contributions to the Study of the Early Thracian Tribal Coinage and Its Relations to the Coinage of the Odrysians and the Odrysian Kingdom during 6th – 4th C. BC. [Sofia], 2003, 15–16, 99–106, 129–178, 225–230; *същият*. Urban Bronze Coins of Small Denomination from the Propontis Area with Images of a Conical Vessel with two Handles, Dynastic Symbol of the Coinage of the Early Odrysian Kings of the 5th–4th Centuries B.C. Genealogy of the Odrysian Dynasty from

the Hebros – at Vaxevo in the region of Kiustendil,¹⁰³ Dupnitsa,¹⁰⁴ Ovcha Kupel in Sofia,¹⁰⁵ Venkovets near Ihtiman,¹⁰⁶ Kostenets,¹⁰⁷ Goliamo Belovo,¹⁰⁸ Akandjievu,¹⁰⁹ Vinogradets,¹¹⁰ the region of Pazardjik.¹¹¹ Further to the east similar finds have been published from Benkovski,¹¹² Plovdiv¹¹³ and Krushevo;¹¹⁴ mostly unpublished finds are known from the northern border area of the Hebros plain (Starosel, Chernozemen, Hisar, Gorni Domlian, Karlovo).¹¹⁵ Some hoards from the more southern parts of the Strymon and Nestos valleys found at Sandanski,¹¹⁶ Gotse Delchev¹¹⁷ and Skrebatno¹¹⁸ are more likely of eventual Thasian origin.¹¹⁹

The finds from the deeper interior could not easily be attributed to either the original Thasian coinage or its local Thracian analogue without new and detailed studies and re-publication of the coins, in most cases only generally mentioned in existing publications, without any details or illustrations; the possibility always

---

¹⁰³ *Thompson, M., O. Mørholm, C. M. Craay. An Inventory of Greek Coin Hoards (IGCH).* New York, 1973, 701; *Герасимов, Т.* Колективни находки на монети през 1933 и 1934 г. – ИБАИ, 8, 1934, с. 471: about two hundred coins

¹⁰⁴ IGCH 712; *Archäologischer Anzeiger. Beiblatt zum Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts* 1913, S. 363: over two hundred coins.

¹⁰⁵ IGCH 713; *Герасимов, Т.* Колективни находки на монети през последните години. – ИБАИ, 15, 1946, с. 237, 242; *idem.* Колективни находки на монети. – ИАИ, 17, 1950, с. 318; *idem.* Колективни находки на монети през последните години. – ИАИ, с. 18, 1952, 403 (several hundred coins).

¹⁰⁶ IGCH 691; *Герасимов, Т.* Съкровища от монети, намерени в България през 1960 и 1961 г. – ИАИ, 26, 1963, с. 257 (Archaic).

¹⁰⁷ *Юркова, Й.* Монетите..., с. 29, бел. № 90.

¹⁰⁸ IGCH 711; *Герасимов, Т.* Монетни съкровища, намерени в България през 1958 и 1959 г. – ИАИ 25, 1962, с. 229.

¹⁰⁹ *Юркова, Й.* Монетните съкровища, открити в България през 1975 и 1976 г. – Археология, XX, 1978, № 4, с. 58.

¹¹⁰ IGCH 743; *Герасимов, Т.* Монетни съкровища, намерени в България през 1962 и 1963 г. – ИАИ, 27, 1964, с. 241.

¹¹¹ IGCH 703; *Герасимов, Т.* Колективни находки на монети през 1934, 1935, 1936 год. – ИБАИ, 11, 1937, с. 323.

¹¹² IGCH 702; *Герасимов, Т.* Колективни находки на монети през 1951, 1952, 1953 и 1954 г. – ИАИ, 20, 1955, с. 609.

¹¹³ *Юркова, Й.* Монетните съкровища, открити в България през 1973 и 1974 г. – Археология, XX, 1978, № 2, с. 72.

¹¹⁴ IGCH 695.

¹¹⁵ Gorni Domlian: IGCH 742; *Герасимов, Т.* Монетни съкровища ... (ИАИ 27), с. 237; the other locations: *Топалов, С.* Племена и владетели..., 123–124.

¹¹⁶ *Юркова, Й.* Монетните находки, открити в България през 1971 и 1972 г. – Археология, XIX, 1977, № 1, с. 68.

¹¹⁷ IGCH 692; *Герасимов, Т.* Колективни находки на монети през 1939 г. – ИБАИ, 13, 1939, с. 344 (Archaic, together with a stater of the Orrescii).

¹¹⁸ IGCH 720; *Герасимов, Т.* Монетни съкровища... (ИАИ 27), с. 240 (about 200 coins).

¹¹⁹ Several small silver coins (hemihectae with running Satyr types) found during archaeological excavations at Koprivlen near Gotse Delchev seem to support this idea. Besides one anepigraphic example the Koprivlen finds include another two inscribed with the name of Thasos and belonging to group III, cf. *Yurukova, Y.* Early coins. – In: A. Bozkova, P. Delev (eds.). Koprivlen. T. 1. Sofia, 2002, 243–246.

за или против тези предположения? Те се основават на разпространението на една голяма серия монетни находки от района между горните течения на Стримон и Хеброс – при Вакево, Кюстендилско¹⁰³; Дупница¹⁰⁴; кв. „Овча купел“ в София¹⁰⁵; Венковец, Ихтиманско¹⁰⁶; Костенец¹⁰⁷; Голямо Белово¹⁰⁸; Аканджиево¹⁰⁹; Виноградец¹¹⁰; района на Пазарджик¹¹¹. По изток са публикувани находки от Бенковски¹¹², Пловдив¹¹³ и Крушево¹¹⁴; споменават се и предимно непубликувани находки от северните покрайнини на Горнотракийската низина (Старосел, Черноземен, Хисар, Горни Домлян, Карлово)¹¹⁵. На юг в долините на Стримон и Нестос са известни находки от Джигурово в района на Сандански¹¹⁶, от Гоце Делчев¹¹⁷ и от Скрбатно¹¹⁸, на които много по-вероятно може да се припише тасоски произход¹¹⁹.

the End of the 6th to the 3rd Quarter of the 4th Century B.C. Catalogue of Early Thracian Tribal Coins of 6th–5th Century B.C. Anepigraphic Types of Coins Minted on the Territory of the Early Odrysian Kingdom and Early Odrysian Regal Coins of 5th–4th Century B.C. Sofia, 2005, 64–68.

¹⁰³ Thompson, M., O. Mørkholm, C. M. Kraay. An Inventory of Greek Coin Hoards (IGCH). New York, 1973, 701; Герасимов, Т. Колективни находки на монети през 1933 и 1934 г. – ИБАИ, 8, 1934, с. 471: около двеста монети.

¹⁰⁴ IGCH 712; Archäologischer Anzeiger. Beiblatt zum Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts 1913, S. 363: над двеста монети.

¹⁰⁵ IGCH 713; Герасимов, Т. Колективни находки на монети през последните години. – ИБАИ, 15, 1946, с. 237, 242; същият. Колективни находки на монети. – ИАИ, 17, 1950, с. 318; същият. Колективни находки на монети през последните години. – ИАИ, 18, 1952, с. 403 (няколкостотин монети).

¹⁰⁶ IGCH 691; Герасимов, Т. Съкровища от монети, намерени в България през 1960 и 1961 г. – ИАИ, 26, 1963, с. 257 (архаични).

¹⁰⁷ Юркова, Й. Монетите..., с. 29, бел. № 90.

¹⁰⁸ IGCH 711; Герасимов, Т. Монетни съкровища, намерени в България през 1958 и 1959 г. – ИАИ, 25, 1962, с. 229.

¹⁰⁹ Юркова, Й. Монетните съкровища, открити в България през 1975 и 1976 г. – Археология XX, 1978, № 4, с. 58.

¹¹⁰ IGCH 743; Герасимов, Т. Монетни съкровища, намерени в България през 1962 и 1963 г. – ИАИ, 27, 1964, с. 241.

¹¹¹ IGCH 703; Герасимов, Т. Колективни находки на монети през 1934, 1935, 1936 год. – ИБАИ, 11, 1937, с. 323.

¹¹² IGCH 702; Герасимов, Т. Колективни находки на монети през 1951, 1952, 1953 и 1954 г. – ИАИ, 20, 1955, с. 609.

¹¹³ Юркова, Й. Монетните съкровища, открити в България през 1973 и 1974 г. – Археология, XX, 1978, № 2, с. 72.

¹¹⁴ IGCH 695.

¹¹⁵ Горни Домлян: IGCH 742; Герасимов, Т. Монетни съкровища... (ИАИ 27), с. 237; останалите: Топалов, С. Племена и владетели..., 123–124.

¹¹⁶ Юркова, Й. Монетните находки, открити в България през 1971 и 1972 г. – Археология XIX, 1977, № 1, с. 68.

¹¹⁷ IGCH 692; Герасимов, Т. Колективни находки на монети през 1939 г. – ИБАИ, 13, 1939, с. 344 (архаични, заедно със статер на ореските).

¹¹⁸ IGCH 720; Герасимов, Т. Монетни съкровища... (ИАИ 27), с. 240 (около 200 монети)

¹¹⁹ На тази идея навеждат и няколко дребни сребърни монети (хемихектета с тичащ сатир), произлизащи от археологически разкопки при Копривлен, Гоцеделчевско; освен един анепиграфен екземпляр от първа група, тук има и два надписани от трета група с името на Тасос; вж.: Юркова, Й. Ранни сребърни монети. – Във: А. Божкова, П. Делев (ред.). Копривлен. Т. 1. С., 2002, 244–248.

exists that some among them could turn out to be Thasian imports,¹²⁰ yet it seems undeniable that the major part would belong to that very active and productive and presumably also long local coinage, the centre of which should be sought somewhere in the territory where most of the coin finds are concentrated.¹²¹

Whom did these local coins with the Satyr and Maenad type belong to? The opinion of Stavri Topalov in favour of the Odrysians is based on the assumption that they were in possession of the area in question (including the Upper Strymon basin) throughout the period when the coins were minted. However it should not be forgotten that in the same period the Odrysians were minting royal silver and bronze coins, and the parallel existence of a royal and a civic (tribal?) coinage is difficult to explain. Odrysian authority to the west of the Upper Hebros plain is only attested sporadically for the late reign of Sitalces and may have been lost soon after, in the ensuing period of decline in the last twenty years or so of the fifth century when the Odrysians are attested to have lost peripheral territories.¹²² It is true that a part of the finds (and especially those from the regions of Plovdiv and Hissar) are from areas which evidently remained throughout inside the Odrysian kingdom, but the coins could have been introduced from abroad (as the result of trade or taxation?) or could have belonged to a local group at least partly independent from Odrysian authority which would have inhabited (according to the rest of the finds) the area between Dupnitsa in the west and Pazardjik in the east. As already mentioned, this corresponds exactly with the territory occupied by the Bessi in the second and first centuries B.C. It remains however doubtful (as has also been commented) whether the Bessi already occupied this area in the fifth and fourth centuries B.C. or only settled there later; in the previous case they would have been the most probable producers of the Satyr and Maenad coins, while in the latter these should be attributed to their enigmatic and hypothetical predecessors (eventually the Agrianians?).

Another problem much discussed in the existing literature is the still elusive localization of the Bessic sanctuary of Dionysos. According to Herodotus the sanctuary was situated „in the highest mountains” (ἐπὶ τῶν ὀρέων τῶν ὑψηλοτάτων), belonged to the Satrae (Οὔτοι [Σάτραι] οἱ τοῦ Διονύσου τὸ μαντήϊόν εἰσι ἐκτιμῆνοι) and was famous for its oracle (μαντήϊον); besides the Bessi serving as prophets (προφητεύοντες) there was a chief priestess (πρόμαντις) who gave the answers of the oracle just like the Delphic Pythia.¹²³

---

¹²⁰ Cp. the opinion of Y. Yurukova on Akandjievo and Vetren/Pistiros (*Yurukova, Y. Op. cit.*, p. 246). The find from Venkovets is of coins from group I, which after the opinion of Olivier Picard should also be original Thasian examples (*Picard, O. Monnayage thasien...*, p. 420), although the question needs further elucidation.

¹²¹ Cp. *Юрукова, Ы. Монетите...*, 28–33. According to Y. Yurukova the active period of this local coinage lasted from the late fifth to the early decades of the fourth century B.C. and its products are among the coins represented in quantity in the contemporary hoards from the interior of Thrace.

¹²² E.g. the lands in the Thracian South-East which comprised the paradynastic domain of Maesades the father of Seuthes II, cp. Xen. *anab.* 7.2.32.

¹²³ Hdt. 7.111.2.

За отнасянето на находките от по-вътрешните райони към оригинално-тасоско монетосечене или към неговия локален тракийски аналог трудно може да се говори без детайлно повторно проучване и публикуване на самите монети, които в повечето случаи са само съобщени най-общо в съществуващите публикации, без детайли или илюстративен материал; независимо от възможността някои от тях да представляват тасоски импорти¹²⁰, не буди съмнение, че основната част принадлежи на едно особено активно и продуктивно, а изглежда и продължително местно монетосечене, центърът на което би трябвало да се търси някъде в района на концентрация на монетните находки¹²¹.

Може ли да се каже кому принадлежат монетите с изображения на сатир и менада? Мнението на С. Топалов в полза на одрисите се основава на презумпцията, че те са владели въпросните територии (включително долината на горна Струма) във въпросния период. Но одрисите секат в същото това време царски сребърни и бронзови монети, и едновременното съществуване на царско и племенно(?) монетосечене не е лесно за обяснение, а и властта им на запад от пределите на Горнотракийската низина е засвидетелствана епизодично към края на управлението на Ситалк и може да е била изгубена много скоро след това, в настъпилния период на отслабване на Одриското царство в последните две десетилетия на V в., свързано и със загубване на периферни територии¹²². Вярно, че част от находките (особено тези от Пловдивско и Хисарско) са от райони, които несъмнено са оставали в границите на Одриското царство, но те може да са прониквали там отвън (по търговски път или като данък?) и да са принадлежали на (поне относително) независима от одрисите племенна група, обитаваща (според разпространението на останалите находки) района между Дупнишко на запад и Пазарджишко на изток. Както вече стана дума, именно това е районът, в който изворите от II и I в. пр.Хр. ситуират племенната група на бесите. Остава обаче непотвърдено, както също вече беше коментирано, дали бесите вече са заемали този район през V–IV в. пр.Хр., или са го заселили по-късно; в първия случай те ще са и най-вероятните производители на монетите със сатир и менада, които във втория би следвало да се отдадат на хипотетичните им предшественици (може би агрианите?).

Един друг често дискутиран в литературата проблем е този за все още енигматичното местоположение на беското светилище на Дионис. Според Херодот светилището се намирало „в най-високите планини“ (*ἐπὶ τῶν ὀρέων*

¹²⁰ Срв. мнението на Й. Юркова за Аканджиево и Ветрен/Пистирос (Юркова, Й. Ранни..., с. 247). Находката от Венковец е от монети от първа група, които, според мнението на Оливие Пикар, също би трябвало да са оригинални тасоски (Picard, O. Monnayage thasien..., р. 420), макар този въпрос да изисква допълнително изясняване.

¹²¹ Срв. Юркова, Й. Монетите..., 28–33. Според нейното мнение активният период на това местно монетосечене е в края на V и първите десетилетия на IV в. пр.Хр. и неговите продукти са най-масово представените монети в съкровищата от тази епоха във вътрешността на Тракия.

¹²² Напр. земите в югоизточна Тракия, съставляващи парадинастическото владение на бащата на Севт II Месад, срв. Хен. *anab.* 7.2.32.

Later sources usually attribute the sanctuary directly to the Bessi.¹²⁴ It was visited by Alexander the Great, presumably during his Thracian campaign in 335 B.C., and by the father of Augustus, the propraetor of Macedonia in 60 B.C. Gaius Octavius who received for his son the same magnificent prophecy which the oracle had offered long ago to the great Macedonian king.¹²⁵ Suetonius mentions that the sanctuary was situated inside a „sacred wood” dedicated to the god.¹²⁶ In 28 B.C. Marcus Licinius Crassus took it from the Bessi together with the adjoining territory („the land in which they worship the god“) and handed it to their enemies the Odrysians,¹²⁷ thus provoking the great Bessic uprising lead by Vologaesus, a priest of Dionysos, in the following decade.¹²⁸ According to Macrobius the Thracian sanctuary combined under the name of the Thracian Sabazios the cults of Apollo (the Sun) and Dionysos (Liber); it was situated on the hill Zilmissos and consisted of a round temple open to the skies in the middle.¹²⁹

The imprecise translation of Herodotus’ expression ἐπὶ τῶν ὀρέων τῶν ὑψηλοτάτων has given rise to the popular opinion that the sanctuary was located on a high mountain peak; the Greek text says only that it was somewhere in the highest mountains, and does not give specific details on the exact topographical situation. The traces of this sanctuary so popular in antiquity have long been lost; a scholium on Euripides mentions uncertainly that *according to some the sanctuary of Dionysos was around Pangaeum, according to others – around Haemus*.¹³⁰

A number of contradictory opinions have been expressed on the problem suggesting widely discrepant localizations for the sanctuary: on the mountain peak Gyoz Tepe near Trigrad, on either Chil Tepe or Enihan Tepe to the south-east of Chepelare, at Perperikon north-east of Kirdjali, on the St. Athanasius peak in the Etropole Mountain among others.¹³¹ The late and therefore uncertain attestation of the localization of the sanctuary in the Haemus (in the scholia to Euripides) which has provoked the last mentioned suggestion (expressed by Diliana Boteva), could alternatively be reviewed in the light of the discovery that some ancient authors would use the name *Haemus* to designate the *Rila*

¹²⁴ A review of the historical sources on the Bessic sanctuary of Dionysos in: *Тачева, М. Изворите за прорицалището на Дионис в Тракия и т.нар. Свещен град Перперикон. – Rhodopica, 2007, № 1, 251–258.*

¹²⁵ Sueton. *Aug.* 94.5.

¹²⁶ *Ibid.*: in *Liberi patris luco*.

¹²⁷ Cass. Dio 51.25.5.

¹²⁸ Cass. Dio 54.34.5–7: Βουλογαίσης Θράξ Βησσός, ἱερεὺς τοῦ παρ’ αὐτοῖς Διονύσου.

¹²⁹ Macrobius *Saturn.* 1.18.11: *item in Thracia eundem haberi solem atque Liberum accipimus, quem illi Sabazium nuncupantes magnifica religione celebrant, ut Alexander scribit, ei que deo in colle Zilmisso aedes dicata est specie rotunda, cuius medium interpatet tectum.*

¹³⁰ Schol. Euripid. *Hec.* 1267: οἱ μὲν περὶ τὸ Πάγγαϊον εἶναι τὸ μαντεῖόν φασι τοῦ Διονύσου, οἱ δὲ περὶ τὸν Αἷμον (cf. Извори за историята на Тракия и траките. Т. 1. С., 1981, с. 113).

¹³¹ Cf. *Кацаров, Г. Тракийските беси, 40–41; Ботева, Д. Етрополският...; eadem. Проблеми на тракийската история и култура. С., 2000, 138–141; Томлеков, А. Дионисовото прорицалище в Тракия. Проблеми на историческата интерпретация на изворите и локализацията. – ИПр, 2007, № 1–2, 224–246; Тачева, М. Изворите..., с. 255.*

τῶν ὑψηλοτάτων), принадлежало на сатрите (Οὔτοι [Σάτραι] οἱ τοῦ Διονύσου τὸ μαντήϊόν εἰσι ἐκτιμένον) и било прочуто като прорицалище (μαντήϊον); освен служещите като прорицатели (προφητεύοντες) беси имало и главна жрица (πρόμαντις), която давала отговорите на оракула също като делфийската Пития¹²³. По-късните извори най-често приписват светилището директно на бесите¹²⁴. То е било посетено от Александър Велики, вероятно в хода на тракийската му кампания през 335 г. пр.Хр., и от бащата на Октавиан Август, пропреторът на Македония в 60 г. пр.Хр. Октавий, който получил за сина си същото блясково предсказание, което някога оракулът на Дионис бил дал на великия македонски цар¹²⁵. Светоний съобщава, че светилището се намирало в посветена на бога „свещена гора“¹²⁶. В 28 г. пр.Хр. Марк Лициний Крас го отнел от бесите и заедно с територията около него („земята, в която честват бога“) го предал в ръцете на техните противници одрисите¹²⁷, с което предизвикал и голямото въстание на бесите начело с жреца на Дионис Вологез през следващото десетилетие¹²⁸. Според Макробий тракийското светилище обединявало, под името на тракийския Сабазий, култа на Аполон (Сол) и Дионис (Либер); то се намирало на хълма Зилмисос и представлявало кръгъл, отворен към небето в средата храм¹²⁹.

Непрецизното тълкуване на Херодотовата фраза ἐπὶ τῶν ὀρέων τῶν ὑψηλοτάτων е дало основание на разпространеното мнение, че светилището трябва да се търси непременно на висок планински връх; гръцкият текст не казва нищо повече от това, че то е било разположено в най-високите планини, без да уточнява конкретния топографски облик на местоположението му. Следите на прочутото в древността светилище са загубени отдавна; един схолион към Еврипид отбелязва несигурно, че *според някои светилището на Дионис било около Пангей, според други – около Хемус*¹³⁰. В съществуващата литература са изказвани най-различни предположения за конкретна локализация на светилището: в планината Пангей, на връх Гъоз тепе при Триград, на Чил тепе или Енихан тепе, югоизточно от Чепеларе, в Перперикон, североизточно от Кърджали, на връх Свети Атанас в Етрополския Балкан и др.¹³¹ Късното и затова несигурно поставяне на светилището в Хемус

¹²³ Hdt. 7.111.2.

¹²⁴ Преглед на изворите за беското светилище на Дионис вж. у: *Тачева, М.* Изворите за прорицалището на Дионис в Тракия и т.нар. Свещен град Перперикон. – *Rhodopica*, 2007, № 1, 251–258.

¹²⁵ Sueton. *Aug.* 94.5.

¹²⁶ Ibid.: *in Liberi patris luco.*

¹²⁷ Cass. Dio 51.25.5.

¹²⁸ Cass. Dio 54.34.5–7: Βουλογαίσις Θραξ Βησσός, ἱερεὺς τοῦ παρ’ αὐτοῖς Διονύσου.

¹²⁹ Macrobius *Saturn.* 1.18.11: *item in Thracia eundem haberi solem atque Liberum accipimus, quem illi Sabazium nuncupantes magnifica religione celebrant, ut Alexander scribit, ei que deo in colle Zilmisso aedes dicata est specie rotunda, cuius medium interpatet tectum.*

¹³⁰ Schol. Euripid. *Hec.* 1267: οἱ μὲν περὶ τὸ Πάγγαιον εἶναι τὸ μαντήϊόν φασι τοῦ Διονύσου, οἱ δὲ περὶ τὸν Αἴμιον (срв. Извори за историята на Тракия и траките. Т. 1. С., 1981, с. 113).

¹³¹ Вж.: *Кацаров, Г.* Тракийските беси, 40–41; *Ботева, Д.* Етрополският...; *същата.* Проблеми на тракийската история и култура. С., 2000, 138–141; *Томлеков, А.* Дионисовото прорицалище в Тракия. Проблеми на историческата интерпретация на изворите и локализацията. – ИПр, 2007, № 1–2, 224–246; *Тачева, М.* Изворите..., с. 255.

mountain, and accordingly the location of the Bessic sanctuary could be sought there; as a matter of fact Rila is the highest mountain in Thrace and such a localisation would also fit with the words of Herodotus if we were to accept them literally. I would however suggest the addition of some further arguments to this discussion, and this would lead to the addition of one more hypothesis to the many existing ones.

The transfer of the sanctuary of Dionysos from the Bessi to the Odrysians in 28 B.C. suggests that it would have been situated comparatively near to the lands of the latter, and therefore its emplacement should be sought where the respective territories of the Bessi and Odrysians came together.¹³² On the other hand, Herodotus links the sanctuary with the Satrae, and that speaks in favour of a southern localization (in the Rhodopes) and not one further north (in the Sredna Gora or Stara Planina). The easternmost point of Bessic territory attested with relative certainty is Bessapara to the south-east of modern Pazardjik; therefore it seems logical to look for the sanctuary somewhere in the north-western Rhodopes, rather in the stretch situated to the south-west of Pazardjik which was contiguous with Bessic tribal territory in the adjoining Hebros plain but remained close enough to the territory of the Odrysians further east in the plain (certainly around Philippopolis). It is in these parts, near the village of Batkun (today merged with Patalenitsa) that Dimitar Tsonchev excavated, in the 1930-es, a Thracian sanctuary of Asclepius which thrived in the Roman Imperial age. The numerous votive reliefs, in many of which the healing god is represented as a Thracian horseman, carry dedicatory inscriptions with a characteristic local epithet of Asclepius which appears in the various forms Ζυλμυδρηνος, Ζυμλυζδιηνος, Ζυλμυζδρηνος, Ζυλμυζδρηνος, Ζυλμυσδρηνος, Ζυμλυδρηνος, Ζυμδρηνος, Ζυμεδρηνος, Ζυμζδρηνος, Ζυμυδρηνος and similar.¹³³ This appellation (or rather its first component, Ζυλμυς) bears a striking phonetic similarity with the name of the hill on which the sanctuary of Dionysos – Sabazios was situated according to Macrobius: *Zilmissus*. The sanctuary at Batkun, situated by a mineral spring near the Monastery of St. Peter and St. Paul, was of course one of Asclepius the healing god and should not be confounded with the sanctuary of Dionysos; but it should not be forgotten that Asclepius was considered a son of Apollo from whom he inherited his medical skills, and that according to Macrobius the sun-god Apollo was worshipped together with Dionysos at the sanctuary of Sabazios on the hill (or mountain) *Zilmissus*. Thus the homonymity of the appellations *Zylmydrenos* and *Zilmissus* may eventually be taken to imply that the sanctuary of Asclepius was situated in the same area (region? mountain?) as the main sanctuary dedicated to Dionysos – Apollo – Sabazios, and could in fact have been something like its branch or subsidiary. The

---

¹³² This argument has been brought forward first by Y. Yurukova (*Юрукова, Ъ. Монетите...*, c. 32).

¹³³ *Tsonchev, D. Le sanctuaire thrace près du village de Batkoun. Sofia, 1941, passim; Mihailov, G. IGBulg 3.1, p. 117–118, Nos 1114–1296.*

(в схолиите към Еврипид), което е дало основание на последната от изброените локализации (тази на Дилияна Ботева), може впрочем да се разглежда и в светлината на отбелязаното вече прехвърляне на името *Хемус* у някои антични автори върху масива на Рила и съответно светилището на бесите да се търси там; Рила е действително най-високата планина в Тракия и това би отговаряло буквално на Херодотовото твърдение, ако бяхме убедени в неговата прецизност. Струва ми се обаче, че и съображения от друг род могат да се приведат към разглеждането на този проблем, и това ми дава основание да добавя към многото съществуващи хипотези още една.

Предаването на светилището на Дионис и земите около него на одрисите в 28 г. пр.Хр. предполага, че то се е намирало в относителна близост до земите на последните, т.е. че е редно да се търси там, където териториите на бесите и тези на одрисите са били в непосредствено съседство¹³². От друга страна, свързването на светилището със сатрите у Херодот предполага по-скоро южна (в Родопите), отколкото северна (в Средна гора или Стара планина) локализация. Най-източната сравнително сигурна точка на беската племенна територия е Бесапара, югоизточно от Пазарджик; следователно логично е светилището да се търси в Северозападните Родопи, и то по-скоро в участъка югозападно от Пазарджик, съседен на беската племенна територия в долината, но достатъчно близко разположен и до територията на одрисите малко по-източно. Именно тук, край село Баткун (днес слято с Паталеница) през тридесетте години на миналия век Димитър Цончев е проучил тракийско светилище на Асклепий, процъфтяло през римската императорска епоха. Многобройните оброчни паметници, в част от които здравеносният бог е изобразен като тракийски конник, носят посвещения с характерно местно прозвище на Асклепий, което се среща във вариантите *Zυλμυδρηνος*, *Zυμλυζδηνος*, *Zυλμυζδηνος*, *Zυλμυζδηνος*, *Zυλμυσδηνος*, *Zυμλυδρηνος*, *Zυμδηνος*, *Zυμεδηνος*, *Zυμζδηνος*, *Zυμυδρηνος* и др. под.¹³³ Прави впечатление фонетичната близост на това прозвище (и по-скоро на неговата първа съставка, *Zυλμυσ-*, с името на височината, на която Макробий ситира тракийското светилище на Дионис – Сабазий: *Zilmissus*). Разбира се, светилището при Баткун, разположено при лечебен извор край днешния манастир „Св. св. Петър и Павел“, е посветено на здравеносния бог Асклепий; но Асклепий е смятан за син на Аполон, от когото е наследил лечителските си способности, а слънчевият Аполон, според Макробий, бил синкретизиран с Дионис – Либер в Сабазиевото светилище на хълма (или планината) Зилмисос. Така че съзвучието Зилмидренос – Зилмисос може би означава, че Асклепиевото светилище се е намирало в същата местност (област? планина?), в която е било и главното светилище на Дионис – Аполон – Сабазий, че може би е било нещо като негов клон или фили-

¹³² Това съображение вече е изтъквано от Йорданка Юркова (вж. *Юркова, Й.* Монетите..., с. 32).

¹³³ *Tsontchev, D.* Le sanctuaire thrace près du village de Batkoun. Sofia, 1941, passim; *Mihailov, G.* IGBulg 3.1, p. 117–118, Nos 1114–1296.

sanctuary of Batkun is situated at the north-western outskirts of the western Rhodopic ridge of Kirkaria (Snezhanka) which consequently could be singled out as offering a strong possibility for the eventual localization of the sanctuary of Dionysos. Also in relative proximity with Batkun, to the west across the gorge of the river Chepinska rises the somewhat higher ridge of Alabak, known also with the name of Bozhenets (God's Mountain); despite the great chronological interval this appellation could preserve a historical souvenir of a former cult role of the mountain. Or, if we should suggest that the sanctuary of Batkun was only situated at the gateway to the main sanctuary of Dionysos which was somewhere in the higher interior parts of the Rhodopes („in the highest mountains“), then the latter should eventually be sought to the south of the Chepino basin, in the high ridges of Syutkya or the Batak Mountain rising to an altitude above 2000 m.

ал. Баткунското светилище се намира в северозападното подножие на западнородопския рид Къркария (Снежанка), който се превръща по този начин в силен кандидат за евентуалната хипотетична локализация и на Дионисовото светилище. Също в относителна близост с Баткун, на запад отвъд пролома на Чепинска река срещу Къркария се издига малко по-високия хребет Алабак, известен и с прозвището Боженец; въпреки огромния интервал във времето, второто название може да пази съхранен исторически спомен за някогашно култово значение на планината. Или, ако допуснем, че светилището при Баткун се е намирало само на подстъпите към разположеното много по-навътре във високите части на Родопите („в най-високите планини“) главно светилище на Дионис, то последното би могло да се търси на юг от Чепинското корито, в издигащите се над 2000 м хребети на Сюткя и Баташката планина.